

SDE AKADEMİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

ISSN: 2757-7767 • E-ISSN: 2757-7481 • CİLT/VOL: 5 • SAYI/ISSUE: 2 • MAYIS / MAY: 2025

SDE
AKADEMİ
DERGİSİ
THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

Cilt/Volume 5 • Sayı/Issue: 2 • Mayıs / May 2025

SDE AKADEMİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SDE ACADEMY

Cilt/Volume: 5 • Sayı/Issue: 2 • Mayıs / May 2025
ISSN: 2757-7767 • E- ISSN: 2757-7481

Stratejik Düşünce ve Araştırma Vakfı (SDAV) Adına Sahibi/Owner: Sinan TAVUKCU
Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor: M. Fatih SEZGİN
Tasarım/Design: Melike BAYRAK

Genel Koordinatör/General Coordinator: Alper TAN

Baş Editör/Editor-In Chief: Prof. Dr. Tevfik ERDEM
Editör Yardımcıları/ Assistant Editors: Prof. Dr. Nesrin Güllüdağ, Dr. Harun Türker KARA
İngilizce Dil Editörü/ English Language Editor: Doç. Dr. Ahmet Yusuf YILMAZ

Alan Editörleri/Section Editors

- Ekonomi ve Maliye/
Economics and Finance
Prof. Dr. Abuzer PINAR / Ankara Medipol Üniversitesi
- Maliye Politikası-Para Politikası-Uluslararası Finans/
Fiscal Policy-Monetary Policy-International Finance
Prof. Dr. Fetullah AKIN / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Yerel Yönetimler-Kentsel Alan Yönetimi-Kentleşme Politikaları/
Local Governments-Urban Area Management-Urbanization Policies
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi- Bürokrasi-Afet-Risk Yönetimi/
Political Science and Public Administration-Bureaucracy-Disaster-Risk Management
Prof. Dr. Nail ÖZTAŞ / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Uluslararası İlişkiler-Orta Asya-Türk Dünyası Alanları-Kimlik-Tarih/
International Relations-Central Asia-Turkic World Areas-Identity-History
Doç. Dr. Meryem HAKİM / Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
- Uluslararası Siyaset-Sosyal Bilimler-Savunma ve Güvenlik-Enerji Politikaları/
International Politics-Social Sciences-Defense and Security-Energy Policy
Doç. Dr. Merve Suna Özel ÖZCAN / Kırıkkale Üniversitesi
- Uzakdoğu Çalışmaları- Uluslararası Göç-Bölgesel Çalışmalar/
Far Eastern Studies-International Migration-Regional Studies
Dr. Öğretim Üyesi Gökberk DURMAZ / Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Erol TURAN
Prof. Dr. Ertan BEŞE
Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu ÇENGEL
Prof. Dr. Musa YILDIZ
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN
Prof. Dr. Recep KAYMAKÇAN
Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Doç. Dr. Zaher ALBAIK / Suriye

YÖNETİM YERİ/CONTACT

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12 Çankaya-Ankara
Telefon/Phone: (0312) 473 80 45
E-posta/E-mail: makale@sdeakademidergisi.org
Genel Ağ/Web: www.sdeakademidergisi.org

YAYIN TÜRÜ/PUBLICATION TYPE

Yerel Süreli

BASKI/PRINT

Baskı Tarihi/Print Date: Mayıs 2025
Baskı Hazırlık/Print Application: Karınca Ajans
Baskı Yeri/Print Address: Karınca Ajans

© Bu yayınlar izin alınmaksızın, ticari amaçlarla kısmen veya tamamen çoğaltılamaz, dağıtılamaz ve yayınlanamaz.

Ancak ticari amaçlar dışında, kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SDE Akademi Dergisi'nde yayınlanan makalelerde görüş ve fikirler yazarına aittir. Kurumsal görüşü yansıtmaz.

SDE Akademi Dergisi 4 (dört) ayda bir yayımlanır.

Hakemli bir dergidir.

İÇİNDEKİLER

Editörden vii

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Sosyal Medya Davranışlarının Aile Tutumları İle İlişkisi:

Gençlik Üzerine Bir Çalışma

The Relationship Between Social Media Behaviors and Parenting Styles:

A Study On Youth

Gamze Aksan - Fatmanur Tekeli 169-208

The Future of Terrorism

Terörizmin Geleceği

Mehmet Erkin Kara 209-235

Siyasal Reklamcılık

Political Advertising

Nisanur Aydın 237-269

Bir Aydınlanma Eleştirisi: Karşı Aydınlanma Düşüncesinden

Karşı Devrim'e

A Critique of the Enlightenment: From Counter-Enlightenment Thought to

Counter-Revolution

Hayati Özgür 270-304

Milli Güç Kavramının Dönüşümü:

Askeri Güç Kavramını Yeniden Tanımlamak

Transformation of the National Power Concept:

Redefining The Concept of Military Power

Asım Öztürk 306-333

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Ali Asker	Doç. Dr. Kainar Kaldybay Kaldybayulu /
Prof. Dr. Bahar Güneş	Kazakistan
Prof. Dr. Hacı Musa Taşdelen	Doç. Dr. Khalid El-Awaisi / Filistin
Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu	Doç. Dr. Hatice Güzel Mumyakmaz
Prof. Dr. Kürşat Öncül	Doç. Dr. Merve Karacaer Ulusoy
Prof. Dr. Muharrem Çetin	Doç. Dr. Murat Bürkan Serbest
Prof. Dr. Mustafa Kemal Şan	Doç. Dr. Mustafa Onur Tetik
Prof. Dr. Nihat Yılmaz	Doç. Dr. Savaş Erdoğan
Prof. Dr. Osman Köse	Doç. Dr. Tekin Avaner
Prof. Dr. Safiye Kırlar Aksu	Dr. Abdülhamid Zurnacı / Suriye
Prof. Dr. Yüksel Bayraktar	Dr. Ahmet Ateş
Doç. Dr. Abdullah Erol	Dr. Firuz Fevzi / Afganistan
Doç. Dr. Abdülkadir Öztürk	Dr. Froilan Mobo/ Filipinler
Doç. Dr. Adem Bölükbaşı	Dr. Haad Akmal / Pakistan
Doç. Dr. Akmaral Maldybek / Kazakistan	Dr. Keisuke Wakizaka/ Japonya
Doç. Dr. Atila Kartal	Dr. Mondjombo Saidi Sindani / Demokratik
Doç. Dr. Aydın Aktay	Kongo Cumh.
Doç. Dr. Demet Kardaş	Dr. Sayan Shylmambetov / Kazakistan
Doç. Dr. Gökhan Bozbaş	Dr. Süleyman Sıdal
	Dr. Zhandos Kudaibergenov / Kazakistan

EDİTÖRDEN

Değerli Okurlarımız,

Elinizdeki bu sayı ile birlikte *Ulusal Hakemli SDE Akademi Dergisi* olarak bir kez daha sosyal bilimlerin farklı alanlarını buluşturan, disiplinler arası yaklaşımları merkeze alan özgün ve nitelikli çalışmaları sizlerle paylaşmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

2025 Mayıs sayımızda, hem güncel sosyolojik ve siyasal meseleleri hem de tarihsel bağlamda yeniden düşünülmesi gereken kavramları ele alan beş özgün makaleye yer verdik. Her biri alanında uzman araştırmacıların kaleme aldığı bu çalışmalar hem akademik dünyaya hem de politika yapıcı çevrelere katkı sunabilecek derinlikte analizler içermektedir.

Sayımızın ilk makalesi, **Doç. Dr. Gamze Aksan** ve **Dr. Fatmanur Tekeli** tarafından kaleme alınan “**Sosyal Medya Davranışlarının Aile Tutumları ile İlişkisi: Gençlik Üzerine Bir Çalışma**” başlığını taşıyor. Bu nicel araştırma, günümüz gençliğinin sosyal medya etkileşim biçimlerinin aile yapısı ve ebeveyn tutumlarıyla olan etkileşimini sosyolojik perspektiften inceliyor. Dijital çağda aile içi ilişkilerin nasıl dönüştüğünü anlamaya yönelik önemli bulgular içeren bu çalışma, toplumsal değişim dinamiklerine ayna tutuyor.

İkinci makalemiz, güvenlik çalışmaları literatürüne katkı sunan İngilizce bir araştırma makalesidir. **Dr. Mehmet Erkin Kara**’nın kaleme aldığı “**The Future of Terrorism**” başlıklı çalışmada, terörizmin evrilen doğası ve gelecekteki eğilimleri çok boyutlu bir bakış açısıyla analiz edilmiştir.

Konvansiyonel tehdidin sınırlarını aşan yeni terör biçimlerinin devlet güvenlik anlayışını nasıl dönüştürdüğünü ortaya koyan bu makale, özellikle savunma ve dış politika alanındaki karar vericiler için yol gösterici niteliktedir.

Sakarya Üniversitesi'nden **Y.Lisans öğrencisi Nisanur Aydın** tarafından yazılan “**Siyasal Reklamcılık**” başlıklı üçüncü araştırma makalesi, modern demokrasilerde seçmen davranışlarını şekillendiren medya stratejileri ile siyasal iletişim ilişkisini inceliyor. Özellikle dijital platformlarda yoğunlaşan propaganda ve reklam kampanyalarının etkileri, bu kapsamlı çalışma ile sistematik bir şekilde ortaya konuyor.

Dördüncü makalemiz ise daha teorik bir zeminde ilerliyor. “**Bir Aydınlanma Eleştirisi: Karşı Aydınlanma Düşüncesinden Karşı Devrim’e**” başlıklı bu özgün çalışma, **Hacı Bayram Veli Üniversitesi** doktora öğrencisi **Hayati Öztürk** tarafından kaleme alınmış olup, Aydınlanma düşüncesinin modern siyasi ideolojiler üzerindeki etkisini sorgularken, karşı düşünsel tepkileri ve Aydınlanma çağı düşüncesine karşı çıkışı da felsefi düzlemde analiz ediyor. Günümüz ideolojik tartışmalarının kökenine ışık tutan bu metin hem siyaset teorisi hem de felsefe alanı açısından önemli katkılar içermektedir.

Son olarak, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden **Dr. Asım Öztürk**'ün katkısıyla hazırlanan “**Milli Güç Kavramının Dönüşümü: Askerî Gücü Yeniden Tanımlamak**” başlıklı düzeltme makalesi, uluslararası ilişkiler disiplininde temel bir kavram olan “askerî güç”ün değişen doğasını sorgulamakta ve klasik tanımlara alternatif öneriler sunmaktadır. Çalışma, askeri kapasitenin sadece fiziki güç değil, teknolojik yetkinlik, stratejik zeka ve psikolojik etki boyutlarıyla da değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Bu sayıda yer alan çalışmalar, disiplinler arası geçişlerle zenginleşen ve sosyal bilimlerin dinamik yapısını yansıtan içerikleriyle, yalnızca akade-

mik çevreler için değil, aynı zamanda politika yapıcı ve karar vericiler için de değerli perspektifler sunmaktadır. SDE Akademi Dergisi olarak, bilimsel bilginin toplumsal sorunlara çözüm üretme potansiyelini her daim ön planda tutuyor, siz değerli okuyucularımızı bu tartışmalara katılmaya davet ediyoruz.

Yeni sayımızda buluşmak dileğiyle.

Prof. Dr. Tefik ERDEM

SOSYAL MEDYA DAVRANIŞLARININ AİLE TUTUMLARI İLE İLİŞKİSİ: GENÇLİK ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Gamze Aksan* - Fatmanur Tekeli**

Öz

Sosyal medya, çağımızda olumlu ve olumsuz etkileriyle günlük hayattaki işlevlerini önemli hale dönüştüren dinamik bir platformdur. Bu nedenle sosyal bilimlerde kapsamlı ilgi gören sosyal medya özellikle genç nesilde günlük yaşama nüfuz ederek gerçek dünya etkileşimlerine kıyasla daha yüksek bir özgürlük duygusu deneyimlediği dijital bir alan haline dönüşmüştür. Sosyal medyanın etkileşimli yapısı bu açıdan, bireylerin fikirlerini geniş bir şekilde dile getirmelerini sağlamakta ancak, kontrol mekanizmalarının işleyebilmesindeki zorluklar ve platformun esnek düzenleyici ortamı zamanla çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. İlgili literatür, sosyal medyanın bireyler üzerindeki etkilerini kapsamlı bir biçimde ele almaktadır. Bu çalışma ise odağını yaygın olarak incelenen araştırmalardan kaydırarak etki boyutu olduğu düşünülen makro yapıların daha spesifik düzeylerine yönelerek aile tutumlarının gençliğin sosyal medya davranışları ile ilişkisini araştırmaktadır. Sosyal medya kullanımı ve bu mecradaki dijital davranışların aile tutumları ile ilişkisi Konya’da öğrenimine devam eden, farklı bölüm ve fakültelerden 1063 üniversite öğrencisi katılımcı ile gerçekleştirilen araştırma bulguları çerçevesinde yorumlanarak belirli sonuçlara ulaşılmıştır. Bulgulara göre koruyucu aile tutumunda yetişen gençlerin sosyal medya bağımlılığı hoşgörülü/işin verici tutumda yetişenlere göre daha yüksek iken, hoşgörülü/işin verici tutumdaki ebeveynleri olan gençlerin gizleme ihtiyacının daha az düzeyde olduğu saptanmıştır. İhmalkar tutumdaki ailelerde yetişen gençlerin ise marjinal içerikte paylaşımlara daha çok yöneldiği görülmüştür. Genel olarak araştırma bulguları ailelerdeki özgürlüğü ya da serbest tutumların gençlerin sosyal medya davranışlarını benzer yönde etkileyebildiğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Sosyal Medya, Aile Tutumları, Gençlik Araştırmaları

* Doç. Dr. Gamze Aksan, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü. E-mail: gaksan@selcuk.edu.tr. Orcid: 0000-0001-5051-4630

** Arş. Gör. Fatmanur Tekeli, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü. E-mail: ftr.sodali@gmail.com Orcid 0000-0002-0759-015X, Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen proje no: 24401065 “Aile Tutumları ve Değerlerin Sosyal Medya Davranışlarına Etkisi: Üniversite Gençliği Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma” isimli çalışmanın verileri kullanılarak yazılmıştır.

Bu makaleye atıf için: Aksan, Gamze, Tekeli, Fatmanur. (2025). Sosyal Medya Davranışlarının Aile Tutumları ile İlişkisi: Gençlik Üzerine Bir Çalışma, SDE Akademi Dergisi, 5(2), 169-208

THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL MEDIA BEHAVIORS AND PARENTING STYLES: A STUDY ON YOUTH

Gamze Aksan - Fatmanur Tekeli

Abstract

Social media is a dynamic platform that has transformed its functions in daily life into an important one with its positive and negative effects in our age. For this reason, social media, which has attracted extensive attention in social sciences, has become a digital area where especially the young generation penetrates daily life and experiences a higher sense of freedom compared to real-world interactions. In this respect, the interactive structure of social media allows individuals to express their ideas in a broad manner, but the difficulties in the functioning of control mechanisms and the flexible regulatory environment of the platform can lead to various problems over time. The relevant literature comprehensively addresses the effects of social media on individuals. This study, on the other hand, shifts its focus from widely examined studies and focuses on more specific levels of macro structures thought to be the effect size, and investigates the relationship between family attitudes and social media behaviors of youth. The relationship between social media use and digital behaviors in this medium and family attitudes has been interpreted within the framework of the research findings conducted with 1063 university students from different departments and faculties continuing their education in Konya, and certain conclusions have been reached. According to the findings, while the social media addiction of young people who grew up in a protective family attitude is higher than those who grew up in a tolerant/permissive attitude, it was determined that the need to hide is less in young people with tolerant/permissive parents. It was observed that young people who grew up in neglectful families tend to share marginal content more. In general, the research findings show that liberal or free attitudes in families can affect young people's social media behavior in a similar way.

Keywords: Social Media, Parenting Styles, Youth Research.

Giriş

Sosyal medya, çağımızın en yeni ve en kaotik mecralarından biri olarak sosyal bilimlerin yoğun ilgisini hak eden önemli araştırma alanlarından birisidir. Sosyal medyanın hayatlarımız üzerine etkisi artık gündelik yaşamda karşımıza çıkan her şey kadar yoğundur, dahası bu yeni mecranın kullanıcılarına sunduğu özgürlük hissi gerçek yaşamdakine oranla oldukça fazladır. Karşılıklı etkileşime izin verdiği için herkesin sesini duyurabilmesine olanak sağlayan sosyal medya, kontrol mekanizmalarının devreye girişinin çoğunlukla güç olması ve yaptırımlar açısından daha esnek olması gibi nedenlerle zamanla pek çok problemi beraberinde getirmiştir. Süreçte sosyal medya tüm avantaj ve dezavantajlarıyla hayatımızı köklü bir biçimde etkileyerek, günlük rutinlerimizde önemli bir yer edinmiştir. Literatürde sosyal medyanın insanlar üzerine etkisini araştıran çok fazla sayıda araştırma bulunmaktadır. Sosyal medyanın toplum, özellikle de ergen ve gençler üzerinde olumsuz etkileri olabileceğine dair yargı ve bulgulara odaklanan araştırmaların ötesinde, bu çalışma gençlerin içinde yetiştiği ailenin tutumları ile sosyal medya davranışları arasındaki ilişkiyi analiz etme amacıyla yapılacaktır. Aile bireylerin toplumsallaşmasında ve sosyal kimliklerinin oluşmasında temel yapı taşıdır. Bireylerin çocukluktan itibaren edindikleri birçok özellik, değer, inanç ve tutum etkileşiminde ailede inşa edilerek bir biçimde davranışlarına taşınır. Bu çerçevede ailenin içinde yetişen bireylere dair tutumları onların psikolojik ve sosyal gelişimini, uyumdan empatiye farklı kimlik temsillerini, akademik başarılarını kısacası aile ilişkisine atfen varoluş süreçlerini bir biçimde ilgilendirir. Aile tutumları genel olarak ilgisiz demokratik ve otoriter olmak üzere üç başlıkta incelenmektedir. Her bir ebeveyn tutumu aile üyeleri için çocukluktan yetişkin olmaya doğru evrilen süreçte duygusal ya da bilişsel ölçüde gelişimi destekleyen ya da örseleyen yönlere sahip olabilmektedir. Çalışmada öncelikle aile tutumları, sosyal medya, gençlik ile ilgili kısa teorik yaklaşımlara değinilecektir. Sonrasında aile tutumları ve sosyal medya ilişkisinde literatürdeki çalışmalara yer verilecektir. Çalışma yöntem ve bulgular kısmı ile son olarak saha araştırmasından elde edilen veriler çerçevesinde analize yönelecektir.

1. Aile Tutumlarının Kuramsal Arka Planı

Bireylerin fiziksel gelişimlerinin yanında sosyal, bilişsel ve duygusal gelişiminin doğumdan başlayarak en önemli dönemlerinin diğer üyelerle birlikte geçirildiği yer ailedir (Aksan, 2025: 102). Aile tutumları ise ebeveynlerin çocuklarına karşı gösterdikleri tutarlı davranış, inanç ve duygusal eğilim kalıplarını ifade etmektedir. Bu gösterilen davranış, inanç ve duygusal eğilim kalıpları nihayetinde ailenin üyesi olan çocuğun bilişsel, duygusal ve sosyal alanlardaki gelişimini şekillendirir. Bu bağlamda, içerisinde yaşanılan ailenin tutumları çocuğun yetişme sürecinde kişiliğini, öz saygısını, akademik performansını ve kişilerarası ilişkilerini önemli ölçüde etkiler (Darling ve Steinberg, 2007). Ailenin içerisinde yaşadığı toplumsal yapı, ilişkiler, tarihsel aktarımlar gibi dinamikleri oluşturan kültürel bağlam aile tutumlarını şekillendirmede ve yorumlamada önemli bir rol oynar. Bu noktada sözgelimi, herhangi bir kültürel yapıda katı bulunan veya aşırı ilgili görünerek ebeveynlik olarak algılanan şey, başka bir kültürde otoriter veya hatta şefkatli olarak görülebilir (Chao, 1994). Tarihsel, dönemsel açıdan değerlendirildiğinde günümüzde dijital medyanın yükselişi, ailelerin/ ebeveynlerin klasik ve geleneksel davranış normlarının ötesinde, çocuklarının teknoloji ve çevrimiçi ortamlarla etkileşimine yönelik tutumlarını da müzakere etmesi konusunu gündeme taşıyarak aile dinamiklerine yeni bir katman daha eklemiştir (Livingstone ve Helsper, 2007). Bahsedilen tüm etkiler ve değişimler çerçevesinde aile tutumları dönüşerek; ebeveyn denetimi, aile içi çocuk ebeveyn ilişkileri, aile ilişkilerinde arabuluculuk ve müzakere bağlamları, değerlerin aktarımı gibi konular ebeveynlik üzerine yapılan çağdaş çalışmalarda merkezi temalar haline gelmiştir.

Aile tutumları konusunun literatüre girmesi ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin karşılıklı ve dinamik doğasını vurgulayan gelişimsel çalışmalara ve aile sistemleri teorilerine dayanmaktadır (Bronfenbrenner, 1979; Minuchin, 2012). Burada ebeveyn tutumları başlangıçta Baumrind (1967) tarafından önerilen otoriter, yetkili, izin verici ve ihmalkârlıkla ilişkilendirilen

tutum ve davranış tarzları ile kategorize edilerek her biri farklı derecede duyarlılık ve talepkârlığı yansıttığı fikri ön plana çıkmıştır. Yabancı literatürde “parenting styles” olarak geçen bu kavram, Türkçe literatürde “aile tutumu” veya “ebeveynlik tutumu” olarak araştırmacının kararına göre seçilen ve “parenting styles” kavramına en yakın eş anlamlı olan kavram olarak geçmektedir. Terminolojik karşılık olarak görünen bu kavram, kullanımı açısından ortak bir bağlam içererek daha önce de ifade edildiği gibi ebeveynlerin çocuk yetiştirme noktasında benimsedikleri tavır ve davranışları kapsamaktadır. Anne-baba ve çocuk etkileşimi gelişimsel açıdan düşünüldüğünde, aile içerisinde tutumu belirleyen ve aktaran bireylerin doğal şartlarda, ebeveynler olduğu gerçekliğinden hareketle, aile tutumları ifadesinde de inşacı unsurlar ön plana çıkararak asıl anlamda ebeveynler kastedilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde yerli literatür ile diğer literatür ifadesindeki bağlam benzeşmektedir. Nitekim teorik ve pratik olarak anne baba tutumlarının sonuç olarak ailenin tutumunu da belirleyen başlıca faktör olduğunu ifade etmek mümkündür. Konu ile ilgili çalışmalar değerlendirildiğinde, erken dönem gerçekleştirilen çalışmalarda çoğunlukla ailenin kategorize edilme çabası görünürleşirken daha sonra gerçekleştirilen araştırmalarda ailelerin tutum veya davranışlarına dair farklı sınıflandırmaların yapıldığı görülmektedir (Bkz. Levy, 1931, 1943; Watson, 1934; Baldwin vd., 1945; Lafore, 1945; Crandall ve Preston, 1955; Schaefer, 1959; Moulton vd., 1966; Ainsworth vd., 1971’den akt. Holden ve Miller, 1999).

Diana Baumrind 1967 yılında yaptığı çalışma ile aile tutumları konusunda diğer sınıflandırmalara oranla çok yönlü, tipolojik ve daha deneysel bir sınıflandırma elde etmiştir. Ebeveynlerle yaptığı kapsamlı görüşme ve gözlemlere dayanarak en yaygın ve etkili sınıflandırma yaklaşımını ortaya koyan Baumrind, bu sınıflandırma bağlamında; demokratik (authoritative), otoriter (authoritarian), ve izin verici (permissive) şeklinde üç ayrı tipoloji ekseninde aileyi incelemektedir (Baumrind, 1971). Bu anlamda bu konunun merkez olduğu araştırmalarda daha kullanışlı kabul edilen

bu sınıflandırma yaygınlık kazanmıştır (Küçükturen, 2005). 1983 yılında Baumrind'den sonra Maccoby ve Martin bu sınıflandırmaya dördüncü bir boyut daha kazandırarak izin verici aile tutumunu; izin verici/hosgörülü ve izin verici/ihmkâr olarak ikiye ayırmıştır (Maccoby ve Martin, 1983; Dinn ve Sunar, 2017). Levy'nin (1966) aşırı korumacı anneler adına çocuklarında görülen davranış problemlerini incelemek için gerçekleştirdiği vaka araştırmalarının sonucunda ortaya çıkan korumacı aile tutumu, özellikle geleneksel aile yapısına sahip tipolojiyi sınıflandırabilmek adına avantaj sağlamıştır. Bu eksen doğrultusunda yaygın olarak kabul edilen demokratik, otoriter, izin verici/ hoşgörülü ve izin verici/ ihmalkâr sınıflandırmasına beşinci bir yaklaşım olarak koruyucu aile tutumu da eklenmiştir. Aile tutumları konusunda Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmalarda çoğunlukla Maccoby ve Martin (1983) sınıflamasının kullanıldığı görülmektedir. Diğer taraftan koruyucu aile tutumu da geleneksel yapıyı yansıtan özelliklerle birlikte Türkiye'de sıkça karşılaşılan aile tutumlarından birisidir (Bkz. Demir ve Şendil, 2008; Saylık ve Gezici Yalçın, 2018; Gözübüyük, 2016) Bu çalışma literatürde yaygın kabul gören bu beş tutum ifadesini kullanarak analizleri gerçekleştirmiştir.

2. Sosyal Medya ve Gençlik

İnternetin sık kullanımı, bilgi ve bilgiye dair erişimi kolaylaştırmış, küresel eğilim bireylerin sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel yönleri üzerinde etkiler gösterecek sonuçlar doğurarak birey ve toplum ilişkisinde ilişkilerde önemli değişimler ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda sosyal medyanın varlığı sadece bilgiye erişimi sağlamakla sınırlı kalmayarak karşılıklı etkileşim olanaklarını arttırmıştır. Bu durum sosyal bilimcilerin internet teknolojisinin kullanımıyla ilişkili farklı etkileşim alanları ve sosyal sonuçlara odaklanmalarına sebep olmuştur. Nitekim sosyal medya; zaman-mekân ilişkisindeki sınırların belirsizleştirerek geleneksel ve dış dünyaya kapalı toplulukların, farklı bağlamlarda evrensel topluluklara dönüşerek kimlikle-

rin teslimiyetlerini kaybettiği bir ortam yaratmayı tetikleyen güce sahiptir. Gündelik hayatın gerçekliğinden bambaşka bir sanal gerçeklik inşa eden sosyal medya, statükoda var olanın anlamını yitirmesine bir anlamda imkân tanıyarak genelde olumsuz sonuçlar üzerinden düşünülse de birçok anlamda pratik yönleriyle kendini göstermektedir. Sosyal medya insanoğlunun merak duygusunu teşvik ve tatmin eden, uzak olanı yakın kılarak kolay erişim sağlayan, farklı kültür ve geleneklerin tanınmasına, etkileşim kurulmasına olanak tanıyan, zaman ve maliyetten tasarruf ettiren ve bu gibi birçok olumlu özelliğe de sahip olan bir teknolojidir (Bkz. Laroche vd, 2012; Siddiqui ve Sing, 2016; Akram ve Kumar, 2017). Aile kurumu ise günümüz modern toplumlarında bahsedilen değişimin hızından ve niteliğinden en çok etkilenen kurum olması nedeniyle sosyal medyanın ilişkileri ve etkileşim yapılarını dönüştürdüğü ölçüde bahsedilen bağlamın odağında durmaktadır. Mevcutta yaşanan değişimler; ailelerin geleneksel rollerindeki azalma, ailedeki yapı ve rollerin farklılaşması, değerleri aktarım noktasındaki usul değişimi ve bu sebeplere bağlı olarak birey yetiştirme tarzlarında ailelerin veya ebeveynlerin bireylerin yaşamları üzerindeki etkisinin ve odağının azalması, bu konudaki öncelikli olarak göze çarpan etki alanlarıdır (Bkz. Şentürk, 2008; Çelik, 2010; Burç, 2018).

Genç bireyler, aileden bağımsız biçimde daha geniş toplumsal alanlara yöneldikçe, artık bu süreç yalnızca aile içinde edinilen deneyim ve öğrenmelerle desteklenememektedir. Bu bağlamda, ev dışındaki sosyal ilişkiler giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Toplumsal dönüşümün hız kazandığı günümüzde, aile kurumu genç bireylere rol model olma ve rehberlik etme konusunda kendisini yeterince donanımlı görmemektedir. Bunun sonucunda, ailenin toplumsallaştırıcı işlevi önceki dönemlere kıyasla zayıflamaktadır. Öte yandan, gençlerin eğitim hayatında daha uzun süre kalmaları, onları başarı odaklı ve rekabetçi bir iş yaşamına hazırlarken; çalışma ve evlilik gibi yetişkinliğe özgü rolleri ertelemelerine yol açmaktadır. Bu durum, yetişkinler tarafından gençlere sunulan ideal değerlerin, gerçek yaşamda somut bir karşılık bulamaması nedeniyle belirsizlik yaratmasına neden olmaktadır (Tezcan, 1991:26).

2004 yılında Facebook'un kullanıma sunulmasıyla birlikte sosyal medya platformlarının hızla yaygınlaşması, yaklaşık yirmi yıllık bir deneyim alanı ortaya çıkarmış, nitekim günümüz ebeveynleri de bu deneyimin bir parçası hâline gelmiştir. Bu süreçte, toplumsal rol ve statülerin temel motivasyonları, dijital dönüşümden beslenerek şekillenmiş; bu bağlamda sosyal medya, örneğin “gençlik”, “annelik” ve “ebeveynlik” gibi olguların nasıl olması gerektiğine ilişkin modellemeleri ve idealize edilmiş algıları toplumun takdirine sunmaya başlamıştır. Sosyal medyanın bu denli yaygınlaşmasının ve gündelik yaşama entegre olmasının bir diğer belirleyici nedeni ise, küresel ölçekte yaşanan pandemi süreci olmuştur. Özellikle eğitim kurumlarının ve buna bağlı eğitim materyallerinin dijital teknolojilerden yararlanmaya başlaması, sanal dünyanın eğitim sürecine yönelik işlevselliğini ve katkılarını görünür kılmıştır. Bu süreç, internetin sadece iletişim değil, aynı zamanda bilgiye erişim ve öğrenim açısından da vazgeçilmez bir araç olduğunu kanıtlamış; çok yönlü ihtiyaçlara yanıt verebileceğini göstermiştir. Bu doğrulama süreci, internetin toplumsal meşruiyetini pekiştiren önemli bir adım niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda, sıklıkla modernleşme süreciyle ilişkilendirilen ve teknolojik gelişmelerle paralel ilerleyen toplumsal değişimin anlamlandırılması, söz konusu dönüşümün gençler üzerindeki etkisini, kapsamını ve yönünü somut biçimde analiz edebilmek açısından kritik öneme sahiptir. Böylelikle sosyal medyanın etki alanlarını gözlemlemek ve derinlemesine incelemek, günümüz toplumsal yapısını anlamada önemli bir gereklilik hâline gelmektedir.

3. Aile Tutumları Gençlik ve Sosyal Medya Konusunda Yapılan Çalışmalar

Aile tutumları sosyal medya başlıklarının, konuların işaret ettiği toplumsal gerçeklik açısından, kuşak olarak daha çok gençlik kategorisi ile ilişkili görünmektedir (Bkz. Avcı, 2010; Çapcıoğlu, 2016; Livingstone ve Helsper, 2007; Bilgiler, 2018; Duygulu, 2018; Çatkafa ve Sönmez,

2024; Aksan, 2025). Aile tutumları ile ilgili literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde; 2017 yılında Georgiou ve Arkadaşları (2017) tarafından yapılan, kültürel değerlerin aile tutumları ve okuldaki zorbalık davranışı üzerindeki aracı rolünün incelendiği çalışmaya göre bireyci ve toplumcu değerler yatay-dikey olmak üzere ayrılmış ve iki boyutta ele alınmış; yatay bireyciliğin mağduriyet ile, dikey bireyciliğin ise zorbalık ile pozitif yönlü ilişkisi saptanmıştır. Çalışmanın elde ettiği bir diğer önemli sonuç ise izin verici aile tutumunun yatay bireyciliği, otoriter aile tutumunun ise dikey bireyciliği işaret etmesi olmuştur. Buna benzer olarak ortaya konulabilecek bir diğer çalışma ise 2023 yılında Rahmawati ve Virlia tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ise ahlaki kopuşun ve otoriter aile tutumunun siber zorbalık üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Çalışmanın bulgularına bakıldığında ahlaki kopuş ve otoriter aile tutumunun siber zorbalık ile ilişkisi bulunmuş olsa da ayrıntılı ve detaylı incelemeler sonucunda asıl olarak otoriter aile tutumunun siber zorbalık ile bağlantısının ötesinde gerçekte ahlaki kopuşun bu durumu yordadığı sonucuna ulaşılmıştır (Rahmawati ve Virlia, 2023). Bu araştırma aile tutumunun etki eşlik eden diğer değişkenlerle ele alınmasının önemini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Aile tutumu ve sosyal medya davranışları konulu yapılan çalışmalar genel olarak internet bağımlılığı, siber zorbalık ve buna bağlı mağduriyetler çerçevesindedir. Bu bağlamda ihmalkar ailelerin çocuklarının internet bağımlılığının daha fazla olduğu (Chou ve Lee, 2017; Ayas ve Horzum, 2013; Tur- Porcar, 2017, Çevik ve Çelikkaleli, 2010); otoriter aile tutumunun internet bağımlılığı ile ilişkili olduğu (Moazedian vd. 2014; Dan-Ni, ve Zhong-Beng, 2017; Ihmeideh ve Shawareb, 2014; Ansim ve Ciby, 2023); koruyucu tutuma sahip ailelerin çocuklarının ise daha yüksek oranda internet bağımlılığının olduğu (Guo vd. 2024; Eftekin, 2015; Aksoy ve Koçtürk, 2019; Taneri ve Tiryakioğlu, 2015) ve tüm bunların yanı sıra aile tutumları ile internet bağımlılığı arasında anlamlı farklılaşmanın bulunmadığını gösteren (Karagöz, 2017; Coşkun vd., 2021) farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bu farklılığın temel nedenlerinden biri araştırmacıların araştır-

mayı gerçekleştirdikleri toplumsal yapıyı yansıtan sınıflandırma türlerini kullanma konusundaki yaklaşımlarının konunun bütünsel algılanışını etkilemesidir. Katılımcılara yöneltilen soruların cevaplandırılma tarzlarında kabul ve ret gibi ikili sınıflamalardan dokuz dereceli sınıflandırmalara kadar değişken durumlar söz konusudur. Öte yandan bu konu bağlamında aile tutumları ile alakalı yapılan çalışmaların büyük bir kısmı ergenler veya ergenlerden daha düşük yaş gruplarıyla gerçekleştirilmektedir. Yaşa ilişkin bu durumu, bu alanda gelişim psikolojisi çalışmalarının yoğun olması belirliyor olsa da sosyalizasyon sürecinde yaş ilerledikçe aile etkisi çocuğun üzerinde azalmaktadır. Buna karşın küçük yaş gruplarında aile etkisi daha güçlüdür, bu nedenle de daha güçlü sonuçlar alabilmek adına yapılan araştırmalarda daha küçük yaş gruplarının tercih edildiği söylenebilir. Yurt dışında yapılan araştırmalara bakıldığında ise yerli literatürden farklı olarak hem siber mağduriyet hem de siber zorbalığa maruz kalan otoriter ailelerde yetişmiş çocukların varlığı sayıca çok araştırma tarafından ortaya konmuştur (Moreno-Ruiz vd. 2019; Martinez vd. 2019; Rahmawati ve Virlia, 2023; Paskarista vd. 2021). Yine yerli literatürde yer alan 2018 yılında Çimen'in yaptığı araştırmaya göre otoriter ve ihmalkâr ailelerin çocukları daha fazla siber zorbalık gösterirken demokratik ailelerin çocukları ise daha fazla siber mağduriyete maruz kalmaktadır (Çimen, 2018). Öte yandan Olutürk'ün gerçekleştirdiği çalışmaya göre hem siber zorbalık hem de siber mağduriyet puanlarının fazla olduğu çocuklar izin verici ailelerin çocukları olarak ortaya çıkmıştır (Bkz. Olutürk, 2019).

4. Yöntem

Bu çalışma nicel yöntemlerin kullanıldığı, betimsel ve ilişkisel araştırma modellerinin seçildiği bir çalışmadır. Betimsel tarama modeli, mevcut durumun sistematik bir şekilde incelenmesine ve verilerin analitik olarak değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2015). Çalışmada bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki et-

kisini belirlemek amacıyla ilişkisel tarama deseni kullanılmıştır. Araştırma Konya'da Devlet Üniversitesi gençlerini kapsamaktadır. 2024 yılı itibariyle ilgili devlet üniversitesinde ön lisans, lisans ve lisansüstü öğrenci sayısı 70.208'dir. Bu rakam, yapılması planlanan araştırmanın evreni kabul edildiğinde, ± 3 hata oranı ve %95 güven aralığı ile 1052 kişilik bir örneklem genişliği evreni temsil edebilir. Ancak araştırmada eksik, çelişkili ve uygulama sürecinin doğasından kaynaklanacak sorunlu anketlerin çıkacağına hesaba katarak, örneklem genişliğini 1300 kişi olarak belirlemiştir. Araştırmada, olasılığa dayalı olmayan örnekleme biçimlerinden kolayda örnekleme biçimi tercih edilmiştir. Her bir fakülteden benzer oranda öğrencinin çalışmaya katılmasının sağlanması amaçlanmış ve veriler yüz yüze toplanmıştır. Veriler toplandıktan sonra SPSS 22 paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analiz edilmesi sürecinde betimleyici analizlerin yanında t-test, ANOVA, korelasyon analizi kullanılmıştır.

4.1 Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında verilerin toplanmasında aile tutumlarını belirlemeye yarayan sorularla birlikte sosyal medya kullanımı, sosyal medya kullanım tarzları ve sosyo-demografik bilgileri ölçen sorular kullanılmıştır. Aile tutumları soruları, katılımcıların ailelerine ilişkin demokratik, otoriter, koruyucu, izin verici/hosgörülü ve ihmalkâr aile tutumları arasında belirleyen sorulardır. Bununla beraber katılımcıların aile yapılarını anlamaya yönelik sorular da bu başlık altında yöneltmiştir. Sosyal medya kullanım tarzını geliştirmek için hazırlanan soru formu 114 kişi ile gerçekleştirilen pilot uygulama sonucunda nihai haline getirilmiş ve kullanılmıştır. Formun sosyal medya bağımlılığı ile ilgili kısmında Demir (2016) tarafından geliştirilen “Sosyal Medya ve Aile İçi İletişim” ölçeğinden faydalanılmıştır. Likert tipi ölçülebilecek yargıları içeren Sosyal Medya Kullanım Tarzı Formunun yapı geçerliğini sağlamak adına Varimax Rotasyonu ile yapılan Temel Bileşenler analizinde ön uygulamada elde edilen faktör yapısının

benzerinin elde edildiği görülmüştür. Ancak ön uygulamada 29 ifadeye düşen madde sayısı burada 3 maddenin daha çıkarılması ile 26 maddeye düşürülmüştür. 6 faktörden oluşan yapıda alt boyutlar sıra ile Bağımlılık ($\alpha = 0.793$), Gizleme ($\alpha = 0.819$), Tepkisellik ($\alpha = 0.847$), Fenomen İlgisi ($\alpha = 0.759$), Eleştirilme ($\alpha = 0.836$), Marjinallik ($\alpha = 0.832$) olarak isimlendirilmiş ve total varyansın %61,7'sinin açıklandığı görülmüştür. Ayrıca bütün ölçek için iç tutarlık katsayısı olan Cronbach's Alpha değerinin $\alpha = 0.867$ olduğu bulunmuştur. İç tutarlık sayılarının hepsi çok iyi denilecek düzeylerde olması, güvenilirliğe ilişkin güçlü kanıtlar sağlamakla beraber total varyansın %50'yi geçmesi ölçeğin yapı geçerliğini ortaya koymaktadır. İlgili yapı içerisinde faktörleri oluşturan ifadeler genel olarak değerlendirildiğinde *Bağımlılık* faktörü, katılımcıların sosyal medya bağımlılığını ve bu bağımlılığın sonucu olarak özellikle ailesine zaman ayıramama durumunu ölçmektedir. *Gizlilik* faktörü, yapılan paylaşımların aile ve akrabalarından saklama eğilimini; *Tepkisellik* faktörü sosyal medyada kişinin değer alanının ihlal edilmesinden kaynaklı olarak tepki verme eğilimini; *Fenomen İlgisi* takip ettiği fenomenlere dair göstermiş olduğu ilgiyi/hayranlığı; *Eleştirilme* sosyal medyada eleştirilme düzeyini, *Marjinallik* ise katılımcının ailesinin ve toplumun değerlerine aykırı paylaşımlar yapma eğilimini ölçmektedir.

Kullanılan diğer sorular arasında, katılımcıların sosyal medya kullanım pratiklerini anlamak adına oluşturulan sosyal medya kullanım bilgisi anketi bulunmaktadır. İlgili formda, sosyal medya kullanım saatleri, tercih edilen platformlar ve kişisel hesaplarına ilişkin bilgileri ölçmeye yönelik sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Son olarak katılımcılara sosyo demografik bilgilerini ölçen sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların yaşı, okul bilgileri, aylık geliri, yaşamının büyük kısmını nerde geçirdiği gibi soruları cevaplandırmaları istenmiştir.

5. Bulgular

5.1. Betimleyici İstatistikler

Bu kısımda çalışmaya katılanlar demografik değişkenler ve bu çalışma açısından önemli diğer bağımsız değişkenler aracılığıyla betimlenecektir. Demografik olarak katılımcıların cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, gelir, fakülte ve sınıf değişkenlerine göre dağılımları ele alınacaktır. Ayrıca bu kısımda; çalışma açısından önemli olan sosyal medya kullanım pratikleri ve aile yapıları ilişkin betimleyici istatistiklere yer verilecektir.

Tablo 1: Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin frekans dağılımı

Cinsiyet	N	%
Kadın	542	51,0
Erkek	516	48,5
Toplam	1058	99,5
Kayıp Veri	5	,5
Fakülte	N	%
Dış Hekimliği Fakültesi	36	3,4
Eczacılık Fakültesi	36	3,4
Edebiyat Fakültesi	91	8,6
Eğitim Fakültesi	42	4,0
Hemşirelik Fakültesi	36	3,4
Hukuk Fakültesi	90	8,5
İİBF	131	12,3
İlahiyat Fakültesi	30	2,8
İletişim Fakültesi	127	12,0
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi	72	6,8
Sağlık Bilimleri Fakültesi	54	5,1
Teknoloji Fakültesi	137	12,9
Veterinerlik Fakültesi	108	10,2
Ziraat Fakültesi	72	6,8
Toplam	1062	100,0
Sınıfı	N	%
Birinci Sınıf	233	21,9

İkinci Sınıf	314	29,6
Üçüncü Sınıf	284	26,7
Dördüncü Sınıf	227	21,4
Kayıp Veri	4	,4
Toplam	1062	100,0
Yaşadığı Yer	N	%
Ailemin Yanında	307	28,9
Öğrenci Yurdunda	604	56,9
Öğrenci Evinde	126	11,9
Diğer	11	1,0
Kayıp Veri	14	1,3
Toplam	1062	100,0

Katılımcıların cinsiyete göre dağılımları Tablo 1’de gösterilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde çalışmaya katılanların %51’inin kadın (n: 542), %48,5’inin erkek (n: 516) olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın veri toplama aşamasında cinsiyet kotası uygulanmış ve cinsiyete göre dağılımların eşit olması amaçlanmıştır. Ancak eksik ve hatalı verilerin çıkarılması neticesinde eşitlik erkekler aleyhine bozulmuştur. Katılımcıların fakülte dağılımlarına bakıldığında en fazla sayıda katılımcının yer aldığı fakültelerin sırasıyla teknoloji fakültesi (n: 137, %12,9), iktisadi ve idari bilimler fakültesi (İİBF) (n:131, %12,3), iletişim fakültesi (n:127, %12) ve veterinerlik fakültesi (n: 108, %10,2) olduğu görülmektedir. En az katılımcının yer aldığı fakülte ise 30 kişi ile (%2,8) ilahiyat fakültesidir. Çalışmanın uygulandığı tarihlerde çalışmaya katılanlar içerisinde birinci sınıfta okuyan 233 (%21,9), ikinci sınıfta okuyan 314 (%29,6), üçüncü sınıfta okuyan 284 (%26,7), dördüncü sınıfta okuyan 227 kişi (%21,4) bulunmaktadır.

Katılımcıların Konya’da bulundukları sırada nerede yaşadıklarına ilişkin frekans dağılımları incelendiğinde katılımcıların yarısından fazlasının (N:604, %56,9) öğrenci yurdunda yaşadığı görülmektedir. Ailesinin yanında yaşayan 307 kişi (%28,9) bulunmaktadır. Öğrenci evinde yaşayanlar 126 kişidir ve bu sayı katılımcıların %11,9’una karşılık gelmektedir. 11

kişi (%1) bu soruya diğer seçeneğini işaretlemiş 14 kişi (%1,3) ise soruyu cevapsız bırakmıştır.

Tablo 2: Katılımcıların sosyo demografik özelliklerine dair istatistiki bilgiler

	N	Min.	Max.	X	SS
Yaş	1058	18	35	21,5028	1,79837
Kardeş Sayısı	1048	,00	10,00	3,0029	1,30351
Gelir	1046	10000,00	175000,00	41700,7256	24005,92285

Katılımcıların yaş, kardeş sayısı ve gelirlerine ilişkin bilgiler Tablo 2’de gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde katılımcıların minimum 18 maksimum 35 yaşında olduğu görülmektedir. Yaşlarının ortalaması 21,5 standart sapma 1,79 olarak hesaplanmıştır. Bu durum katılımcıların genel olarak 21,5-1,79, 21,5+1,79 yaşları arasında yoğunlaştığını ve yaklaşık tam sayı değerleri ile 19 ile 23 yaşları arasında olduklarını göstermektedir. Bu durum üniversitesi öğrencisi olan katılımcılar için beklenen değerleri göstermektedir. Katılımcılar minimum 0 en fazla 10 olmak üzere ortalama 3 kardeşe sahiptirler. Katılımcılar en az 10000 TL en fazla 175000 TL olmak üzere ortalama 41700 TL aylık gelire sahip ailelerin çocuklarıdır.

Tablo 3: Katılımcıların ailelerine ilişkin bilgiler

Yetiştği Aile Tipi	N	%
Geniş Aile	325	30,6
Çekirdek Aile	679	63,9
Parçalanmış Aile	47	4,4
Kayıp Veri	11	1,0
Ebeveyn Hayatta Olma Durumu	N	%
Her İkisi de Sağ	1001	94,3
Sadece Anne Sağ	42	4,0
Sadece Baba Sağ	10	,9

Her İkisi de Vefat Etti			4	,4
Kayıp Veri			5	,5
Ebeveyn birlikteliği			N	%
Boşandılar			69	6,5
Boşanma Aşamasındalar			16	1,5
Birlikte Yaşıyorlar			949	89,4
Kayıp Veri			28	2,6
Aile İlişkileri	X	SS	N	%
Çok Kötü	3,9943	,86408	14	1,3
Kötü			38	3,6
Ne İyi Ne Kötü			197	18,5
İyi			493	46,4
Çok İyi			309	29,1
			Kayıp Veri 11	1,0
			Toplam 1062	100,0

Katılımcıların yetiştikleri aile tipi, anne babalarının hayatta olma durumu ve anne babalarının birliktelik durumları ve aile ilişkileri ilgili sorular sorulmuş ve verilen cevapların frekans tablosu Tablo 3’de gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde katılımcıların %63,9’unun (N:679) çekirdek ailede, %30,6’sının (N:325) geniş ailede ve %1’inin (N:11) parçalanmış ailede yetiştiği görülmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%94,3, N: 1001) her iki ebeveyninin de hayattadır. Sadece annesi hayatta olan 42 kişi (%4) sadece babası hayatta olan 10 kişi (%0,9) bulunmaktadır. Her iki ebeveynini de kaybetmiş katılımcıların sayısı ise 4 (%0,5)’dür. 5 kişi bu soruya cevap vermemiştir. Katılımcıların çoğunun anne ve babasının birlikte yaşamaktadır (N:949, %89,4). 69 kişinin (%6,5) anne babası boşanmıştır ve 16 kişinin (%1,5) anne babası ise boşanma aşamasındadır. Katılımcıların %46,4’ü (N:493) aile ilişkileri ile ilgili soruya iyi cevabını verirken %29,1’i (N:309) çok iyi cevabını vermiştir. Çok kötü (N: 14, %1,3) ve Kötü (N:38, %3,6) cevabını veren katılımcıların sayısı ise oldukça azdır.

Cevapların ortalaması olan 3,9943 sayısının da gösterdiği üzere katılımcılar aile ilişkilerini iyi olarak tanımlamaktadır.

Tablo 4: Katılımcıların algıladıkları ebeveyn tutumları

Ebeveyn Tutumları	N	%
Koruyucu	297	28,0
Otoriter	274	25,8
Demokratik	115	10,8
İhmalkâr	37	3,5
Hoşgörülü/İzin Verici	321	30,2
Kayıp Veri	18	1,7
Toplam	1062	100,0

Katılımcılara ailelerinin onları yetiştirirken benimsedikleri ebeveyn tutumu sorulmuş ve elde edilen veriler Tablo 4’de gösterilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların %30,2’si (N:321) ailelerinin hoşgörülü/izin verici olduğunu, %28’i (N:297) ailelerinin koruyucu, %25,8’i (N:274) ailelerinin otoriter, %10,8’i (N:115) ailelerinin demokratik ve %1,7’si (N:18) ise ailelerinin ihmalkâr olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 5: Katılımcıların sosyal medya kullanımlarına dair bilgiler

		N	Min.	Max.	X	SS
Sosyal Medya Takipçi Sayısı:		1027	,00	340000	571,6193	1762,59634
Sosyal Medya Kullanım Süresi (Dakika)	Instagram	1024	,00	840,00	120,4146	88,11895
	Twitter	844	,00	540,00	37,4701	55,98956
	WhatsApp	1022	,00	1440,00	91,6884	115,98860
	Snapchat	811	,00	1200,00	23,3523	57,45827
	TikTok	747	,00	600,00	31,8889	65,67848
	Facebook	696	,00	180,00	5,4152	19,57281
	Youtube	957	,00	1440,00	84,0658	91,34525
	Twitch	706	,00	480,00	8,0848	35,65676

Sosyal Medyada İçerik Paylaşımları	N	%
Sağlık	284	7,9
Spor	327	9,1
Moda	168	4,7
Eğlence	520	14,4
Yaşam Tarzı	449	12,4
Kitap	228	6,3
Çevre	331	9,2
Güncel Konular	346	9,6
Siyasi	184	5,1
Ticari	77	2,1
Kişisel Anı	665	18,4
Diğer	32	0,9
Toplam	3611	100,0
Fake / Anonim hesabınız var mı?	N	%
Evet	286	26,9
Hayır	750	70,6
Kayıp Veri	26	2,4
Toplam	1062	100,0

Katılımcılara sosyal medya takipçi sayıları ve sosyal medya platformunda geçirdikleri zaman, sosyal medyada paylaştıkları içerik türleri ve fake/anonim hesap kullanım durumları sorulmuş ve elde edilen cevaplara ait ortalama ve frekans değerleri Tablo 5'te gösterilmiştir. En az 0 ve en fazla 340000 takipçiye sahip olan katılımcıların ortalama takipçi sayısı 571,6193 olarak hesaplanmıştır. En fazla zaman geçirilen sosyal medya platformu ortalama 120,4146 dakika ile Instagram'dır. Instagram'ı ortalama 91,6884 dakika ile WhatsApp ve ortalama 84,0658 ile Youtube takip etmektedir. En az vakit geçirilen ya da kullanılan uygulamalar ise Facebook (X: 5,4152) ve Twitch'dir (X:8,0848). Katılımcılara sosyal medyada paylaştıkları içerik türleri birden fazla cevap işaretleyebilecekleri şekilde sorulmuştur. En fazla işaretlenen seçenekler kişisel anı (N:665, %18,4), eğlence (N:520, %14,4) ve yaşam tarzı (N:449, %%12,4) olurken ticari (N:77, %2,1), siyasi (N: 184, %5,1) ve moda (N:168, %4,7) konuları en az işaretlenen seçenekler olmuştur. Katılımcıların çoğunluğu (N:750, %70,6)

fake ya da anonim hesap kullanmamakla birlikte %26,9 gibi azımsanmayacak bir oranda katılımcı (N:286) fake/ anonim hesap kullandıklarını söylemişlerdir.

Tablo 6: Sosyal medya kullanım pratikleri formu faktör ortalamaları

	N	Min	Max	X	SS
Bağımlılık	1058	1,00	5,00	2,7485	,81008
Gizleme	1058	1,00	5,00	2,7139	1,02421
Tepkisellik	1058	1,00	5,00	3,2773	1,09431
Fenomen İlgi	1058	1,00	5,00	2,6685	,96782
Eleştirilme	1058	1,00	5,00	2,0482	1,08817
Marjinallik	1058	1,00	5,00	2,8436	1,13601

Sosyal medya kullanım pratikleri formuna verilen cevapların faktör ortalamaları Tablo 6'da gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde en yüksek ortalamanın tepkisellik faktörüne ait olduğu görülmektedir (X:3,2773). Tepkisellik dışındaki tüm faktörlerin ortalamaları üçten küçüktür bu durum katılımcıların bu sorulara katılmama lehine cevap verdiklerini göstermektedir. En düşük ortalamaya sahip faktör eleştirilmedir (2,0482).

5.2. İlişkisel İstatistikler

Tablo 7: Sosyal medya kullanım süresi ve bazı sürekli değişkenler arasındaki korelasyonlar

	Instagram	WhatsApp	Snapchat	Tiktok	Facebook	Twitch
Yaş					,101**	
Kardeş Sayısı		,067*				
Aile İlişkileri						-,094*
Takipçisi	,063*	,116**	,164**		,135**	,136**

*p < ,05. **p < ,01

Katılımcıların sosyal medya kullanım süreleri ve yaş, kardeş sayısı, aile ilişkileri ve takipçi sayısı arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon sonuçlarına Tablo 7’de yer verilmiştir. Yaş arttıkça Facebook kullanım süresi ($r:0,101$; $p<0,01$), kardeş sayısı arttıkça WhatsApp kullanım süresi ($r:0,67$; $p<0,05$) artmaktadır. Aile ilişkileri ile Twitch kullanım süresi arasında zayıf negatif ilişki bulunmaktadır ($r:-0,094$; $p<0,05$). Takipçi sayısı arttıkça Tiktok dışındaki tüm sosyal medya platformlarının kullanım süreleri artmaktadır.

Tablo 8: Cinsiyet ve Sosyal Medya Kullanım Süresi T-Test

		n	x	ss	T	p
Instagram	Kadın	528	126,9460	1022	2,453	0,014
	Erkek	496	113,4617	1018,012		
Snapchat	Kadın	438	28,8267	809	2,954	0,003
	Erkek	373	16,9239	681,211		
Facebook	Kadın	353	2,7224	694	-3,716	0,000
	Erkek	343	8,1866	575,590		
Twitch	Kadın	362	4,1464	704	-3,028	0,003
	Erkek	344	12,2294	438,324		

Instagram ($t:2,453$; $p:0,014$), Snapchat ($t:2,954$; $p:0,003$), Facebook ($t:-3,716$; $p:0,000$) ve Twitch ($t:-3,028$; $p:0,003$) kullanım süreleri cinsiyete göre anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır ($p<0,05$). Kadınlar Instagram ve Snapchat’i erkekler ise Facebook ve Twitch’i daha fazla kullanmaktadır.

Tablo 9: Fakülte, Yaşadığı Yer, Yetiştığı Aile Türü ve Sosyal Medya Kullanım Süresi ANOVA

FAKÜLTELER		KT	SH	KO	f	p.
Instagram	Guruplar Arası	393383,496	13	30260,269	4,048	0,000
	Gruplar İçi	7550160,277	1010	7475,406		
Twitter	Guruplar Arası	95110,286	13	7316,176	2,384	0,004
	Gruplar İçi	2547552,342	830	3069,340		
Tiktok	Guruplar Arası	200255,943	13	15404,303	3,742	0,000
	Gruplar İçi	3017736,335	733	4116,966		
Facebook	Guruplar Arası	10143,003	13	780,231	2,078	0,014
	Gruplar İçi	256107,995	682	375,525		
YAŞADIĞI YER						
Instagram	Guruplar Arası	99848,017	3	33282,672	4,377	0,005
	Gruplar İçi	7726171,937	1016	7604,500		
Facebook	Guruplar Arası	4113,070	3	1371,023	3,613	0,013
	Gruplar İçi	261474,595	689	379,499		
YETİŞTİĞİ AİLE TÜRÜ						
Whatsapp	Guruplar Arası	254427,745	2	127213,873	9,576	0,000
	Gruplar İçi	13470030,177	1014	13284,053		
Snapchat	Guruplar Arası	45191,560	2	22595,780	6,945	0,001
	Gruplar İçi	2628984,863	808	3253,694		

Fakülte, yaşadığı yer, yetiştiği aile türü değişkenlerine göre sosyal medya kullanım süreleri Tablo 9'da gösterilmiştir. Fakülteler arasında Instagram (f:4,048; p:0,000), Twitter (f:2,384; p:0,004), Tiktok (f:3,742; p:0,000) ve Facebook (f:2,078; p:0,014) kullanım süresi; yaşanan yere göre Instagram (f:4,377; p:0,005) ve Facebook (f:3,613; p:0,013) kullanım süresi; yetiştiği aile türüne göre ise WhatsApp (f:9,576; p:0,000) ve Snapchat (f:6,945; p:0,001) kullanım süresi farklılaşmaktadır (p<0,05).

Hemşirelik, hukuk ve ilahiyat fakültesi öğrencileri; sağlık bilimleri ve İİBF öğrencilerinden daha az Instagram ve Tiktok kullanmaktadır. Mimarlık ve tasarım fakültesi öğrencileri Tiktok'u veterinerlik fakültesi öğ-

rencilerinden daha fazla kullanmaktadır. Eczacılık ve veterinerlik fakültesi-nin Twitter kullanım süresi İİBF ve sağlık bilimleri fakültesine oranla daha yüksektir. Ziraat fakültesi öğrencilerinin Facebook kullanım süreleri ise Hukuk fakültesine göre daha fazladır. Öğrenci yurdunda kalanlar, ailesi-nin yanında kalanlara göre Instagram'ı daha fazla kullanmaktadır. Öğrenci evinde kalanlar ise öğrenci yurdunda kalanlara göre daha fazla Facebook kullanmaktadır. Geniş aile ve parçalanmış ailede yetişenler, çekirdek ailede yetişenlere göre WhatsApp'ı daha fazla kullanmaktadır.

Tablo 10: Sosyal Medya Kullanım Pratiklerinin Diğer Değişkenlerle İlişkisi

		Bağımlılık	Gizleme	Tepkisellik	Fenomen İlgisi	Eleştirme	Marjinallik
Sosyo-Demografi	Yaş					,112**	,096**
	Sınıfı		,061*				
	Takipçi Sayısı		-,062*				
	Aile İlişkileri	-,138**	-,177**			-,085**	-,123**
Kullanım Süresi	Instagram	,153**	,068*			,068*	
	Twitter				,081*		
	Tiktok	,102**	,072*				
	Youtube		,064*		,092**		
	Twitch				,118**		,082*

Sosyal medya kullanım pratiklerinin sosyo-demografik değişkenler ve sosyal medya platformları kullanım süresi ile ilişkisi Tablo 10'da gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde yaş ilerledikçe katılımcılar daha marjinal paylaşımlar yapmakta ($r:0,096$) ve muhtemelen buna bağlı olarak daha fazla eleştiriye maruz kalmaktadır ($r:0,112$). Katılımcıların sınıfı arttıkça gizleme istekleri artmakta ($r:0,062$) takipçi sayıları arttıkça ise gizleme istekleri azalmaktadır ($r:-0,062$). Katılımcıların aile ilişkileri iyileştikçe sosyal medya bağımlılık puanları azalmakta, daha az gizleme ihtiyacı duymakta, daha az marjinal içerik paylaşmakta ve daha az eleştiriye maruz kalmaktadırlar.

Tepkisellik faktörü hiçbir sosyal medya kullanım süresi ile ilişkili değildir. Bağımlılık Instagram ve Tiktok kullanım süresi ile pozitif yönde ilişkiye sahiptir. Instagram, Tiktok ve Youtube kullanım süresi arttıkça gizleme faktörünün puanları da artmaktadır. Twitter, Youtube ve Twitch kullanım süresi arttıkça fenomen ilgisi artmaktadır ya da fenomen ilgisi arttıkça bu platformların kullanma süresi artmaktadır. Instagram kullanım süresi arttıkça eleştirilme artmaktadır. Twitch kullanım süresi arttıkça marjinallik artmakta ya da marjinal içerikler paylaşanlar Twitch'i daha uzun süre kullanmaktadır.

Tablo 11: Sosyal Medya Kullanım Pratikleri ve Fakülte ANOVA

Faktörler	Fakülteler		X Farkı	P		KT	KO	F	P
Tepkisellik	İlahiyat	Edebiyat	,91987*	,025	Gruplar Ara.	50,552	3,889	3,341	,000
		Hukuk	,88056*	,041	Gruplar İçİ	1215,218	1,164		
		Veterinerlik	,96296*	,008	Toplam	1265,770			
	Veterinerlik	İİBF	-,48236*	,037					
		İletişim	-,49872*	,017					
Fenomen İlgisi	Teknoloji	İletişim	-,43910*	,013	Gruplar Ara.	28,574	2,198	2,387	,004
		Mimarlık ve Tasarım	-,52342*	,026	Gruplar İçİ	961,499	,921		
					Toplam	990,073			
Eleştirilme	İletişim	Hukuk	,57641*	,010	Gruplar Ara.	60,247	4,634	4,061	,000
		Sağlık Bilimleri	,62579*	,002	Gruplar İçİ	1191,350	1,141		
	Sağlık Bilimleri	İİBF	-,56861*	,018	Toplam	1251,597			
		Mimarlık ve Tasarım	-,66975*	,021					
	Teknoloji	İİBF	-,48097*	,034					
		İletişim	-,53815*	,003					
		Mimarlık ve Tasarım	-,58212*	,048					
Marjinallik	İlahiyat	Eczacılık	-,87778*	,042	Gruplar Ara.	73,356	5,643	4,564	,000
		Edebiyat	-1,24408*	,000	Gruplar İçİ	1290,727	1,236		
		Hemşirelik	-,95069*	,040	Toplam	1364,084			
		Hukuk	-1,35556*	,000					
		İİBF	-1,13732*	,000					
		İletişim	-1,14156*	,000					
		Mimarlık ve Tasarım	-1,29444*	,000					

		Sağlık Bilimleri	-,96420*	,001					
		Teknoloji	-,97632*	,000					
		Veterinerlik	-1,23889*	,000					
		Ziraat	-,82685*	,022					

Fakülte ve sosyal medya kullanım pratikleri arasındaki ilişkiyi içeren Tek Yönlü Varyans (ANOVA) sonuçları Tablo 11’de gösterilmiştir. Tepkisellik, fenomen ilgisi, eleştirilme ve marjinallik boyutlarında gruplar arasındaki farklar anlamlıdır ($p<0,05$). İlahiyat Fakültesi, Edebiyat, Hukuk ve Veterinerlik fakültesinden daha tepkisel; Veterinerlik fakültesi ise İİBF ve İletişim fakültesinden daha az tepkiseldir. Teknoloji fakültesinin fenomen ilgisi İletişim ve Mimarlık ve Tasarım fakültesine göre daha düşüktür. İletişim fakültesinin eleştirilme puanları Hukuk ve Sağlık Bilimleri fakültelelerinden daha yüksek; sağlık bilimleri fakültesinin eleştirilme puanları İİBF ve mimarlık ve tasarım fakültelerinden daha düşüktür. Teknoloji fakültesinin eleştirilme puanları da İİBF, İletişim ve Mimarlık ve Tasarım fakültelelerinden daha düşüktür. İlahiyat fakültesi; Diş Hekimliği ve Eğitim fakültesi dışındaki tüm fakültelerden daha az marjinal içerikler paylaşmaktadır.

Ebeveyn yaşam durumu ve yaşadığı yer değişkenleri ile sosyal medya kullanım pratikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ebeveyn birlikteliğine göre sosyal medya kullanım pratikleri ile ilgili elde edilen anlamlı sonuçlar boşanmış aile çocuklarının ($x=3,30$) birlikte yaşayanların çocuklarına ($x=2,80$) göre daha marjinal olduğunu göstermektedir. Yetiştikleri aile tipine göre ise parçalanmış ailedekiler ($x=3,29$) geniş ailedekilere ($2,71$) göre daha marjinaldir.

Tablo 11: Ebeveyn Tutumları ve Sosyal Medya Kullanım Pratikleri ANOVA

Faktörler	Aile Tipi		X Farkı	P		KT	KO	F	P
Bağımlılık	Koruyucu	Hoşgörülü/ İzin Verici	,18248*	,041	Gruplar Ana.	9,932	2,483	3,805	,004
					Gruplar İçi	678,009	,653		
					Toplam	687,940			
Gizleme	Hoşgörülü/ İzin Verici	Koruyucu	-,27962*	,008	Gruplar Ana.	20,769	5,192	4,991	,001
		Otoriter	-,31726*	,002	Gruplar İçi	1080,979	1,040		
					Toplam	1101,749			
Marjinallik	İhmalkâr	Koruyucu	,74584*	,010	Gruplar Ana.	18,794	4,698	3,645	,006
		Otoriter	,64673*	,039	Gruplar İçi	1339,170	1,289		
		Demokratik	,71351*	,025	Toplam	1357,964			
		Hoşgörülü/ İzin Verici	,68901*	,021					

Ebeveyn tutumları ve sosyal medya pratikleri arasındaki ilişki Tablo 12’de gösterilmiştir. Bağımlılık, gizlenme ve marjinallik boyutlarındaki gruplar arası farklılık anlamlıdır ($p<0,05$). Koruyucu ailelerin çocuklarının ($f:3,805$) sosyal medya bağımlılığı hoşgörülü/ izin verici ailelerin çocuklarına göre yüksektir. Hoşgörülü/ izin verici ailelerin çocukları ($f:4,991$) koruyucu ve otoriter ailelerin çocuklarına göre daha az gizleme ihtiyacı hissetmektedir ve İhmalkâr ailelerin çocukları ($f:3,645$) diğer tüm gruptakilere göre daha marjinal içerikler paylaşmaktadır.

Cinsiyet ve sosyal medya kullanım pratikleri arasında yapılan t testi sonuçlarına göre tek anlamlı farklılığın bulunduğu boyutun bağımlılık olduğu bulunmuştur ($p<0,05$). Kadınlar ($x=2,81$) erkeklere ($x= 2,61$) göre bağımlılık puanları daha yüksektir.

Tablo 13: Fake/ Anonim Hesaba Sahip Olma ve Sosyal Medya Kullanım Pratikleri T Test

Fake / Anonim hesabınız var mı?		N	X	SS	T	P
Bağımlılık	Evet	286	2,8810	,80886	3,169	,002
	Hayır	750	2,7023	,81224		
Gizleme	Evet	286	2,8956	1,01782	3,611	,000
	Hayır	750	2,6409	1,01399		
Fenomen İlgisi	Evet	286	2,8097	,94482	2,873	,004
	Hayır	750	2,6166	,97618		
Marjinallik	Evet	286	3,0379	1,09998	3,542	,000
	Hayır	750	2,7596	1,14193		

Fake/ anonim hesaba sahip olma ve sosyal medya kullanım pratikleri arasındaki ilişki Tablo 13'te gösterilmiştir. Bağımlılık, gizlenme, fenomen ilgisi ve marjinallik boyutlarında gruplar arasındaki fark anlamlıdır ($p<0,05$). Fake/ anonim hesabı olanların olmayanlara göre sosyal medya bağımlılığı gizleme isteği ve fenomen ilgisi daha yüksektir. Aynı zamanda fake/ anonim hesabı olanlar olmayanlara göre daha marjinal içerikler paylaşmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, aile tutumlarının sosyal medya davranışları üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Sosyal medya davranışları; *Bağımlılık*, *Gizleme*, *Tepkiselilik*, *Fenomen İlgisi*, *Eleştirilme*, *Marjinallik* boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu boyutların yanı sıra sosyal medyada kullanılan platformlar sosyal medya kullanım süresi gibi değişkenler aile tutumları ile kurduğu ilişki bağlamında değerlendirilmiştir

Araştırmada elde edilen önemli sonuçlardan ilki; aile ilişkileri görece iyi olan katılımcıların daha az sosyal medya bağımlılıklarının olması, sos-

yal medyada daha az gizlenme ihtiyacı hissetmeleri, daha az marjinal içerikler paylaşımları ve muhtemelen buna bağlı olarak daha az eleştiriye maruz kalmaları yani bir anlamda daha az siber zorbalığa maruz kalmalarıdır. Aile ilişkilerinin sosyal medya ile ilişkisini inceleyen pek çok çalışma bu sonucu desteklemektedir (Bilgin vd., 2020; Atar Keskin, Demirbaş, 2024; Sampasa-Kanyinga vd., 2020; Li vd., 2024; Suprpto vd., 2024; Shooli ve Rahimi, 2023; Zhao vd., 2022). Semerci ve arkadaşlarının (2023) gerçekleştirdiği çalışmada, yalnızlığın bu ilişkide aracı değişken olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aile ilişkileri kötü olan çocuklar kendilerini yalnız hissetmekte ve daha fazla sosyal medya kullanımına yönelmektedir. Bu durum ebeveynlerin çocuklarını sosyal medyanın zararlı etkilerinden korumak için onlara daha fazla vakit ayırmaları ve onlarla iyi ilişkiler kurmaları gerektiğini ortaya koyması açısından önemlidir. Boşanmış ya da parçalanmış ailelerin çocuklarının sosyal medyada toplumsal ve ailevi değerlerle çelişen marjinal içerikler paylaştıkları bu çalışmanın başka bir önemli sonucudur. Bu konu ile ilgili alan yazında yapılan özellikli bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte boşanmış veya parçalanmış aile çocuklarında problemleri internet kullanımının daha fazla görüldüğünü raporlayan çalışmalar bulunmaktadır (Van Dijk vd., 2021; Rejaän vd., 2024). Bu durum ailevi ve toplumsal değerlerin içselleştirilmesinde aile bütünlüğünün etkisini gösterebileceği gibi daha az ebeveyn otoritesi altında gençlerin fikirlerini daha açıkça ifade edebildikleri anlamına da gelebilir.

Araştırmanın temel konusu ile de ilişkili olan esas bulgu; koruyucu aile tutumlarına sahip ailelerinin çocuklarının sosyal medya bağımlılıklarının daha yüksek olduğu, izin verici/ hoşgörülü ailelerin çocuklarının daha az gizlenme ihtiyacı duydukları ve ihmalkâr ailelerin çocuklarının daha marjinal içerikler paylaştıkları sonucudur. Tepkisellik, fenomen ilgisi ve eleştirilme boyutları ile aile tutumları arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

İnternet bağımlılığı ve aile tutumları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bununla birlikte bu çalışmanın so-

nucunu destekleyen çalışmalarda yer almaktadır (Guo vd. 2024; Eftekin, 2015; Aksoyve Koçtürk, 2019; Taneri ve Tiryakioğlu, 2015). Bu durumun nedenlerinden birisi aile tutumlarının genel kabul edilen bir sınıflandırmasının olmaması ve çalışmaların farklı aile tutumu sınıflandırmaları kullanmaları olarak düşünülebilir. Başka bir neden ise aile tutumlarının genellikle ailelerin davranışları üzerinden değil de çocukların ebeveynlerine yönelik algıladıkları tutumlar üzerinden ölçülmesidir. Algılanan ebeveyn tutumu kişisel yorumlara göre değişebilir. Herhangi bir kişi otoriter bir aileyi koruyucu olarak değerlendirirken başka bir birey ihmalkâr bir aileyi izin verici olarak algılayabilir. Bu çalışma ilgili alan yazıda katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte standart ölçme araçlarının kullanılması konu ile ilgili kıyaslanabilir bulgular elde edilebilmesi için önemlidir.

Koruyucu ailelerin çocuklarında internet bağımlılığının daha yüksek olmasını nedeni ailelerin çocuklarını koruma içgüdüleriyle daha az etkinliğe izin vermeleri ve bunun sonucu olarak çocukların zaman geçirmek için sosyal medyaya başvurmaları olabileceği düşünülmektedir. İzin verici aile çocuklarının sosyal medyada daha az gizlenme ihtiyacı hissetmelerinin, ebeveynlerinin kendileri üzerindeki kontrol baskısını daha az hissetmeleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. İhmalkâr aile çocukları daha az ebeveyn otoritesi sonucu daha marjinal içerikler paylaşabilmektedirler. Gökçe ve Acar (2018) tarafından yapılan bir çalışmada; aile birlikteliği ve ebeveyn desteğinin, marjinal içerik paylaşma eğilimini azalttığı raporlanmıştır. Bu çalışma da bu bulguyu desteklemektedir.

Araştırmada elde edilen diğer bir bulgu, sosyal medyada gizlenme ihtiyacı yüksek olanların daha çok fake/ anaonim hesap kullandığı; fake/ anonim hesap kullananların daha fazla fenomen ilgisi ve hayranlığı olduğu ve yine bu tür hesaplar kullananların daha marjinal içerikler paylaştıklarıdır. Büyüköztürk ve Yağcı (2022) tarafından Instagram özelinde yapılan bir çalışmada sahte hesap kullanımının; beğenilen kişiyi gizlice takip etmek, etkileşim sırasında kendini gizlemek, aile baskısı, sosyal baskı gibi neden-

leri olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda bu çalışmanın bulguları da bu durumu desteklemektedir.

Tüm bu bulgulardan hareketle sosyal medya kullanımının bireyin aile ilişkileri ve aile tutumları ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bireyler hem sosyal medya içeriklerini üretmekte hem de sosyal medya içerikleri ile yeniden üretilmektedirler. Bu bağlamda ebeveynlerin çocukları ile kurduğu ilişki; gerçekte yetiştirdikleri bireylerin sosyal medya tercihlerini, dolayısıyla da nasıl bir sosyal medya dünyasına maruz kalacaklarını belirlemektedir.

Kaynakça

Aksan, G. (2025). Ebeveyn ve Genç İlişkisinde Aile Tutumları ve Aile Değerleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Habitus Toplumbilim Dergisi*, (6), 95-124.

Aksoy, A. N., ve Koçtürk, M. (2019). Ebeveyn Tutumlarını Algılama ve İnternet Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4), s. 63-70.

Ansiem, G., ve Ciby, J. (2023). Maternal Parenting Styles and High School Student's Social Networking. *TNNMC Journal of Mental Health Nursing*, 11(1), s. 9-14.

Atar Keskin, Ş., ve Demirbaş, E. (2024). Gençlerde Sosyal Medya Bağımlılığında Aile ve Arkadaş İlişkilerinin Rolü Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 165–184.

Avcı, A. (2010). Aile Yapı ve Atmosferinin Okul Şiddetine Etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(19), 7-52.

Ayas, T., ve Horzum, M. B. (2013). İlköğretim Öğrencilerinin İnternet Bağımlılığı ve Aile İnternet Tutumu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 46-57.

Baumrind, D. (1967). Child Care Practices Antecedent Three Patterns of Preschool Behavior. *Genetic Psychology Monographs*.

Baumrind, D. (1971). Current Patterns of Parental Authority. *Developmental Psychology*, 4(1p2), 1-103.

Bilgili, H. A. S. (2018). Sosyal Medya Kullanımı ile Sosyal Medya Bağımlılık Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Ege Üniversitesi örneği. Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 351-369.

Bilgin, M., Şahin, İ., Togay, A. (2020). Ergenlerde Sosyal Medya Bağımlılığı ve Anne-Baba Ergen İlişkisi. *Eğitim ve Bilim*, 45(202), 1–15.

Bingöl Karagöz, D. (2017). İnternet Bağımlılığı ve Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Yaygınlığının, İlişkili Etkenlerin İncelenmesi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Ana Bilim Dalı.

Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Harvard University Press.

Burç, P. E. (2018). Evlilik ve Aile Olguları Üzerinden Gündelik Hayata Sosyo-Kültürel Bir Bakış. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(13), s. 135-141.

Büyükcoztürk, S. I., Yağcı, Ö. (2022).İnstagramda Benlik İnşası: Bir Tarama Çalışması. Uluslararası Sosyal Medya ve İletişim Araştırmaları Dergisi

Chao, R. K. (1994). Beyond Parental Control and Authoritarian Parenting Style: Understanding Chinese Parenting Through The Cultural Notion of Training. Child Development, 65(4), 1111-1119.

Chou, C., ve Lee, Y. H. (2017). The Moderating Effects of İnternet Parenting Styles on The Relationship Between İnternet Parenting Behavior, İnternet Expectancy, and İnternet Addiction Tendency. The Asia-Pacific Education Researcher(26), S. 137-146.

Çatkafa, M., ve Sönmez, Ö. A. (2024). Üniversite Öğrencileri Üzerinde Sosyal Medya Influencerlarının Etkisi. Medya ve Kültür, 4(1), 64-83.

Çelik, C. (2010). Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi(8), S. 25-35.

Çevik, G. B., ve Çelikkaleli, Ö. (2018). Ergenlerin Arkadaş Bağlılığı Ve İnternet Bağımlılığının Cinsiyet, Ebeveyn Tutumu ve Annebaba Eğitim Düzeylerine Göre İncelenmesi. Journal Of The Cukurova University Institute Of Social Sciences, 19(3), S. 225-240.

Çimen, İ. D. (2018). Ergenlerde Siber Zorbalık, İnternet Aile Tutumu ve Aile İşlevselliğinin Etkisi. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 19(4), S. 397-404.

Dan-Ni, L., ve Zhong-Beng, L. (2017). Parenting Styles and Adolescent Internet Addiction: an Examination of The Mediating and Moderating Role of Ego-Resiliency. *Journal of Psychological Science*, 40(6), S. 1285-1391.

Darling, N., ve Steinberg, L. (2007). Parenting Style As Context: an Integrative Model. in *Interpersonal Development* (Pp. 161-170). Routledge.

Demir, E. K., ve Şendil, G. (2008). Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ). *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(21), 15-25.

Demir, Ü. (2016). Sosyal Medya Kullanımı ve Aile İletişimi: Çanakkale’de Lise Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk İletişim*, 9(2), 27-50.

Dinn, A. A., ve Sunar, D. (2017). Çocuk Yetiştirme Tutumları ve Bağlılıklarının Kültür İçi ve Kültürlerarası Karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(79), 95-110.

Duygulu, S. (2018). Yeni Medya Teknolojilerinin K-Kuşağının Ebeveynleri ile Olan İletişimine Etkisi. *Trt Akademi*, 3(6), 632-652.

Eftekin, P. (2015). Ergenlik Dönemindeki Öğrencilerin İnternet Bağımlılığı ve Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kayseri: Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*.

Fraenkel, JR, Wallen, NE, ve Hyun, HH (2015). *How to Design and Evaluate Research in Education* (9. Basım). New York: Mc Graw Hill

Georgiou, S. N., Ioannou, M., ve Stavrindes, P. (2017). Cultural Values As Mediators Between Parenting Styles and Bullying Behavior at School. *Social Psychology of Education*(21), S. 27-50.

Gökçe, A., Acar, H. (2018). “Marjinal Paylaşımlar ve Aile Faktörleri.” *Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, 19(4), 89-103.

Gözübüyük, N. (2016). Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Davranış Sorunlarının Anne-Baba Tutumu ve Öz-Kontrol ile İlişkisinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi-Sosyal Bilimler Aydın Enstitüsü.

Guo, Y., Chen, H., You, X., Sun, X., ve Jin, Y. (2024). Relationship Between Parenting Style and Internet Addiction: Interpersonal Relationship Problem as a Mediator and Gender as a Moderator. *Helion*, 10(2), S. 1-12.

Ilhmeideh, F. M., ve Shawareb, A. A. (2014). The Association Between Internet Parenting Styles and Children's Use of The Internet at Home. *Journal of Research in Childhood Education*, 28(4), S. 411-425.

Küçükturen, G. (2005). Anne Baba Tutum Ölçeği. *Eurasian Journal of Educational Research*(19), S. 238-250.

Laroche, M., Habibi, M. R., Richard, M. O., ve Sankaranarayanan, R. (2012). The Effects of Social Media Based Brand Communities on Brand Community Markers Value Creation Practices Brand Trust and Brand Loyalty. *Computers in Human Behavior*, 28(5), S. 1755-1767.

Levy, D. M. (1966). *Maternal Overprotection*. W. W. Norton Library.

Li, X., Yu, C., Zhang, W. (2024). The Relationship Between Family Functioning and Social Media Addiction Among University Students: A Moderated Mediation Model of Depressive Symptoms and Peer Support. *BMC Public Health*, 24, 1-10.

Livingstone, S., ve Helsper, E. (2007). Gradations in Digital Inclusion: Children, Young People and The Digital Divide. *New Media ve Society*, 9(4), 671-696.

Maccoby, E. E., Martin, J. A. (1983). Socialization in the Context of the Family: Parent-Child Interaction, Socialization, Personality and Social Development, P. H. Mussen ve E. M. Hetherington (Eds.), *In Handbook of Child Psychology* (1-101), NY: Willey.

Martinez, I., Margui, S., Garcia, O. F., ve Garcia, F. (2019). Parenting in the Digital Era: Protective and Risk Parenting Styles for Traditional Bullying and Cyberbullying Victimization. *Computers in Human Behavior*(90), S. 84-92.

- Minuchin, S. (2012). *Families and Family Therapy*. Routledge.
- Moreno-Ruiz, D., Martinez-Ferrer, B., ve Garcia-Bacete, F. (2019). Parenting Styles, Cyberaggression, and Cybervictimization Among Adolescents. *Computers in Human Behavior*(93), S. 252-259.
- Olutürk, N. Ş. (2019). Ortaokul Öğrencilerinde Sanal Zorbalık ve Mağduriyetin İnternet Aile Stili ve Diğer Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*.
- Paskarista, A. I., ve Primastuti, E. (2021). The Relationship Between Authoritarian Parenting Style, Emotional İntelligence and Cyber Aggression in University Students. *Journal Psikologi Pendidikan Dan Konseling*, 7(2), S. 51-57.
- Rahmawati, N. P., ve Virlia, S. (2023). The Role of Moral Disengagement and Authoritarian Parenting Style Towards Cyberbullying Attitude Among Social Media Users. *Jurnal Imiah Psikologi Terapan*, 11(2), 105-111.
- Rejaän, J., Van Der Wal, R. C., De Leeuw, R. N. H. (2024). Adolescents' Belonging in Post-Divorce Families: Examining Residential and Digital Contact With Mothers and Fathers. *Journal of Research on Adolescence*. Advance Online Publication. <https://doi.org/10.1111/Jora.12920>
- Sampasa-Kanyinga, H., Chaput, J. P., ve Hamilton, H. A. (2020). Social Media Use and Parent–Child Relationship: A Cross-Sectional Study of Adolescents. *Journal of Community Psychology*, 48(3), 793–803. <https://doi.org/10.1002/jcop.22293>
- Saylık, F. Z., Gezici Yalçın, M. (2018). Otoriter veya Demokratik Ebeveyn Tutumunun ve Ebeveyne Bağlanma Biçiminin Suçluluk ve Utanç Duygularına Etkisinin Yarı-Deneysel Yöntemle İncelenmesi, *Studies in Psychology*, 38(2), 95-127.

Semerci, S., Bayram, M., Koçak, A. (2023). Genç Yetişkinlerin Aile Aidiyeti ve Sosyal Medya Bağımlılığı İlişkisinde Yalnızlığın Aracı Rolü. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 4, 273–288.

Shooli, Z. A., Rahimi, L. (2023). Adolescent Family Dynamics and The Role of Social Media in Shaping Relationships. *Journal of Adolescent and Youth Psychological Studies*, 4(2), 45–60.

Suprpto, M. H., Yusri, A. I., ve Kustanti, E. R. (2024). Parent-Child Relationship and Smartphone Addiction: The Role of Self-Control and Fear of Missing Out as Mediators. *Journal of Educational, Health and Community Psychology*, 13(1), 1–15.

Şentürk, Ü. (2008). Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler. *Sosyal Politikalar Çalışmaları Dergisi*, 14(14), S. 7-32.

Taneri, P., ve Tiryakioğlu, Ö. (2015). Ortaokul 7 ve 8 Sınıf Öğrencilerinin Sorunlu İnternet Kullanımı ve Anne Baba Tutumları İlişkisinin İncelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*(40), S. 205-223.

Tezcan, M. (1991). *Gençlik Sosyolojisi Yazıları*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Tur-Porcar, A. (2017). Parenting Styles and Internet Use. *Psychology and Marketing*, 34(11), S. 1016-1022.

Van Dijk, R., Van Der Valk, I. E., Vossen, H. G. M., Branje, S., ve Deković, M. (2021). Problematic İnternet Use in Adolescents From Divorced Families: The Role of Family Factors and Adolescents' Self-Esteem. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(7), 3385. <https://doi.org/10.3390/ijerph18073385>

Zhao, X., Zhou, Y., ve Guo, Y. (2022). The Association Between Parent–Child Relationship and Problematic İnternet Use Among English-and Chinese-Language Studies: A Meta-Analysis. *Frontiers in Psychology*, 13, 946909. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.946909>

Extended Summary

Social media is one of the newest and most chaotic media of our age, and is one of the important research areas that deserves the intense attention of social sciences. The impact of social media on our lives is now as intense as anything we encounter in our daily lives, and moreover, the sense of freedom that this new medium offers its users is much greater than in real life. Social media, which allows everyone to make their voices heard because it allows for mutual interaction, has brought many problems with it over time due to reasons such as the difficulty of putting control mechanisms into effect and being more flexible in terms of sanctions. In the process, social media has fundamentally affected our lives with all its advantages and disadvantages, and has gained an important place in our daily routines. There are many studies in the literature investigating the impact of social media on people. Beyond the studies focusing on the judgments and findings that social media may have negative effects on society, especially on adolescents and young people, this study will be conducted with the aim of analyzing the relationship between the attitudes of the family in which young people grow up and their social media behaviors. The family is the basic building block in the socialization of individuals and the formation of their social identities. Many characteristics, values, beliefs and attitudes that individuals acquire from childhood are constructed in the family in their interactions and somehow transferred to their behaviors. In this context, the attitudes of the individuals growing up in the family somehow concern their psychological and social development, different identity representations from harmony to empathy, academic success, in short, their existence processes with reference to family relations. Family attitudes are generally examined under three headings: apathetic democratic and authoritarian. Each parental attitude can have aspects that support or harm the emotional or cognitive development of family members in the process of evolving from childhood to adulthood.

This study is a study in which quantitative methods are used and descriptive and relational research models are selected. The descriptive screening model allows the current situation to be systematically examined and the data to be evaluated analytically. (Fraenkel, Wallen, & Hyun, 2015). The relational screening design was used in the study to determine the effect of independent variables on the dependent variable. The research covers public university students in Konya. As of 2024, the number of associate, undergraduate and graduate students in the relevant state university is 70,208. When this figure is accepted as the universe of the planned research, a sample size of 1052 people can represent the universe with an error rate of ± 3 and a confidence interval of 95%. However, considering that there will be incomplete, contradictory and problematic surveys due to the nature of the application process in the research, the sample size was determined as 1300 people. In the research, the convenience sampling method was preferred from the sampling methods that are not based on probability. It was aimed to ensure that a similar proportion of students from each faculty participated in the study and the data was collected face to face. After the data was collected, it was analyzed using the SPSS 22 package program. In addition to descriptive analysis, t-test, ANOVA, and correlation analysis were used during the data analysis process.

In the collection of data within the scope of the research, questions measuring social media usage, social media usage styles and socio-demographic information were used along with questions used to determine parental attitudes. Parental attitude questions are questions that determine the participants' democratic, authoritarian, protective, permissive/tolerant and neglectful family attitudes towards their families. In addition, questions aimed at understanding the family structures of the participants were also asked under this title. The question form prepared to develop social media usage style was finalized and used as a result of the pilot application conducted with 114 people. The "Social Media and Family Communication" scale developed by Demir (2016) was used in the

part of the form related to social media addiction. In order to ensure the structural validity of the Social Media Usage Style Form, which includes Likert-type measurable judgments, it was observed that a factor structure similar to the one obtained in the preliminary application was obtained in the Principal Components analysis conducted with Varimax Rotation. However, the number of items, which fell into 29 expressions in the preliminary application, was reduced to 26 items by removing 3 more items here. In the structure consisting of 6 factors, the sub-dimensions were named as Dependency ($\alpha = 0.793$), Concealment ($\alpha = 0.819$), Reactivity ($\alpha = 0.847$), Interest in the Phenomenon ($\alpha = 0.759$), Criticism ($\alpha = 0.836$), Marginality ($\alpha = 0.832$) and it was observed that 61.7% of the total variance was explained. In addition, the Cronbach's Alpha value, which is the internal consistency coefficient for the whole scale, was found to be $\alpha = 0.867$. The fact that all of the internal consistency numbers are at very good levels provides strong evidence for reliability and the fact that the total variance exceeds 50% reveals the construct validity of the scale. When the statements constituting the factors in the relevant structure are evaluated in general, the Addiction factor measures the participants' social media addiction and especially their inability to spare time for their family as a result of this addiction. The Privacy factor measures the tendency to hide the posts made from family and relatives; The Reactivity factor measures the tendency to react due to the violation of one's value domain on social media; Phenomenon Interest measures the interest/admiration shown towards the phenomena one follows; Criticism measures the level of criticism on social media, and Marginality measures the tendency of the participant to share posts that are contrary to the values of their family and society.

Based on the data obtained in the study, important findings were reached. The first of these important results is that participants with relatively good family relationships have less social media addiction, feel less need to hide on social media, share less marginal content, and are

probably exposed to less criticism, in other words, are exposed to less cyberbullying. Many studies examining the relationship between family relationships and social media support this result (Bilgin et al., 2020; Atar Keskin, Demirbaş, 2024; Sampasa-Kanyinga et al., 2020; Li et al., 2024; Suprpto et al., 2024; Shooli & Rahimi, 2023; Zhao et al., 2022). In the study conducted by Semerci et al. (2023), it was concluded that loneliness is a mediating variable in this relationship. Children with poor family relationships feel lonely and tend to use more social media. This situation is important in terms of showing that parents need to spend more time with their children and establish good relationships with them in order to protect them from the harmful effects of social media. Another important result of this study is that children from divorced or broken families are more likely to share marginal content on social media that contradicts social and family values. Although there is no specific study in the literature on this subject, there are studies reporting that problematic internet use is more common in children from divorced or broken families (Van Dijk et al., 2021; Rejaän et al., 2024). This situation may indicate the effect of family unity on the internalization of family and social values, or it may mean that young people can express their ideas more openly under less parental authority.

It is thought that the reason why internet addiction is higher in children of protective families is that families allow less activity due to their instinct to protect their children and as a result, children turn to social media to spend time. It is thought that the fact that children of permissive families feel less need to hide on social media is related to their feeling less control pressure from their parents. Children of neglectful families may share more marginal content as a result of less parental authority. In a study conducted by Gökçe and Acar (2018), it was reported that family togetherness and parental support reduce the tendency to share marginal content. This study also supports this finding. Another finding obtained in the study is that those with a high need to hide on social media use more fake/

anonymous accounts; those who use fake/anonymous accounts have more phenomenon interest and admiration, and those who use such accounts share more marginal content. In the research conducted by Büyüköztürk and Yağcı (2022) on Instagram, it was determined that the reasons for using fake accounts were to secretly follow the person they liked, to hide themselves during the interaction, family pressure and social pressure. The findings of this study also support this situation. Based on all these findings, it is concluded that social media use is related to the individual's family relationships and family attitudes. Individuals both produce social media contents and are reproduced through social media contents. In this context, the relationship between parents and their children; In fact, it determines the social media preferences of the individuals they raise, and therefore the type of social media world they will be exposed to.

THE FUTURE OF TERRORISM*

Mehmet Erkin Kara*

Abstract

The dramatic rise of terrorism has accelerated after 9/11 Attacks and it has comprehensively affected the world within public eyes and academic world. Although every human being use the terrorism term and they know what terrorist's methods are, most of them can't explain properly the meaning of terrorism or theory of terrorism. Evaluating modern history of terrorism is very hard to categorize too. Furthermore, there are a lot of definitions and description of terrorism in academic world. But there is no prominent consensus about its definition and description in international community. But David Rapoport's academic article "The Four Waves of Terrorism" has been accepted as the most respectful analyzed theory which is about history of modern international terrorism in security and terrorism studies literature. According to his theory, terrorism waves emerges, peaks, and recedes in a wave like pattern. The first wave began with anarchist terrorism and they have been currently going on with fourth waves of terrorism which is a religion wave. Numerous studies were conducted after his four waves of modern terrorism theory. Most of them have searched for fifth waves which may be seen in the future. But they haven't been accepted as influential as David Rapoport's four waves of terrorism theory. In this perspective this study aims to add a new accessible approach for fifth waves of terrorism. Thus it simply seeks to fulfill this need.

Keywords: Terrorism, Theory, Theory of Terrorism, Wave of Terrorism Theory, The Fifth Wave of Terrorism.

Jel Codes: H70, B10, B00.

* Mehmet Erkin Kara, Author, PhD in International Relations, Orcid: 0000-0001-9546-6847, Command Of Land War School, Land War School (Deanery), International Relations Department, E.mail:ekara79@gmail.com,
To cite this article: Kara, Mehmet Erkin. (2025). The Future of Terrorism, SDE Academy Journal 5(2), 209-235

TERÖRİZMİN GELECEĞİ

Mehmet Erkin Kara

Öz

11 Eylül Saldırıları sonrasında terörizmin dramatik yükselişi hızlanmış, kamuoyu ve akademik dünya nezdinde edünyayı kapsamlı bir şekilde etkilemiştir. Her insane terror terimini kullanmasına ve teröristlerin yöntemlerinin ne olduğunu bilmesine rağmen çoğu terörün anlamını veya terror teorisini tam olarak açıklayamamaktadır. Terörizmin modern tarihini değerlendirmek de kategorize etmek oldukça zordur. Ayrıca akademik dünyada terörizmin pek çok tanımı ve açıklaması bulunmaktadır. Ancak uluslararası toplumda tanımı ve tanımı konusunda belirgin bir fikirbirliği yoktur. Ancak David Rapoport'un "Terörizmin Dört Dalgası" adlı akademik makalesi, güvenlik ve terörizm çalışmaları literatüründe modern uluslararası terörizmin tarihine ilişkin en saygın analiz edilen teori olarak kabul edildi. Onun teorisine göre terror dalgaları dalga benzeri bir düzende ortaya çıkar, zirveye çıkar ve geri çekilir. Birinci dalga anarşist terörle başladı ve şu anda din dalgası olan dördüncü terror dalgasıyla devam ediyor. Dört dalga modern terörizm teorisinin ardından çok sayıda çalışma yapıldı. Bir çoğu gelecekte görülebilecek beşinci dalgayı araştırdı. Ancak David Rapoport'un dört dalga terörizm teorisi kadar etkili olduğu kabul edilmedi. Bu perspektiften bakıldığında bu çalışma, terörizmin beşinci dalgasına yeni ve erişilebilir bir yaklaşım eklemeyi araştırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Teori, Terörizm Teorisi, Terörizm Dalgası Teorisi, Beşinci Terörizm Dalgası.

Jel Kodları: H70, B10, B00.

Introduction

The dramatic rise of terrorism has accelerated after 9/11 Attacks. It has comprehensively affected the world within public eyes and academic world. Currently, terrorism poses a big threat for world system, Nation-states as defined by Weberian perspective and humankind. Moreover, it has mostly influenced our perception of ordinary life.

Although every human being use the terrorism term and they know what terrorist's methods are, most of them can't explain properly the meaning of terrorism or theory of terrorism. Evaluating modern history of terrorism is very hard to categorize too. Furthermore, there are a lot of definitions and description of terrorism in academic world. But there is no prominent consensus about its definition and description in international community. Because terrorism is a political concept and there are serious ontological and epistemological problems about its definition, description and structure. Nation states, their governments, academics and citizens evaluate terror actors as their interests, identity and perceptions. It simply means that one man's terrorist is another man's hero in international community (Gupta, 2006: 6-13).

Although there have been a few articles which were accepted solidly by international community in security and terrorism studies literature, David Rapoport's (Professor Emeritus of Political Science at University of California, Los Angeles (UCLA)) academic article "The Four Waves of Terrorism" which was published in "The Encyclopedia of Violence, Peace and Conflict Journal" at 2004, has been accepted as the most respectful analyzed theory which is about history of modern international terrorism (Rosenfeld, 2010: 2.) (Walls, 2017: 2) (Kaplan, 2008: 12-24). Numerous studies were conducted, numerous articles were written after his four waves of modern terrorism theory which include anarchist, nationalist, leftist and the current religious waves of terrorism. Most of them have searched for fifth waves which may be seen in the future. But they haven't

been accepted influentially same as David Rapoport's theory. In this perspective, this article aims to add a new accessible approach for fifth waves of terrorism.

1. Conceptual And Historical Framework of Terrorism

World system includes sovereign nation states since The Peace of Westphalia was signed at October 1648. Even though modern nation states have different kinds of military power, economic power and soft power, they are equal members of the world system. Weberian nation states don't have any right in other nation states territory but in own territory they have a right to coerce, use of force and give punishment to their citizens by jurisdiction. It means that they have a monopoly of using force and violence in their sovereign territory (Elfstrom, 2015: 41–85).

Max Weber who was a theorician of Weberian nation state recognized the state as a “human community that (successfully) claims the monopoly of the legitimate use of physical force within a given territory”. According to Max Weber it is modern state's most important specialty (McConaght, 2017: 6). All terrorist movements have been obsessed with the state. It challenges, destabilizes and threatens legitimate state monopoly of using power and sole force in its own sovereign territory. Terrorism deliberately contests the legitimacy of the states. Terrorism is a threat mostly for this reason. As a result, it is a big threat for modern world system (English, 2021: 48-52).

First of all, the definition of terrorism question must be answered. Terrorism and terror terms are derived from the Latin verb “terrere”(Forst, 2009: 300). It means that cause to tremble, to frighten from in Latin (Wilkinson, 2003: 27). Terrorism is described in Britannica encyclopedia that “the calculated use of violence to create a general climate of fear in a population and thereby to bring about a particular political objective.”

(Jenkins, 2022: (accessed 19 January 2022)). The Oxford Dictionary defines terrorism with these sentences. “The calculated use of violence or threat of violence to inculcate fear. Terrorism is intended to coerce or intimidate governments or societies in the pursuit of goals that are generally political, religious, or ideological (The Oxford Essential Dictionary of the U.S. Military, 2001, (accessed 19 January 2022).).

There has not been any consensus about definition of terrorism among United Nations member states. But the condemnation of the terror act at 1994 has been accepted by United Nations. It has been the most important definition of terrorism in international relations. According to this 1994 General Assembly Resolution, terrorism was defined as “Criminal acts intended or calculated to provoke a state of terror in the general public, a group of persons or particular persons for political purposes are in any circumstance unjustifiable, whatever the considerations of a political, philosophical, ideological, racial, ethnic, religious or any other nature that may be invoked to justify them.” (Measures to Eliminate International Terrorism, United Nations, 1994 (accessed 23 January 2022).)

Some of the terrorism criteria agreed in international community. From these definitions it is very clear to see seven terms that have relations with terrorism. Using politically motivated unlawful violence or threat,

1. The intention to use of fear,
2. Propaganda by deeds,
3. Conducted by non-state actors (group or person),
4. Target population,
5. Civilian or non-combatant victims,
6. Political motives and political aims.

Firstly, the main subject of terrorism is about politically aimed violence and its threats. If there isn't any politically aimed violence or threat, it will

not be considered as terrorism (Whittaker, 2004: 2). It may be named as criminal, mafia or crime syndicate without politically aimed violence or threat. For instance, The Gandhian movement cannot be named as a terrorist group. The Gandhian Movement was a political dissident of the colonial British Empire. Their nonviolent deeds against British Raj were too affective to decrease its political and softpower on Indian public. But it is not qualified as terrorism. The reason is that The Gandhian Movement was a nonviolent politically motivated group. There have been individuals or groups with the intention of overthrowing their rulers or governments like The Gandhian Movement in the world history. It means if it is peaceful political movement, it cannot be named as a terrorist movement. Furthermore, not just the violence-oriented deeds are considered terrorism, the threat of violent deeds considered as terrorism as well. It indicates that if the police force is contacted for threatening of bombing a street without any actions will also be an act of terrorism by using threatening (Gupta, 2021: 9).

Terrorism is not a new instrument for the humankind in politics. From the ancient times to the modern times, it was used by historical figures and groups. Although every state in the ancient world faced revolts, uprisings, political assassinations with the tools of violence, it was not considered as terrorism. The reason is that, the basic political, social, and economic structures did not change when a king was killed by a rival or overthrown by a revolt. Terrorism is different from this concept. The main intention is to create fundamental changes in the society and governance by using violence and force. The focus is to alter the ordinary system of the state. This is one of the most important characteristics of modern terrorism (Taylor, 2001: 12).

In the modern times terrorism, there is a method which has been used by the non-state actors and groups. These modern terrorist movements target the nation states which are very different from each other in terms of identity perspectives.

Terrorists' violent deeds serve as a message for the target population. Continuing this communication deeds are critical for terrorism. Terrorists can send messages for the target population and their own supporters by using violent deeds. (Forst, 2009: 4) While these messages create psychological coercion against the system, government and the public, they aim particularly target population's mind and heart. Because terrorists need to win the hearts and minds to advance their agenda.

There is not any consensus about the victim of terrorism. Two approaches have been accepted by the academics. First approach is, the military personnel who are not on duty and civilians (non-combatant) can be accepted as the victims of terrorism. Other approach defends that only the civilians can be accepted as victims of terrorist acts (Richards, 2015: 136).

Most scholars trace the origins of the modern terrorism of the Jewish Sicarii Zealots who were noted for their strict observance of Jewish laws in the Roman Province of Judea in the first century A.D. They assassinated Roman soldiers and Jewish collaborator with primitive dagger which was named as "sica" in crowded surroundings (Brosteaux, 2019: 4-5). They tried to liberate their country from Roman rule by using terrorism. It was the earliest example of terrorism campaign which was directed towards political ends (Lutz and Lutz, 2008: 79-80). Nizari Isma'ili Assassins were another pre-modern terrorist group which was established at the end of the tenth century. Hassan Sabbah was the founder of the Nizari Assassin's institution and their doctrine (Law, 2015: 34-38). They were a weak group who could not confront the might of the Turk Seljuk Empire directly. But they challenged the powerful Seljuk Empire by assassinating important bureaucrats. One of them was Nizam al-Mulk who was a legendary and the most successful vizier of his time (Webel, 2004: 25-27). Consequently, the use of violence for political change has been a metaphor for terrorism since ancient times.

Edmund Burke is an important person for terrorism literature. Edmund Burke who was the founder father of conservatism used terrorism term firstly. He described Maximilien Robespierre and Jacobin party's governance after French revolution as reign of terror. Because The Jacobin party of Robespierre executes thousands of anti-revolutionary and dissident revolutionary French citizens by the guillotine. Cruelty of Jacobins was so impactful that they surpassed the dissident parties and groups by using violence (Croce, 2015: 133). Although this period of time was named as reign of terror, it is not similar to the current use of terror. It can be named as a state terrorism which is different from terrorism.

The other important person for terrorism literature is Karl Heinzen. The German revolutionary Karl Heinzen was the first to articulate the use of violence for politics in his book "Mord und Freiheit." Even more Freedom fighter (Freiheitskämpfer) term was first written in this book (Parker and Sitter, 2016: 203). He argued that the revolutionaries must use violence and threat for their political motives and aim of violence was to terrorize the enemy (Carlos, 2019: 31).

Last of all before explaining the waves of terrorism theory, Felice Orsini who was Italian nationalist revolutionary and follower of the Italian revolutionary leader Giuseppe Mazzini who was one of the main figures of Italian Liberation Movement, must be referred. He tried to assassinate Emperor of France Napoleon III owing to not support to Italian Liberation Movement adequately, at Paris in 1857 by using own bomb which he invented. After this incident Orsini Bomb was used worldwide in terror acts by many anarchist terrorists and his assassination attempt of Napoleon III gave courage for new assassinations and new terror acts (Laqueur, 1999: 37).

2. Waves Of Terrorism Theory

David Rapoport is a substantial academic in security and terrorism studies. He explained and theorized modern history of terrorism in four wave

approaches like Samuel Huntington who conceptualized democratization process at the world by using wave metaphor (Parker and Sitter, 2016: 197-199). According to his theory, terrorism waves emerges, peaks, and recedes in a wavelike pattern (Rosenfeld, 3). Rapoport argues that all of waves need some type of grand event for being the global movement. Any waves of terrorism last in forty years (Radil and Pinos, 2022: 311–330).

The first wave began with anarchist terrorism and they have been currently going on with fourth waves of terrorism which is a religion wave. This theory has shown that terrorism is a dynamic phenomenon which has historically evolved. (Rapoport, 2004: pp.46–73) Although there are some critics that different type of terrorist groups could not categorize with common one wave among academics like IRA, (English, 2021: 44) ETA (Parker and Sitter, 2016: 197-198). and the Ku Klux Klan, (Chiangi, 2021: 11–29) waves of terrorism theory has been accepted essential by international community.

2.1. First Wave of Terrorism

According to Rapoport's Theory of Modern Terrorism was started by the Russian anarchic movement which opposed any form of government in Tsarist Russia. First wave of terrorism strengthened after Tsar Alexander II's iron fist governance and slow democratization processes

Mihail Bakunin and Sergei Nechaev were the most important figures for Russian Anarchism. Bakunin was a theorist and the most respectful person in the anti-Tsarist Anarchist Movement. Bakunin has been called "the prophet of terrorist immoralism" and "guerrilla insurrectionism." He believed that Tsarist regime could be overthrown by individuals' or small groups' terror acts (Kushner, 2003: 8). He wrote a manifesto of modern terrorism "Revolution, Terrorism, Banditry" in 1869 (Clymer, 2003: 160). He made the proposal for propaganda by deed. He argued

that revolutionaries should kill person who represent an existing Tsarist social order. He implied that assassinations of prominent government figure would cause a fear and horror environment in which revolution could be successful (Kushner, 28). Mikhail Bakunin called for bombing and assassination attempts in his books. He frankly encouraged terrorism actions (Jensen, 2015: 111).

Other important figure of Anarchists was Sergey Gennadiyevich Nechayev who wrote a terrorist manifest. Its name was "The Catechism of a Revolutionist." This manifest is very important for terrorism theory. It was a program for destruction of the state. He wrote details of prototype anarchist terrorist and anarchist's revolt. He recommended making propaganda by the deeds. He proclaimed target of assassination which most of them were part of Tsar's Government and supporters (Law, 2015: 98).

After publishing "The Catechism of a Revolutionist" manifest, *Narodnaya Volya* (People's Will) which was the first modern terrorist group was established. They planned to assassinate Russian government representatives. They predicted that ordinary citizens of Russia who didn't like inequality in society could revolt against proper order. They believed that terror strategy leads to quick and solid success (Laqueur, 1999: 17-18). *Narodnaya Volya's* terrorists assassinated Tsar Alexander II and number of government officers and soldiers. The assassination of Tsar Alexander II in 1881 was the most successful action of anarchic terrorism (Whittaker, 2002: 15). However, it was very awful for *Narodnaya Volya* that a great number of its supporters were killed or sentenced to death (Neumann and Smith, 2007: 32).

As a result, the murder of Tsar Alexander II in 1881 was an example of their "propaganda by deed." After assassination of Tsar Alexander II numerous important person was assassinated in world from 1881 to 1914 by anarchist terrorists. They were responsible for France President Marie

François Sadi Carnot (1894), USA President William McKinley (1901), (Meisels, 2008: 41). Empress Elizabeth of Austria-Hungary, King Umberto of Italy (1900) and King Carlos I of Portugal's assassinations (1908) (Pichtel, 2016: 4). These successes were the first step of modern terrorism. This period of time were named "Golden Age of Terrorism." (Walls, 2017: 22).

Alfred Nobel invented dynamite which was a breakthrough for technology. But dynamite was a powerful, portable, and concealable weapons also it could be made easily by private person. Anarchist used dynamite easier than other explosives in terrorist attack. The other cause of first wave was new development of communication technologies that allowed knowledge of ideas and events to be rapidly distributed across the world (Parker and Sitter, 2016: 202). Telegraph were a major factor in the rise of anarchist terrorism (Chaliand and Blin, 180). Another factor of first wave was the development in railways and transportation technology (Parker and Sitter, 2016: 202).

After the first wave, modern terrorism methods began to occur. Consequently, it showed a way that weak could challenge strong by using terrorism. Assassination of Austria-Hungary Archduke Franz Ferdinand at Sarajevo in 1914 which was the cause of World War I was the end of first wave of terrorism. After assassination of Franz Ferdinand and wife by Gavrilo Princip who was a nationalist Serb terrorist, first wave of terrorism was ended (Chaliand and Blin, 2016: 177).

2.2. Second Wave of Terrorism

After Versailles Peace Treaty which ended the World War I, the second wave of terrorism started. Most comprehensive specialty of this wave was its anticolonial ideology. Consequently, terrorism used as a tool for national self-determination, and ending colonialism in the Third World and started being international in scope by the late 1950s.

Terrorism tactics changed during the second wave. Although main victims of the first wave were prominent government officials, the second wave assassinated police officers and families which were an important factor for colonial empires. Second wave terrorists used guerrilla tactics against colonial military forces. Hit and run style attacks were mostly chosen by them. Especially “freedom fighter” term was firstly used in this wave. Freedom fighter- terrorist analogy depute occurred (Jach-chrzaszcz, 2018: 385–91).

As a leader of the Irish Republican Brotherhood, Michael Collins led an urban guerrilla campaign that played an important role in securing the independence of Ireland at 1921. It affected other terrorist groups as a successful example (Parker and Sitter, 2016: 205). The diaspora and colony folk began contributing money to anti-colonial terrorist organizations in second wave process. IRA, EOKA, Irgun and ETA terrorist groups were the most important members of the second wave terrorism. By the mid-1960s, the second wave had all but faded away (Kaplan, 2016: 24). According to Rapoport the second wave of terrorism was the most successful wave. (Rapoport, 2004: 46–73).

2.3. Third Wave of Terrorism

The new left wave which was the third wave of terrorism emerged in the mid-1960s in response to the Vietnam War. According to Rapoport, the effectiveness of Viet Cong’s army against United States military power was main motive of third wave (Ibid, 56). Third wave terrorist’s groups were acted on Marxist, Leninist and Maoist ideologies. They had more revolutionary and anarchistic views. Left wave terrorist’s attack types were different from first and second. They prefer to act as hostage-taking in the form of airline hijackings and kidnappings. Some types of bombing in crowded areas were especially prominent in the left wave era’s attacks (Ibid, 20).

Terrorist groups found a suitable environment not just in third world countries; also they found in Western World in this time period. Third wave terrorist groups emerged in different parts of the world like Turkey (PKK) to Italy (Red Army Faction), Germany (Baader-Meinhof Gang) to Palestine (The Palestine Liberation Organization), Colombia (FARC) to France (Corsican National Liberation Front). Palestinian Liberation Organization (PLO) was considered by Rapoport as the most important terrorist organization (Radil and Castan Pinos, 2022: 311–330).

Terrorist and terrorism perception have changed from 1900's to Third Wave of Terrorism's time in international community. For example, Vera Zasulich who was an important Narodnaya Volya's member, tried to assassinate Dmitri Feodorovich Trepov who was Governor-General of St. Petersburg at 15 September 1906. After assassination attempt she didn't try to escape. She was calm and polite. When she was asked why she tried to kill Governor Trepov. Her reply was very interesting for modern world terrorist perception. She said that "I am a terrorist not a killer." She didn't regret to try to assassinate him (Graaf and Schmid, 2016: 60-62). Because terrorism meant that it was an idealist idea at the first wave of terrorism. They could achieve their goal by using it in political system for political good. Narodnaya Volya and the others also enjoyed considerable sympathies among the middle class in general (Laqueur, 1999: 17-18). After 1970's hijacking plane and bombing in crowded area terror action, terrorism and terrorist began to earn bad reputation which ordinary citizens currently have hated.

New phase of terrorism was begun to emerge after USSR's Afghanistan Occupation. Cold War was ended by collapsing USSR. As a result, the new left wave started to diminish during the 1980s with the end of the Cold War.

2.4. Fourth Wave of Terrorism

We have been in fourth wave of terrorism which is an era of religiously motivated terrorism. Although it is a religious agenda, it is the most important factor distinguishing itself from the other waves. They are motivated by political and territorial goals, not only by religious goals.

Though western states identify fourth wave with religious terrorism, according to Rapoport it is a global phenomenon. It includes Extremist Christian, Jewish, Sikh, and Buddhist terrorist groups (Radil and Castan Pinos, p.5.) Three major events was the starter of fourth wave. One of them was establishing religious state in Iran after abdicating Shah. Others were the Soviet invasion of Afghanistan and the seizure of the Grand Mosque in Mecca by radical Islamists.

Fourth wave terrorist group's ideology is different from other waves. They pursue an ideological victory over non-believers. In this period of time number of terrorist groups has declined while power of them has increased. Suicide bombings and bombing are the most important attack type of fourth wave terror groups. Owing to the attacks in the urban areas, the casualties of terror victim have escalated. Hierarchical structure of fourth wave terror groups have become less centralized. Al-Qaeda, The Taliban, DAESH and Boko Haram are the most recognized terrorist groups of the fourth wave. Rapoport predicted in their article that the Fourth Wave would disappear at 2025 (Chiangi, 2021: 11–29). It seems to be unrealistic for now.

Table-1 Rapoport's Four Waves of Terrorism

Target identity Primary strategy	Focus	Developed basic terrorism strategies and rationales	Precipitant	Special Characteristics
Anarchists 1870–1910s	Elite assassinations, bank robberies	Primarily European states	Failure/slowness of political reform	Developed basic terrorism strategies and rationales
Nationalist 1920s–1960s	Guerrilla attacks on police and military	European empires	Post-1919 delegitimization of empire	Increased international support (UN and diasporas)
New Left/ Marxist 1960s–1990s	Hijackings, kidnappings, assassination	Governments in general; increasing focus on U.S.	Viet Cong successes	Increased international training/cooperation/sponsorship
Religious 1970s–2020s	Suicide bombings	U.S., Israel, and secular regimes with Muslim populations	Iranian Revolution, Soviet invasion of Afghanistan	Casualty escalation, Decline in the number of terrorist groups

Source: Rosenfeld, Jean E., 2010, p.16

3. The Fifth Wave of Terrorism

There have been a lot of articles and books about which fifth wave of terrorism may be in future. It is a very complex question. Jeffrey Kaplan's "New Tribalism" (Kaplan, 2020). Anthony Celso's "Jihadist Terror Groups", (Celso, 2015: 249-268) Jeffrey D. Simon's "Technological Wave of Terrorism" (Simon, 2010, 44-65) and Vincent A. Auger's "Right-Wing Terror" (Auger, 2020, 86–97) approaches are the most respectful study about future of the fifth wave of terrorism in security studies literature. Jeffrey Kaplan argued that the fifth wave emerged in Africa with the Lord's Resistance Army in Uganda as its exemplar. He suggested that the fifth wave would be composed of ethnic utopians which try to remake their

societies like Khmer Rouge that tried to establish rural classless society in Cambodia. Moreover, it may arrive earlier than expected (Kaplan, 2020: 12-24). Anthony Celso argued that fifth wave of terrorism is indeed happening now as Jihadist Terrorism. He argued that Terrorist group like Boko Haram and ISIS will be example of fifth wave (Celso, 2015: 249-268). Jeffrey Simon emphasized that fifth wave will not resemble its four predecessors. There will not be any hegemony of ideology among terrorists. Technology and lone operators will be the defining characteristic of the fifth wave. The internet gives easy access to information about targets and types of weapons Vincent A. Auger's far right group-identity politics approach have had a powerful stance since Norway and New Zealand terrorist attacks occurred by far-right lone wolves terrorists (Auger, 2020: 86-97). However, religion wave has continued.

Although there has not been a solid theory for the fifth wave of terrorism, the consensus trends of fifth wave were published in academic articles. Most of the similarities in these studies are about the methods of terrorism and environment of terrorism.

There is a correlation between globalization and the increase in terrorist attacks. Most scholars are agreed that globalization will affect the fifth wave terrorism like the fourth wave. Globalization will be a significant factor for the fifth wave terrorism (Martinez, 2016: 2). Moreover, the internet-based technology developments will affect new wave of terrorism. New artificial intelligence-based technologies like facial recognition, social media and computers have currently made it harder for the terrorists to operate in urban areas, whereas some opportunity has occurred for terrorist groups. Social media has been used as a terrorist weapon aimed at recruiting persuasions. Terrorists maintain communication with followers in distant areas by using social media. Moreover, finding new militants on the internet will be easier than past for terror organizations in future. Cyber terrorism is efficiently used by terror groups. As a result, cyber security will be more important for nation states in the future. Cyber-terrorism will be dangerous for nation security.

The nation states more are focused on the terrorist groups when compared with the past. For this reason, the fourth wave's terror groups have had network structures and smooth hierarchy. However, the fifth wave will be different from the religious wave, because of lone operator dominance.¹ Lone operators can learn about weapons, targets, and techniques by using the internet. Lone operators have an advantage of flexible working without hierarchical leadership. They can attack at their will without any order or any evidence. It is very hard to catch them before attacking. As a result, lone operator terrorism may be the most important feature of fifth wave terrorism. It is necessary to add that the suicidal attacks, vehicular bombs, and improvised explosive will continue to be a popular tactic among terrorist groups (Walls, 2017: 59-60, 81-83).

Modern terrorism has governed new characteristics which make it more violent and tactical than before. Many terrorist organizations have become deadlier than their predecessors. Because of the recent technological developments, terrorists could attack more effective than the past. Having access to more sophisticated weaponry and the advances in communication technology are the most significant realities of the modern terrorism. Hence, in the future, obtaining nuclear and biological weapons by terrorist groups' may be increased. It will be a big concern for international community (Martinez, 2016: 1).

Poverty in the third world countries make societies much more vulnerable to conflict. The poor war-torn environment pushes failed states citizens to immigrate to the developed nation states. This process may be the key case of the fifth terror wave. Although failed states are hotbeds of terrorists groups in some studies, all of the failed states are not directly associated with being breeding grounds and bases for terrorist groups except Iraq, Syria, Afghanistan and Somalia (Underhill, 2015: 31-33). But it must be emphasized that the increasing numbers of failed states give

1 Lone operator terrorists were responsible for 22% of terrorist related deaths in OECD in 2015.

suitable spaces for them. It will continue in the future (Parker and Sitter, 2016: 212).

Conclusion

Currently, the information has been more important than before and the importance of information will increase in the future. Most of the information is easily accessible by using internet in the globalized world.

While nearly 5.1 billion people (63% of the world's population) are using the internet, according to the United Nations, social media use has increased dramatically over the past decade and is now a major source of information. The number of social network worldwide users is expected to reach 3.02 billion monthly active social media users by 2022 .

We are today amidst an information, data, and communication revolution that are influencing all parts of life, including the dynamics of global terrorism. Terrorist group leaders have chosen to send their message by using Twitter which is a social media channel. Terrorist groups have sent any attacking videos to target community by using Facebook which is another social media channel. They have found their militias from Instagram which is another social media channel. They have learned how to make a bomb from YouTube which is another social media channel. Development of social media facilitated terrorist group activities which were too hard to accomplish before. The development and accessibility of social media platforms like Twitter (X), Facebook, YouTube, Instagram, LinkedIn, Reddit, etc., has helped terrorists expand their reach to a wide range of audiences around the world. According to one study, about 90% of terrorist activities online are conducted via social media platforms while 76% of U.K. terrorists engage in the social media. As a result, after the internet and social media era have dominated the information world, it has become a crucial tool for the terrorist groups.

Everything can change faster than past and can lose their attractiveness rapidly in globalized world and international community. Some of the hot topics just live one hour or one day nowadays. It means that communication and relationship between actors accelerated, widened and deepened, owing to the development of the internet and social media. As a result, I argue that single type of terrorist ideology or any terror groups will not dominate the world, because of internet and social media development. Because they will not find enough space and enough time in social media and international community's agenda like previous waves' forty years. If they can find space and time, it will not be enough for domination or hegemony in fifth wave. Consequently, if fifth wave arrives, it will not be named as a wave like previous ones.

However, terrorism is a global threat that knows no border, identity, nationality or religion. First of all, failure of defining and describing terrorism in global perspective and not providing unity against terrorism in the international arena has been a cause of acceleration terrorism waves. If international community intends to solve the terrorism problems, there must be a common understanding on what is meant by terrorism. There has not been any authority which commands and controls nation states against terror and terrorism. Being no interconnectedness in the world has given a hope for terrorist organizations. This problem has encouraged future terrorists and terrorism. But it can be solved by an authority which has the power over the nation states. This authority's name should be United Nations.

United Nations made an important resolution of prisoner of war, human rights and etc. But it could not do in terrorism subject. It means that focusing on common understanding of terrorism to foster international cooperation has been a main problem. It should be solved by cooperation for global security. After solving cooperation problems among the nation states, there may not be a fifth wave of terrorism in the future.

References

Anon. (1994). *Measures to Eliminate International Terrorism*. United Nations.

Anon. (2001). "Terrorism." *The Oxford Essential Dictionary of the U.S. Military*.

Anon. (2021). "More than a Third of World's Population Have Never Used Internet, Says UN." *The Guardian*. Retrieved May 7, 2022 (<https://www.theguardian.com/technology/2021/nov/30/more-than-a-third-of-worlds-population-has-never-used-the-internet-says-un>).

Auger, Vincent A. (2020). "Right-Wing Terror: A Fifth Global Wave?" *Perspectives on Terrorism* 14(3):86–97.

Brosteaux, D. (2019). *Genealogies of Terrorism, Revolution, State Violence, Empire*. New York: Columbia University Press.

Carlos, Ignacio S. (2019). *The Historical Roots of Political Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.

Celso, A. (2015). "The Islamic State and Boko Haram: Fifth Wave Jihadist Terror Groups." *Orbis* 59, No. 2 (2015): 249–59(2).

Chaliand, G., and Arnaud B. (2016). *The History of Terrorism: From Antiquity to ISIS*. Berkeley: University of California Press.

Chiangi, Michael A. (2021). "Critically Examining David Rapoport's Four Waves Theory of Modern Terrorism in the Light of Factual Historical Events." *African Journal On Terrorism* 11(1):11–29.

Clymer, Jeffery A. (2003). *America's Culture of Terrorism*. Chapel Hill, Londra: The University of North Carolina Press.

Croce, N. (2015). *Anarchism, Revolution And Terrorim*. New York: Britannica Educational Publishing.

Elfstrom, G. (2015). "Violence in International Relations." *Ethics for a Shrinking World* 41–85. doi: 10.1007/978-1-349-20500-4_3.

English, Richard. (2021). *The Cambridge History of Terrorism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Forst, Brian. (2009). *Terrorism, Crime and Public Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Graaf, Beatrice de, and Alex P. Schmid. (2016). *Terrorists on Trial*. Utrecht: Leiden University Press.

Gupta, Dipak K. (2006). *The Roots of Terrorism: Who Are the Terrorists?* New York: Chelsea House.

Gupta, Dipak K. (2021). *Understanding Terrorism And Political Violence*. London: Routledge.

Harari, Yuval N. (2018). *21 Lessons For The 21st Century*. Londra: Penguin Books.

Jach-chrzaszcz, A. (2018). "Analysis of the New Left Wave Basing on the Concept of the Four Waves of Terrorism by David Rapoport and Selected Political Events." *World Scientific News* 92(January):385–91.

Jain, Pooja N., and Archana S. Vaidya. (2021). "Analysis of Social Media Based on Terrorism - A Review." *Vietnam Journal of Computer Science* 8(1):1–21. doi: 10.1142/S2196888821300015.

Jenkins, John P. (2022). "Terrorism (Definition, History, & Facts)." *Britannica*. Retrieved January 19, 2022 (<https://www.britannica.com/topic/terrorism>).

Jensen, Richard B. (2015). "Anarchist Terrorism And Counter-Terrorism In Europe And The World, 1878–1934." Pp. 1–527 in, edited by R. D. Law. New York, London: Routledge.

Kaplan, J. (2008). "Terrorism's Fifth Wave: A Theory, a Conundrum and a Dilemma." *Perspectives on Terrorism* 2(2):12–24.

Kaplan, J. (2016). "Waves of Political Terrorism."

Kaplan, J. (2020). *Terrorist Groups and the New Tribalism: Terrorism's Fifth Wave*. New York: Routledge.

Kushner, Harvey W. (2003). *Encyclopedia of Terrorism*. London: Sage Publications.

Laqueur, Walter. (1999). *The New Terrorism*. Oxford: Oxford University Press.

Lutz, James M. Lutz and Brenda J. (2008). *Global Terrorism*, Second Edition. London, New York: Routledge.

Martinez, Erika M. (2016). "Globalization and the 'Fourth Wave': Contemporary International Terrorism in a Comparative-Historical Perspective." University of Central Florida.

McConaght, K. (2017). *Terrorism and the State Intra-State Dynamics and the Response to Non-State Political Violence*. London: Palgrave Macmillan.

Meisels, T. (2008). *The Trouble with Terror*. New York: Cambridge University Press.

Neumann, Peter R., and M. L. R. Smith. (2007). *The Strategy of Terrorism: How It Works And Why It Fails*.

Parker, T., and Nick S. (2016). "The Four Horsemen of Terrorism: It's Not Waves, It's Strains." *Terrorism and Political Violence* 28(2):197–216. doi: 10.1080/09546553.2015.1112277.

Pichtel, J. (2016). *Terrorism and WMDs: Awareness and Response*. London, New York: CRC Press.

Radil, Steven M., and Jaume Castan P. (2022). "Reexamining the Four Waves of Modern Terrorism: A Territorial Interpretation." *Studies in Conflict and Terrorism* 45(4):311–30. doi: 10.1080/1057610X.2019.1657310.

Rapoport, David C. (2004). "Four Waves of Modern Terrorism." *Terrorism and Political Violence* 46–73.

Richards, A. (2015). *Conceptualizing Terrorism*. Oxford: Oxford University Press.

Simon, Jeffrey D. (2010). "Looking For Waves of Terrorism." Pp. 44–63 in *Terrorism, Identity and Legitimacy: The Four Waves Theory and Political Violence*, edited by J. E. Rosenfeld. London, New York: Rourke Publishing.

Simon, Jeffrey D. n.d. "Technological and Lone Operator Terrorism: Prospects for a Fifth Wave of Global Terrorism." in *Terrorism, Identity and Legitimacy*, edited by J. E. Rosenfeld. New York: Routledge.

Taylor, R. (2001). *The History of Terrorism*. Bruksel: Lucent Terrorism Library.

Underhill, N. (2015). *Countering Global Terrorism And Insurgency: Calculating The Risk of State-Failure In Afghanistan, Pakistan, And Iraq*. Vol. 53. New York: Palgrave Macmillan.

Walls, E. (2017). "Waves of Modern Terrorism: Examining the Past and Predicting the Future." Georgetown University.

Webel, Charles P. (2004). *Terror, Terrorism, and the Human Condition*. New York: Palgrave Macmillan.

Whittaker, David J. (2002). *Terrorism Understanding The Global Threat*. London, New York: Pearson.

Whittaker, David J. (2004). *Terrorists and Terrorism in the Contemporary World*. New York, London: Routledge.

Wilkinson, P. (2003). "Implications of the Attacks of 9/11 for the Future of Terrorism." in *Global Responses to Terrorism*, edited by M. Buckley and R. Fawn. Londra, New York: Routledge.

Yavuz, C. (2011). *Terör ve Terörizmle Mücadele, 'PKK Özeli' ve Çözüm Arayışları*, Berikan Yayınları, Ankara.

Genişletilmiş zet

Dünya sistemi, Vestfalya Barışı'nın 1648'de imzalanmasından bu yana egemen ulus devletleri içerir. Modern ulus devletler farklı türde askeri güce, ekonomik güce ve yumuşak güce sahip olsalar da, dünya sisteminin eşit üyeleridir. Weberyen ulus devletlerinin diğeri ulus devletlerin topraklarında hiçbir hakkı yoktur, ancak kendi topraklarında vatandaşlarına yargı yetkisiyle baskı yapma, güç kullanma ve ceza verme hakkına sahiptirler. Bu, egemen topraklarında güç ve şiddet kullanma tekeline sahip oldukları anlamına gelir. Terörizm modern ulus devletler sistemine aykırıdır ve varlığı sistemi tehdit eder.

Terörizm ve terör terimleri Latince “terrere” fiilinden türemiştir. Latince de titremeye, korkutmaya neden olmak anlamına gelir. Terörizm, Britannica ansiklopedisinde “bir toplumda genel bir korku iklimi yaratmak ve böylece belirli bir siyasi hedefi gerçekleştirmek için şiddetin hesaplı kullanımı” olarak tanımlanmaktadır. Oxford Sözlüğü terörizmi şu cümlelerle tanımlar. “Korku aşılamak için şiddetin veya şiddet tehdidinin hesaplı kullanımı.” Terörizm, genellikle siyasi, dini veya ideolojik olan hedeflerin peşinde hükümetleri veya toplumları zorlamak veya sindirmek için tasarlanmıştır.

11 Eylül Saldırıları sonrasında terörizmin dramatik yükselişi hızlanmış, kamuoyu ve akademik dünya nezdinde dünyayı kapsamlı bir şekilde etkilemiştir. Her insan terör terimini kullanmasına ve teröristlerin yöntemlerinin ne olduğunu bilmesine rağmen çoğru terörün anlamını veya terörün teorisini tam olarak açıklayamamaktadır. Bu kapsamda terörizmin modern tarihini değerlendirmek de kategorize etmek de oldukça zordur. Ayrıca akademik dünyada terörizmin pek çok tanımı ve açıklaması bulunmaktadır. Ancak uluslararası toplumda tanımı ve tanımı konusunda belirgin bir fikir birliğı yoktur.

Ancak David Rapoport'un “Terörizmin Dört Dalgası” adlı akademik makalesi, güvenlik ve terörizm çalışmaları literatüründe modern uluslara-

rası terörizmin tarihine ilişkin en saygın analiz edilen teori olarak kabul edilmiştir. Onun teorisine göre terör dalgaları deniz dalgası benzeri bir düzende ortaya çıkar, zirveye çıkar ve geri çekilir.

David Rapoport'un "Terörizmin Dört Dalgası" makalesine göre birinci dalga terörizm anarşist terörle başlamıştır. Bu kapsamda Modern Terörizm, Çarlık Rusyası'nda her türlü hükümet biçimine karşı çıkan Rus anarşist hareketi tarafından başlatılmıştır. İlk terörizm dalgası, Çar II. Aleksandr'ın demir yumruk yönetimi ve yavaş demokratikleşme süreçlerinden sonra güçlenmiştir. Mihail Bakunin ve Sergei Nechaev, Rus Anarşizmi ve terörizmi için en önemli figürler olmuştur.

David Rapoport'un "Terörizmin Dört Dalgası" makalesine göre ikinci dalga terörizm anti-sömürgeciydi. İkinci dalga terörizm, ulusal öz yönetim ve Üçüncü Dünya'da sömürgeciliğin sona erdirilmesi için bir araç olarak kullanıldı. Terörizm taktikleri ikinci dalga sırasında değişti. İlk dalganın başlıca kurbanları önde gelen hükümet yetkilileri olsa da ikinci dalga sömürge imparatorlukları için önemli bir faktör olan polis memurlarını ve ailelerini öldürdü. İkinci dalga teröristleri sömürge askeri güçlerine karşı gerilla taktikleri kullandı. Vur-kaç tarzı saldırılar çoğunlukla onlar tarafından seçildi. Özellikle "özgürlük savaşçısı" terimi ilk olarak bu dalgada kullanıldı. Özgürlük savaşçısı-terörist benzetmesi hayat buldu.

David Rapoport'un "Terörizmin Dört Dalgası" makalesine göre üçüncü dalga terörizm, Marksist, Leninist ve Maoist ideolojilere göre hareket etti. Daha devrimci ve anarşist görüşlere sahiptiler. Üçüncü dalga terörist gruplar, Türkiye (PKK) ile İtalya (Kızıl Ordu Fraksiyonu), Almanya (Baader-Meinhof Çetesi) ile Filistin (Filistin Kurtuluş Örgütü), Kolombiya (FARC) ile Fransa (Korsika Ulusal Kurtuluş Cephesi) gibi dünyanın farklı yerlerinde ortaya çıktı. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), David Rapoport tarafından ikinci dalga terörizmin en önemli terörist örgütü olarak kabul edildi.

Şu anda din dalgası olan dördüncü terör dalgası yaşanıyor. Günümüzde terörist grupların dini bir hedef belirlemesi kendisini diğer dalgalardan ayıran en önemli faktördür. Fakat bu gruplar sadece dini hedeflerle değil, politik ve bölgesel hedeflerle de motive olurlar.

Gelecekte hangi şekilde beşinci terör dalgasının olabileceği hakkında birçok makale ve kitap yayınlanmıştır. Bu çok karmaşık ve kompleks bir sorudur. Beşinci terör dalgası için sağlam bir teori olmasa da, beşinci dalganın fikir birliği eğilimleri akademik makalelerde yayınlanmıştır. Bu çalışmalardaki benzerliklerin çoğu terörizm yöntemleri ve terörizm ortamı ile ilgilidir.

Günümüzde küreselleşen dünyada ve uluslararası toplumda her şey geçmişten daha hızlı değişebiliyor ve çekiciliğini hızla yitirebiliyor. Yaşadığımız zaman sürecinde bazı sıcak konular sadece bir saat veya bir gün yaşıyor. Bu, internet ve sosyal medyanın gelişmesiyle birlikte aktörler arasındaki iletişimin ve ilişkinin hızlandığı, genişlediği ve derinleştiği anlamına geliyor. Sonuç olarak, internet ve sosyal medyanın gelişmesi nedeniyle tek tip terörist ideolojinin veya herhangi bir terör grubunun dünyaya hakim olamayacağını savunuyorum. Çünkü önceki dalgaların döneminde olduğu gibi sosyal medyada ve uluslararası toplumun gündeminde yeterli alan ve zaman bulamayacaklardır. Alan ve zaman bulabilseler bile beşinci dalgada hakimiyet veya hegemonya için yeterli olmayacaktır. Dolayısıyla beşinci dalga gelirse, öncekiler gibi bir dalga olarak adlandırılmayacaktır.

Üçüncü dünya ülkelerindeki yoksulluk, toplumları çatışmaya karşı çok daha savunmasız hale getirmektedir. Savaşın zarar görmüş yoksul ortam, başarısız devlet vatandaşlarını gelişmiş ulus devletlere göç etmeye itmektedir. Bu süreç, beşinci terör dalgasının temel dayanağı olabilir. Bazı çalışmalarda başarısız devletler terörist grupların yuvası olsa da, Irak, Suriye, Afganistan ve Somali hariç tüm başarısız devletler terörist grupların üreme alanları ve üsleri olma ile doğrudan ilişkili değildir. Ancak, artan sayıda

başarısız devletin teröristler için uygun alanlar sağladığının vurgulanması gerekmektedir.

Sonuç olarak David Rapoport'un "Terörizmin Dört Dalgası" teorisinin ardından çok sayıda çalışma yapıldı. Birçoğu gelecekte görülebilecek beşinci dalgayı araştırdı. Ancak David Rapoport'un dört dalga terörizm teorisi kadar etkili olduğu kabul edilmedi. Bu perspektiften bakıldığında bu çalışma, terörizmin beşinci dalgasına yeni ve erişilebilir bir yaklaşım eklemeyi amaçlamaktadır.

SİYASAL REKLAMCILIK

Nisanur Aydın*

Öz

Siyasal reklamcılık, seçim dönemlerinde seçmenin davranışlarını etkileyen önemli bir reklam aracıdır. Siyasal aktörler bu dönemlerde, hedef kitlesine yönelik seçim kampanyalarıyla, seçmenini olumlu yönde etkilemeye ve oylarını kendi cephesine kazandırmaya çalışır. Siyasal reklamlarda, seçmenlere adayların vaatlerini, başarılarını ve projelerini anlatmak amaçlanır. Siyasal reklamlarda görsel ve dilsel öğeler desteklenerek seçmenlerin algıları ve davranışlarını etkilemek hedeflenir. Türkiye’de siyasal reklamcılık daha öncesinde afiş ve radyo konuşmaları kullanılarak başlasa da profesyonelleşmesi, Adalet Partisi’nin 1977’de bir reklam ajansı ile yapmış olduğu kampanyalarla olmuştur. Günümüzde ise, gelişen teknolojiyle birlikte yapılan kampanyalar çeşitlenmiş ve daha etkin kullanılmaya başlanmıştır. Medya, bu reklamların yayılmasında son derece etkin bir rol oynamaktadır. Halkla ilişkiler ve reklamların birlikte yürütülmesi ise kampanyaların daha etkili olmasına olanak sağlar. Bu çalışmada, siyasal reklamcılığın kavramsal çerçevesini, geçmişten günümüze olan değişimini, kullandığı kanalları, parçalarını, stratejilerini, siyasal reklamcılığın halkla ilişkilerle ilişkisini, siyasal reklamcılığın etkilerini, siyasal reklamların amaçlarını ve Adalet ve Kalkınma Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin 2023 yılı Genel Seçimindeki stratejilerini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Siyasal, Reklam, Kampanya, 2023 Cumhurbaşkanlığı Seçimi.

* Nisanur Aydın, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Orcid: 0009-0008-1500-2646 E-mail: nisanur.aydin6@ogr.sakarya.edu.tr
Bu makaleye atf için: Aydın, Nisanur, (2025). Siyasal Reklamcılık, SDE Akademi Dergisi, 5(2), 237-269

POLITICAL ADVERTISING

Nisanur Aydın

Abstract

Political advertising is an important type of advertising that affects voters' behavior during election periods. During these periods, political actors try to influence voters positively and gain their votes with election campaigns targeting their target audience. In political advertisements, the aim is to tell voters about the candidates' promises, achievements and projects. In political advertisements, the aim is to influence voters' perceptions and behaviors by supporting visual and linguistic elements. Although political advertising in Turkey began with posters and radio speeches, it became professionalized with the campaigns that the Justice Party conducted with an advertising agency in 1977. Today, with the developing technology, the campaigns have diversified and are being used more effectively. The media plays an extremely active role in the dissemination of these advertisements. The joint implementation of public relations and advertisements allows the campaigns to be more effective. In this research, it provides the framing of political advertising, its change from the rotten past, the functioning of political advertising, the details of political advertising, political advertising strategies, the relationship of political advertising with public commerce, the realization of political advertising, the purposes of political advertisements and the election strategies of the Justice and Development Party and the Republican People's Party in the 2023 Turkey General Elections are examined.

Keywords: Political, Advertising, Campaign, 2023 Turkey Election.

Giriş

Siyasal reklamcılık, politikacıların bir gündem oluşturmak ya da seçim zamanında seçmeni kendi safına çekmek amacıyla oluşturulan reklamlardır. Yalnızca siyasal partilerin değil, liderlerin, adayların ve hükümetin imajını olumlu olarak artırmak için yapılır. Televizyon, internet ve sosyal medyanın hızla artmasıyla siyasal reklamcılık sadece bir tanıtım aracı olmaktan çıkmış ve stratejik bir iletişim aracı olarak siyasetin şekillenmesinde etkili bir rol oynamıştır. Türkiye’de siyasal reklamcılığın temelleri 1950’lere dayanmaktadır. 1950 Türkiye Genel Seçimlerinde siyasal mesajlar halkla ilk kez afişler ve radyo konuşmaları olarak paylaşılmıştır. Ancak Türkiye’de siyasal reklamcılığın profesyonelleşme sürecinin başlangıcı, 1977 seçimlerinde Adalet Partisi’nin Cenajans ile çalışması olarak kabul edilmektedir. Bu reklamlarda, afiş, ses kasetleri ve basın ilanları kullanılmıştır.

Siyasi seçimlerde kullanılmak üzere hazırlanan kampanyaları kapsamında hazırlanan reklamlar birçok medya kaynaklarında yer alarak hedef kitlenin bakış açısını yönlendirme bağlamında işlevsel bir rol üstlenmektedir. Yapılan reklamların etkileri seçim sonuçları üzerinde belirleyici bir role sahip olacağı kabul edilmektedir. Siyasi adayın projelerini hedef kitleye en etkili biçimde sunma şansı bulduğu reklamlar, adayın imaj ve partisinin söylemini de güçlendireceği alanlar olarak ön plana çıkmaktadır (Sönmez, Akmeşe Demir, 2023:876).

1. Amaç

Konuyla ilgili bir çalışma yapan Uztuğ, siyasal kampanya iletişimi içinde siyasal reklamın genel amaçlarını;

- Adayın dolayısıyla partinin oy sayısını arttırmak veya desteklemek,
- Aday ve partinin farkındalığını arttırmak ve güçlendirmek,
- Aday ya da mensup olduğu partinin kimliğini geliştirmek,

- Seçmenlerin tutumlarını etkilemek,
- Partinin hedefleri doğrultusunda bilgilendirmek ya da eğitmek,
- Gündemi kampanya ile oluşturmak ve yönlendirmek.
- Özellikle partinin yeni bir adayını kısa zamanda seçmenlere tanıtmak olarak sıralanır (Uztuğ, 2004:316-317) şeklinde belirtmiştir. Siyasal parti ya da adayın kamuoyunda bilinirliğinin artırılmasının yanı sıra seçimlere katılımının teşvik edilmesi de siyasal reklamcılığın amaçları içinde yer almaktadır (Kadıoğlu, 2013:65).

2. Kavramsal Çerçeve

Siyasal reklamcılık, siyasal ideolojilerin, vaatlerin ve aday profillerinin kamuoyuna sunulması sürecidir. Siyasal reklam seçmenlerin tutumlarını etkilemeyi amaçlar. Dolayısıyla algı yönetimi, imaj inşası ve güven duygusu yaratmak siyasal reklamcılıkta önemlidir.

İletişim sürecinde oluşturulacak materyaller aynı zamanda siyasal reklamın da unsurlarıdır. Bunlar ise;

- Kaynak
- Mesaj
- Kanal
- Alıcı, şeklinde özetlenebilir. Bunları siyasal reklam evreninde adlandıracak olursak;
- Kaynak, siyasal parti, lider, siyasi aday, ideolojidir.
- Mesaj ise vaat ve söylemdir.
- Gerçekleştirme kanalı da reklamdır.
- Alıcıya gelince bunlar seçmen, hedef kitle şeklinde sınıflandırılabilir (Erdoğan, 2023:848).

3. Siyasal Reklamcılığın Temelleri ve Tarihsel Gelişimi

Siyasal reklamcılık, siyasetin halkla iletişim kurma biçimlerinin önemli unsurlarındandır. Türkiye’de siyasal reklamcılığın temelleri 1950’lere dayanır ancak o dönemde iletişim araçları oldukça sınırlıdır. Siyasal aktörler, afişler ve posta ilanları, radyo yayınları, mitingler ve toplantılar ve gazete ve dergi ilanları gibi yöntemler kullanmıştır. Zamanla gelişen teknolojiyle birlikte siyasal reklamcılık da farklı stratejilerle toplumun geniş kesimlerine hitap etmeye başlamıştır. 1977’de Adalet Partisi’nin Cenajans ile çalışması, siyasal reklamcılığın profesyonel olarak yapılmasında büyük bir rol oynamıştır.

1983 Genel Seçimlerinde ilk defa birimsel kampanyalar düzenleyen reklamcılar partilere, politik reklamın etkin kullanılması halinde, iktidar yolunun açılacağını göstermişlerdir. Reklam ajansları, siyasal partilerin uzun bir zaman süresi içinde deneme-yanılma yoluyla elde edebilecekleri bilgilere ve tecrübelere zaman bırakmamışlardır. Özellikle siyasal reklamcılığın en fazla geliştiği ABD’de, daha önce yapılan seçim kampanyalarını inceleyerek, denenmiş ve olumlu sonuç alınmış yöntemleri Türkiye’ye de uygulayarak partilere ve liderlere yardımcı olmaya çalışmışlardır. Amerikan politikasının, Türk politikasına siyasal reklamcılık yoluyla kazandırdığı en önemli özellik de canlı, gösterişli şovlar görünümündeki seçim kampanyaları ile halkın politikaya daha sıcak bakması ve siyasal katılımın artması olmuştur (Tokgöz, 2010:23).

Siyasal reklamcılığın uygulanması, daha geniş boyutta ve ileri iletişim teknikleri ile 1987 seçimlerinde de devam etmiştir. Ancak Türkiye’de siyasal reklamcılık 1991 seçimleri ile adını ve siyasetteki yerini kesin olarak belirlemiştir. 24 Aralık 1995 Genel Seçimlerinde, siyasal reklam yasaklanmışken, parti liderlerinin televizyon kanallarında açıklamada bulunmaları ve fikirlerini pazarlamalarına imkân sağlanmıştır. Açık oturum tartışmaları, siyasal pazarlamanın bir boyutu olarak, seçmen üzerindeki kesin etkisini hesaplamak zor olmakla birlikte, seçmenler üzerinde etkili olmuştur. (İnal & Karabacak, 1996:158).

21. yüzyıl, siyasi iletişim çalışmalarında dönüşümlere sahne olmuştur. İnternet artık kampanyalar için önemli hale gelmiş, daha sonraları cep telefonlarının yaygınlaşmasıyla seçmenlere “sms” yoluyla daha rahat bir şekilde ulaşmanın da önü açılmıştır. Özellikle 2007 sonrası gelişen teknolojik araçlar, sosyal medya ile kampanyaların buraya doğru kaydığı göstermektedir. Seçmenler sosyal medya aracılığı ile partisinin çalışmalarını takip edebilme ve destek verme imkânı doğmuştur, bununla beraber aynı partiye destek veren kişiler ile iletişim kurabilmektedir. Gelişen teknolojik şartlar siyasi iletişim çalışmaları ve reklamcılık çalışmalarını dönüştürmeye devam etmektedir (Polat, 2024:29).

Türkiye’deki siyasi seçimlerde kullanılan kampanyaların gelişim serüveni ABD, İngiltere, Fransa gibi ülkelerle aynı hızla ilerlememiştir. Bunun en belirgin gerekçesi serbest piyasa ekonomisinin geç kurulması, parti desteğinin güçlü bir şekilde ideolojik temele oturması, özel televizyon kanallarının ancak 1990’lu yıllarda faaliyete geçmesi ve televizyondaki siyasi spotların, Yüksek Seçim Kurulu (YSK) ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından zaman zaman yasaklanması olarak düşünülebilir (Bölükbaşı & Macar, 2019:942).

4. Siyasal Reklamcılığın Kullandığı Kanallar ve Uygulamaları

Siyasal reklam kampanyasında kullanılan başlıca araçlar; basın, televizyon, radyo, afişler, el ilanları, mektuplar, telefon görüşmeleri, billboardlar, kasetler ve diğerleridir. Ayrıca parti liderlerinin medyada yaptıkları konuşmalar, açık oturum toplantıları gibi programlar, seçmen kararları üzerinde etkili olmaktadır (İnal & Karabacak, 1996:153).

Medya iletişim aracı olarak, siyasi partilerle yurttaşlar arasında iletişimin kurulduğu bir kanal olarak kabul edilir. Medya aracılığıyla, siyasi oluşumlarla vatandaşlar arasında haber, röportaj, yorum ve araştırmalar ile siyasi mesajların partilerden doğrudan vatandaşlara öte yandan vatan-

daşlardan gelen değerlendirmeler ve tepkileri ise yine bu tür yöntem ve araçlarla siyasal yapılara ulaştırılmaktadır (Aziz, 2014:25).

Medyanın bu denli siyasi arenada kullanılmasının temel gerekçesi siyasal reklam mesajlarının birçok kanalda tekrarlanarak yayınlanma olanağı mesajın akılda kalıcılığını sağlamasıdır (Uztuğ, 2003:6).

Öte yandan başta siyasi olmak üzere ülke gündemini belirleyen medya, şekillendirdiği bu gündem sürecinde farkındalık oluşturmakta ve arzu ettiği bir kamuoyu oluşumuna katkı sağlamaktadır (Eraslan & Küçük Durur, 2007:199).

Siyasi partilerin ve adayların seçim sürecinin kamuoyuna tanıtılmasında, siyasal reklamlar aktif rol oynamaktadır. Günümüzdeki siyaset temalı ve içerikli reklamlar ve bu amaçla oluşturulan siyasal tartışmalar, medyanın da yönlendirmesiyle seçim kampanyalarının yönünü belirlemekte, hangi siyasi parti ya da adayın seçimi kazanacağını belirleme açısından etkili olduğu görülmektedir (Tokgöz,2010:517-518).

Televizyon gibi medya araçlarının yaygınlaşmasıyla Türkiye’de ilk kez 1977 seçimlerinde kullanılan siyasal reklamlar, ancak 1983 yılında gerekli yasal düzenlemelerin yapılması neticesinde hukuki bir statüye büründü. Bu doğrultuda siyasi reklam hareketleri hızla bir şekilde arttı ve böylece siyasal reklamcılık Türkiye’de de profesyonel ekiplerce uygulanan bir sektör haline dönüştü. Siyasal partiler ve adaylar, seçmenlerin kararını kendi siyasetleri lehine oluşturmayı amaçlayan politikacılar için, seçim kampanyalarının en önemli vasıtası haline geldi. Siyasetin de dâhil olduğu reklamcılık, doğası gereği, insanlara bir ürünü satın almak amacıyla onları ikna etmeye yönelik bir süreçtir (Eraslan & Küçük Durur, 2007:200).

Siyasi seçim kampanyalarında ana gaye, ülke yönetiminde söz sahibi olmaktır. Bu doğrultuda siyasi partiler, seçim çalışmaları kapsamında adayın kendi düşüncesini, vaatlerini ve projelerini seçmen kitlesine aktarmak amacıyla siyasi içerikli mesajlar üretirler ve bunları da kitle iletişim araçları

vasıtasıyla muhatap kitle olan seçmenlerine ulaştırmaya ve onlar üzerinde bir etki oluşturarak yönlendirmeye çalışırlar (Eraslan & Küçük Durur, 2007:203).

Siyasal reklamcılık, siyasal yoğunluğun gittikçe arttığı günümüz politika platformunda, genelde tüm seçmenlere, spesifik olarak ise, kararsız seçmenlere değişik alternatiflerle yaklaşarak, onların siyasal tercihlerini ekilemeye çalışmaktır (İnal & Karabacak, 1996:153).

Seçim kampanyası döneminde basın, özellikle günlük gazeteler ve politika muhabirleri siyasal partilerle seçmenler arasında sağlıklı bir siyasal iletişimin kurulması için çalışmışlardır. Kamuoyunu etkilemenin yolunun, kitle iletişim araçlarından geçtiğini çok iyi bilen siyasetçiler ve siyasal partiler de, seçim kampanyası boyunca medyanın gündeminde olumlu olarak kalabilmek ve imajlarını güçlendirmek için çaba harcamışlardır. (İnal & Karabacak, 1996:159).

Farkındalık yaratmak ve mesaj iletmek, siyasal reklamcılığın önemli rollerindendir. Siyasal aktörler reklamcılığı kullanarak seçmenin oy kullanmasını, süreç hakkında bilgi sahibi olmasını sağlar. Televizyon, radyo ve internet gibi araçlar bilgi aktarır, sosyal medyaysa duygusal bağ kurar. Aynı zamanda reklamcılık partilerin siyasal mesajlarını ve politikalarını seçmene iletebilir, halkın partiler arasındaki farkı anlamalarını sağlayabilir. Ancak seçmenler, yanlış yönlendirmelerle de karşı karşıya kalabilir.

5. Siyasal Reklamcılığın Parçaları

5.1. Medya Kullanımı

Siyasal reklamcılıkta medya kullanımı, reklamın geniş kitlelere ulaşmasında kritik bir rol oynar. Hem geleneksel medya (televizyon, radyo) hem de dijital medya (sosyal medya, internet reklamcılığı) kullanılarak adayların mesajları seçmenlere iletilir.

Medya, siyasi arenada daha özgün önemli bir görevi üstlenmektedir, bu ise halkı temsil etme ve onların sesi olarak kabul görmesidir. Bunlar

ise üst düzey yetkili, siyasetçi ve bürokratların hareketlerini denetlemek ve onların keyfi hareketlerine engel olmak şeklindedir. Medyanın bir başka misyonu ise yasal yapının oluşmasına katkıda bulunmaktır. Bu ise siyasal gücün işlevleri ve işlemleri hakkında halka bilgi aktarmak, kimin hangi konuda ne kadar hakka sahip olması gerektiğine halkın karar vermesine yardımcı olmak, halkın limitleri belirlemesini sağlamaya yardımcı olmak şeklinde tezahür etmektedir (Eraslan & Küçük Durur, 2007:198).

Medyanın bu etkin misyonu doğrultusunda günümüzde siyasal reklamlar ve siyasal tartışmalar, seçim kampanyalarının belirlediği yön ve hedef doğrultusunda hangi siyasi partinin veya hangi adayın seçimi kazanaacağı açısından etkili olmaktadır (Tokgöz, 2010:517-518).

Kitle iletişim olanaklarının genişlediği ve arttığı günümüzde, propaganda araçlarının da etkinliği artmıştır. Örneğin, seçim günü öncesinde kararsız olan bir seçmen, internet, radyo veya televizyondaki seçim konuşmalarının tesiriyle bir parti başkanının konuşmalarını çok beğendiği için o partiye oy verebilir. İletişim bilimcilerine göre propaganda iletişim ve toplumsal etkileşim süreci içerisinde oluşmaktadır. Kararların oluşmasını belirleyen veya etkileyen faktörler bireylerin gördükleri, işittikleri veya okudukları şeyler olduğu görülmektedir (Eraslan & Küçük Durur, 2007:202). Siyasi reklamcılığın yapıldığı kitle iletişim araçları arasında televizyonun öncelikli bir önemi vardır.

5.2. Televizyon Reklamları

Türkiye’de siyasi reklam içerikli veriler, 2011 genel seçimlerinde siyasal reklam filmlerinin televizyonlarda gösterimine izin verilmesiyle, siyasal kampanya sürecinin vazgeçilmez bir aracı oldu. Geniş seçmen kitlesine ulaşan, haber ve bilgi kaynağı görevini üstlenen televizyonda yayınlanan siyasal içerikli reklamlar hem görsel hem işitsel duylara hitap etmesi yanında mesajın çok sayıda göstergeyle kodlanmasına imkân vermesi nedeniyle,

onun ikna gücünü arttırmaktadır (Yeşil & Erdemir Kara, 2022:653). Televizyonun diğer ülkelere göre daha sonra Türkiye'ye gelmiş olmasına rağmen Türk halkını yüksek düzeyde etkilemektedir. Zira televizyon genel, siyasal ve kültürel gündemi tespit etmesi, insanların düşünce ve tavırlarını yönlendirmesi açısından önemli bir etkene sahip olmaktadır (Ünal & Mazman, 2020:71).

5.3. İçerik ve Mesaj

Siyasal reklamlar, seçmenin özelliklerine göre hazırlanır ve içerikler de tutum ve davranışı etkilemek amacıyla belirlenir. Liderlerin imajlarını ve siyasal partilerin politikalarını olumlu yönde artırmak ve geliştirmek hedeflenmektedir.

5.4. Adayın Karakteri

Kırklareli İli'nde 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri öncesi zaman diliminde 346 seçmenin katılımı ile gerçekleşen alan araştırması sonucunda, "Güvenilir Olma", "Dürüst Olma", "Adil Olma", "Kırklareli'nin Sorunlarına Hâkim Olma" ve "Tutamayacağı Sözler Vermeme" özelliklerinin seçmenlerce en önemli görülen karakteristik bileşenler olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgu; Pierce (1993), Uztuğ (2004), Bilir (2008), Canöz (2010), Holian ve Prysby (2014) ve Çağlar ve Göker (2014) eserlerinde de elde edilen bulgular ile paralellik göstermektedir. Sayılan özelliklerin en yüksek öneme sahip olmasının anlamı ise, seçmenlerin özellikle kendilerini yönetecek olan kişilerde ahlaki ve moral değerlere ait zengin bir karakter beklentisine sahip olmasıdır. Seçmenlerin bir siyasi adayda en az önem verdikleri karakteristik özellikler ise; "Dindar Olması", "Muhafazakâr Olması", "Kadın ya da Erkek Olması" ve "Zengin Olması" olarak karşımıza çıkmaktadır (Gündüz Erdiñç & Demirtaş, 2019:1068- 1069).

5.5. Vaatler ve Projeler

Demokrasinin temel misyonu çerçevesinde demokratik ortamlarda seçim vaatleri, toplumun ürettiği ve hala da üretmekte olduğu değerlerin nerelere, hangi zaman aralıklarında ve kullanma biçiminin ön göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Bu göstergeler, iktidara gelecek olan bir siyasal partinin yönetim anlayış ve vaatlerinin seçmenler tarafından bilinir olmasını sağlayarak gerçekleşmesi, onların beklentilerine karşılık gelecektir. Bu doğrultuda siyasetçilerin seçim vaatleri, seçim kampanyası sürecinde siyasal partiler tarafından topluma deklare edilen onların manifestoları olarak düşünülebilir (Avcı & Hülür, 2016:1639).

5.6. Olumlu İmaj

Olumlu imaj oluşturma, pozitif siyasal reklamlarla yapılabilir. Pozitif siyasal reklamlarda sergilenen olumlu davranışlar, siyasal aday ya da partiye karşı güven duygusu oluşturabilir.

5.7. Görseller ve Simgeler

Siyasal reklamlarda görsel unsurların doğru kullanımı, mesajın etkisini artırır. Renkler, simgeler ve adayın görselleri, seçimde duygusal etkiler oluşturabilir. Görseller ve simgeler birlikte kullanıldığında daha etkili bir reklam kampanyası yapılabilir.

5.8. Adayın Fotoğrafları

Görsel bir araç olan fotoğraf, siyasi lider imajının kurulmasında önemli ve öncelikli bir yere sahiptir. 1839 senesinde fotoğraf çekim makinesinin buluşu kamuoyuna duyurulduğunda, böyle bir icadın ne işe yarayacağı ya da kimin işine yarayacağı çok fazla konuşulmamıştı. Fotoğrafçılık ilerleyen süreçte ünlü kişilerin, sanatçıların ve başta olmak üzere siyasilerin, bilim

insanının, askeri alanın ve en çok da basının vazgeçilmez bir aracı olmuştur. Medyadaki fotoğraflar haberlerde aktarılan olayların kanıtı olarak kullanılmasının yanında okuyucuya bilgiler görüntülü olarak iletilmektedir (Bodur, 2012:41).

Bu doğrultuda fotoğraf lidere birçok olanak sunarak, anlatamadıkları-na ifade etmesine ve liderin karizmatik ve kahraman görünmesini sağlar. Ancak fotoğraftaki görsel doğrultusunda bazı durumlarda bunun tam tersi de mümkün olabilmektedir (Çeliker & Bayraktaroğlu, 2011:12).

5.9. Renkler ve Simgeler

Siyasi reklamlar dahi tüm reklamlarda kullanılan renkler olay örgüsü içerisinde değişik anlamlar ve kodlar üretmektedir. Reklam iletişinde renkler, uyandırdıkları ve uyardıkları psikolojik tesirler ile başlı başına bir mesaj olarak kabul edilmektedir. Her rengin kendine özgü bir anlamı olduğu gibi, anlatı yapısı içerisinde, onu bütünleştiren ve tamamlayan bir özelliğe de sahiptir (Göker ve Doğan, 2010: 391).

5.10. Hedef Kitle ve Segmentasyon

Siyasal reklamcılığın etkili olabilmesi için, reklamların doğru kitleye ulaşması gerekir. Adaylar, demografik ve sosyo-kültürel özelliklere göre reklamlarını hedefler. Siyasi reklamlar, medyada dolaşıma sokulmadan hedef kitle olan seçmenlerin sosyokültürel ve eğitim durumu, ekonomik yapısı, seçmenin yaşadığı coğrafya ve bölgenin demografik özellikleri gibi durumlar göz önünde bulundurularak şekillendirilir. Siyasal ikna bağlamında seçmenler üzerinde etki oluşturmada rol oynayan siyasi reklamlar, siyasetçi ve seçmen arasında bağ oluşturarak, hedef kitle olan seçmenin oy verme davranışının şekillendirilmesini hedeflemektedir (Polat, 2024:3- 4).

5.11. Zamanlama ve Kampanya Dönemleri

Reklamın zamanlaması, seçmenlerin kampanyaya nasıl tepki vereceğini etkiler. Özellikle seçim dönemi boyunca doğru zamanlamayla yapılan reklamlar daha etkili olabilir. Seçim zamanında, adaylar ve siyasi partiler, seçmen kitleleri siyasal kampanya çalışmalarıyla etkilemek ister. Bir siyasal kampanya bileşeni olan siyasal reklam çalışmaları, kamuoyu kabul ve beğenisini kazanmak için önemli bir siyasal bilgi aracıdır, ayrıca aday imajının oluşumunda önemli bir etken olan reklam, aynı zamanda seçmen mobilizasyonunu sağlama konusunda da etkili bir katalizördür. Seçmen kitlelerin oyuna talip olup desteğini amaçlayan siyasi temsilciler seçmenlere, farklı medya araçları aracılığıyla, ulaşarak siyasal reklamlar üzerinden, verecekleri hizmetleri, seçim vaatlerini, ideolojik kimliklerini vurgulayan misyon ve vizyona dair iletileri, gerçekleştirmeyi amaçladıkları projeleri seçmenlere ulaştırarak onları ikna etmeye ve etkilemeye çalışırlar (Yeşil & Erdemir Kara, 2022:652).

6. Siyasal Reklam Stratejileri

6.1. Karalama Kampanyaları

Partilerin güvenilirliğini zedelemek için kasıtlı, önceden tasarlanmış girişimlerdir. Genellikle çarpıtmalar, yalanlar gibi saldırılardan oluşur. Doğrudan saldırı, doğrudan karşılaştırma ve imalı karşılaştırma olarak yapılabilir. Rakip adayın imajını zedeleme ve seçmenlerin dikkatini çekme, amaçlarındandır. Seçmenlerin rakip aday hakkında olumsuz bir imaj oluşturmalarını sağlayabilir.

6.2. Pozitif Reklamcılık

Adayın ya da partinin olumlu yönlerinin, başarılarının ve projelerinin öne çıkarıldığı reklamlardır. Umut, gelişme ve vizyon temaları kullanılır.

Pozitif siyasal reklam, siyasi bir partinin ve benzeri bu tip yapıların liderlerinin, kitlelerin gözünde doğrudan sempatik gösterilip, övülüp ve de yüceltilmesidir. Bu reklam tipinde geçmiş durumlar referans olarak alınır. Bu yönlü referans bazı durumlarda lider odaklı bazı durumlarda ise parti veya örgüt kaynaklıdır. Lider merkezli pozitif siyasal reklamda, önderin kitleler üzerinde oluşturduğu güven, sorun çözme becerisi gibi pozitif nitelikler ön plana çıkarılır. Siyasi parti odaklı reklamda ise, söz konusu parti veya örgütün geçmişte gerçekleştirdiği başarılı işler göz önüne getirilir ve seçildiği takdirde bu gibi çalışmaların artarak devam edeceği vaadin bulunulur (Yeşil & Erdemir Kara, 2022:656).

6.3. İmaj ve Kimlik Oluşturma Stratejisi

İnsanların yaşamında görünüm ve izlenim önemli bir yere sahiptir. Bilişli olarak ya da farkında olmadan, isteyerek ya da istem dışı bir şekilde oluşan bu imajların toplumsal bir karşılığı olmakta, toplumsal yaşam da bu imajlara göre değerlendirilmektedir. Liderlerin kişisel özellikleri arasında bir ilişki olduğu kabul edilmektedir (Doğan & Gültekin, 2022:7).

Bir politikacı imajının oluşturulması, genellikle seçimler öncesinde başlatılmakta ve ideal olarak daha sonra da oluşturulan imajı desteklemesi şeklinde sürdürülmektedir (Bozkırlı & Öztekin, 2023:784)

İmaj reklamcılığı, tüketici ile kurduğu ilişkide sözcükler, gerçekler ve iddialardan çok duygular ya da güçlü bir imaja yönelir. Bilgi-duygu (imaj) ikililiğinin bileşiminden oluşan bir üçüncü yaklaşımdan da söz edilebilir. Bu yaklaşım, akılcı ve duygusal öğelerin birlikte kullanılmasını içerir (Moriarty, 1991:81).

Bu şekildeki bir siyasal reklamda ya aday ve parti imajı üzerinde durulur ya da toplumun yakından ilgisini çeken ve gündemde olan herhangi bir konu ön plana çıkarılır. Aday imajının ön plana çıkarıldığı reklamda adayın şahsi yetenekleri, nitelikleri ve eğitimi ön plana çıkarılır. İmaj reklam-

larında adaya dikkat çekmek, seçmeni etkilemek ve seçmende adaya karşı pozitif yönde bir algı oluşturmak amacıyla yararlanılır (Akar, 2023:168).

Aday imajı, yönetime talip olan siyasetçinin, seçmenin zihninde bıraktığı izlenimler bir bütün olarak tanımlanabilir. Bu izlenim; adayın kişisel nitelikleri, fiziksel görünümü, yaşam biçimi, farklı konular ve sorunlar karşısındaki tavrı ve entelektüel yapısı gibi değişkenlerden oluşmaktadır. Ancak adayın daha dikkat çekici yönü olan ve kişisel özelliklerinden oluşan bir görünümü olarak tanımlanmaktadır (Newman & Shets,1985:178).

7. Halkla İlişkilerle İlişkisi

Siyasal reklamcılık ve halkla ilişkiler birlikte yürütülür. Adayın ya da partinin güvenilirliği, söylem tutarlılığı ve medya görünürlüğü halkla ilişkiler faaliyetlerinin etkisi altındadır. Reklam seçmeni etkilemesi için tek başına değil, halkla ilişkiler çalışmalarıyla desteklenmelidir. Kriz iletişimi, itibar yönetimi, gündem belirleme gibi faktörler reklamın etkisini artırır. Bu ise bir tür halkla ilişkiler kategorisine girmektedir.

Halkla ilişkiler, medya ve siyasetin halkla iletişim ve ilişkisi doğrultusunda ortak menfaatte buluşması anlamına gelir ve özellikle günümüzde giderek önem kazanmaktadır.

Halkla ilişkiler, siyasal reklamda önemli bir role sahiptir, bu durum siyasal reklamların amaçları ve fonksiyonlarında da görülmektedir. Nitekim yeni bir adayı ya da partiyi kısa zamanda tanıtmak, kampanya gündemini oluşturma ve yönlendirmede halkla ilişkiler, önemli bir işleve sahiptir. Bu özelliğiyle halkla ilişkiler, siyasal bilgilenme ve ikna açısından seçmen tutumlarını değiştirebilecek bir konuma sahiptir (Yeşil & Erdemir Kara, 2022:656).

Halka yönelik siyasi ikna sürecinde kullanılan araçlardan reklam, propaganda ve pazarlama, manipülasyon niteliği ağır basan teknikler olmaları nedeniyle seçmenlere verilen mesajlara karşı belli bir karşı koyma direnci

oluşturmaktadırlar. Halkla ilişkiler bu tekniklere kıyasla daha objektif ve demokratik olarak algılanmaktadır. (Süllü, 2010:222).

Siyasal hesap verilebilirlik ilkesi doğrultusunda, siyasal halkla ilişkiler etkinliklerini gerçekleştiren halkla ilişkiler uzmanları kimin hesabına çalıştıkları konusunda tutarlı ve dürüst bilgiyi kamuoyuna açıklamaktan tutunda, kamuların siyasal seçim sürecinde ihtiyaç duydukları bilgilere ulaşmasını sağlamak noktasına kadar birçok konuda sorumluluk almaktadırlar. (Süllü, 2010:226).

Günümüzdeki seçim kampanyalarının belirgin özelliklerinden birisi, kampanyalarda halkla ilişkiler profesyonellerinden ve kamuoyu araştırmacılarından yararlanılmasıdır (Hale & Özbudun, 2010:51).

Halkla ilişkiler, siyasetçilerin seçim kampanyası sürecinde, diğer tutundurma etmenleriyle birlikte ele alınır; eğer stratejiler bu şekilde belirlenirse daha etkili sonuçlar elde edilebilir. Halkla ilişkilerin seçim kampanyalarında iletişim ile ilgili bazı işlevleri vardır (Oktay, 2002:77). Bunları şöyle özetleyebiliriz:

- Haber değeri taşıyan öykülerin ve kurgusal hadiselerin planlanması ve duyurum gayretlerinin örgütlenmesi
- Haber medyası ve yayıncıları ile ilişkilerin örgütlenmesi
- Yönetime talep olması için hedeflenen aday kimliğinin yapılandırılmasında, gazeteciler, yazarlar ve özellikle köşe yazarlarına bilgi akışını sağlamakta etkin olmak ve bu anlamda propaganda endeksli haber akışını denetlemektir.
- Aday ya da partinin, gündemi etkileme çabalarının yönlendirilmesi amacıyla gündemi takip etmek
- Siyasi aday için tartışma oturumları, basın toplantıları, seçim gezileri ve mitinglerin, medyada, aday ve parti lehine yer almasını kolaylaştırıcı haber değeri içeren öyküleri oluşturmak

- Adayın kitle iletişim araçlarının doğasına uygun olarak sunumunun tasarlanması (Uslu Divanoğlu, 2008:116).

8. Siyasal Reklamcılığın Etkileri

Siyasal reklamlar, seçmeni olumlu ya da olumsuz olarak etkileyebilir. Siyasi partiler, seçmeni kendi tarafına çekmek için reklamları kullanır. Başarılı çalışmalarla seçmen olumlu etkilenebilir ya da şüphenin oluşturduğu tereddütle kararı diğer partilere doğru yönelebilir. Duygusal içerikli ve hedef kitleye uygun mesajlar seçmen davranışında pozitif etki oluşturabilir.

8.1. Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi

Siyasal reklamcılığın en belirgin etkilerinden birisi, seçmenlerin oy verme davranışlarını etkilemesidir.

Siyasi reklamların, hedef kitlenin siyasal tutumlarına etki ettiğini gösteren pek çok araştırma bulunmaktadır (Sönmez, Akmeşe Demir, 2023:876). Siyasi reklamlarla toplum yeni anlayışlara ya da reklamın fikir sahiplerince arzulanan bir algı dünyasına çekilmektedir. Bu noktada siyasal reklamın şekillendirdiği fotoğraf seçmene sunulmaktadır. Seçimin son gününe kadar kararsızlığını sürdüren seçmen, maruz kaldığı mesajlar sonucunda sıklığına ve yoğunluğuna bağlı olarak da söz konusu mesajlarda verilmek istenen fikri, farkında olmadan, benimsemektedir. Bu sonuç da siyasi reklamlar kanalıyla algıların doğudan etkilendiğini ve yönlendirildiğini göstermektedir (Göksu, 2019:8).

Seçmenin parti veya aday tercihi ve karar alma süreçleriyle ilgili yapılan bir araştırma doğrultusunda 1940-1988 seneleri arasında ortaya çıkan siyaset bilimi modelleriyle ilgili saptamalar şu şekilde özetlenmektedir (Boiney & Paletz, 1991:10):

- Parti bağlılığı, seçmen tercihini şekillendiren temel bir değişken olma özelliğini korumakla birlikte önemi gittikçe azaldığı görülmektedir.

- Seçmenlerde parti imajının önemi zamanla azalırken, aday imajı daha dikkat çekici bir gelişim ve değişime sahne olmaktadır. Günümüzde seçmenin yönetici tercihi modelleri daha çok adaylar açısından şekillenmekte ve aday imajının seçmen davranışını etkilemede önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir.
- Adayın güncel konular ve sorunlar karşısında takındığı tavır, aday değerlendirilmesine ve tercihinin katkı sağlamaktadır.
- Söz konusu çalışma doğrultusunda seçmenlerin yaşadığı ve bağlı bulunduğu çevresinden ayrı hem partizan hem de grup etkilerinden bağımsız bireyler olarak hareket ettiği gözlemlenmektedir.
- Seçmenlerin parti ya da adaylarla ilgili karşılaştırma yaptıkları ve burada da geçmişe ait uygulamaları göz önünde bulundurdıkları belirlenmiştir (Çağlar & Gelir, 2014:32) Siyasal tanıtımlar seçmenlerin bilgi seviyelerine, onların adaylarla ilgili algılamalarına ve oy tercihlerine yönelik etkilerde bulunmaktadır (Devran, 2004:16).

Siyasal reklamların söz konusu etkileri şöyle özetleyebiliriz:

- Seçmenlerin bilgi düzeyine etkisi: Siyasal reklamlar içeriklerinde siyasi partiler, adaylar ve sahip oldukları politikalarla ilgili pek çok bilgi ve mesaj taşımaktadır. Siyasal reklamlarla karşı karşıya kalan seçmenler, bu reklamların içeriklerinde ilettiği mesajlar ile de yüz yüze kalmakla birlikte aynı zamanda bilgi sahibi olmaktadır. Bu, siyasi manipülasyona maruz kalmış seçmenlerin anlayışları doğrultusundadır. Gelişen iletişim teknolojisinin sağladığı yeni yeni teknik imkânlar, görsel ve işitsel olarak bireye hitap eden reklamlar artık kendilerine sunulan bilgileri daha çekici hale getirmeye imkân tanımaktadır. Bu durum da reklamların daha çok izlenmesini, takip edilmesini, görülmesini, okunmasını sağlamakta ve bu doğrultuda seçmenin bilgi düzeyinin artmasına çok olumlu katkılarda bulunmaktadır.

- Seçmenlerin adaylara ilişkin algılamalarına etkisi: Siyasi partilerin iddialarını, tezlerini, politikalarını, vaat ve söylemlerini etkili şekilde anlatma başarısına sahip olan siyasal reklamlar, seçmenlerde olumlu bir izlenim ve algı bırakmaktadır. Bu pozitif algı dolayısıyla siyasi partinin adayına da yansımakta, reklamlar üzerinden seçmenlere adaylar hakkında olumlu algılamalar ve fikirler oluşturmaktadır.
- Seçmenlerin oy tercihlerine etkisi: Siyasal reklamlar hedef kitlesi kesim olan seçmenlere ilettikleri bilginin ikna ediciliği ve karşı tarafta kabul görmesi oranında başarılı sayılmaktadır. Buna göre seçmenler verilen mesajlara eğer inanır, güvenir ve ikna edici bulursa, oyunu kendisini ikna eden siyasal partiye verebilir. Bu doğrultuda siyasal reklamlarda verilen mesajlara ve içeriklerine çok dikkat edilmeli, özen gösterilmeli ve de özellikle seçmeni aldatmaya yönelik girişimlerden mutlaka kaçınmak gerekir (Özkan, 2015:23).

8.2. Siyasal Reklamcılığın Toplumsal Etkileri

Siyasal reklamcılık yalnızca bireysel seçmen davranışlarını değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde de geniş etkiler yaratır. Bu etkiler, halkın genel siyasi tutumlarını, toplumun siyasi kutuplaşmasını ve kamu politikalarını etkileyebilir.

9. Türkiye’de 2023 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Siyasal Reklam

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin 2023 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimleri için ittifaklar tarafından karşılıklı reklam kampanyaları yapılmış ve bu kampanyalar basın yayın organlarından oluşan tüm medya tarafından paylaşılmıştır. 2023 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimine 4 aday katılmıştır. Büyük Birlik Partisi, Yeniden Refah Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Ak Parti’den oluşan Cumhur İttifakı adayı olarak Recep Tayyip Erdoğan’ı seç-

miştir. Cumhuriyet Halk Partisi, Saadet Partisi, Demokrat Parti, İyi Parti, Gelecek Partisi ve Deva Partisi'yle şekillenen Millet İttifakı adayı olarak Kemal Kılıçdaroğlu'nu belirlemiştir. Zafer Partisi, Adalet Partisi, Ülkem Partisi ve Türkiye İttifakı Partisi ise Ata İttifakı adayı olarak Sinan Oğan'ı seçmiştir. Memleket Partisi adayı ise Muharrem İnce olarak öne çıkarılmıştır (Gümrükçü Keskin & Karaman2024:142).

Memleket Partisi lideri ve 2018'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde aday olan Muharrem İnce, 2023 Cumhurbaşkanlığı seçiminde de aday olacağını açıklamıştı. Fakat seçime yetmiş iki saat kala adaylıktan çekildiğini duyurmuş olsa da oy pusulasından ismi silinmedi ve bu seçim süreci boyunca tüm kamuoyu araştırma şirketlerinin tahminlerinde belli yüzdelik oranıyla yer aldı (Öztürk, 2023:345).

14 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleşen birinci tur Cumhurbaşkanlığı seçiminde Erdoğan %49,24, Muharrem İnce %0,41, Kemal Kılıçdaroğlu %45,07, Sinan Oğan %5,28 oy oranlarına ulaştılar.

14 Mayıs 2023'de gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçiminde Cumhurbaşkanı olabilmesi için adaylardan birinin, salt çoğunluğunun en az %50 +1 oy oranına sahip olması gerekliydi ancak seçim sonucunda adaylar hiçbir bu oranı yakalayamadığı için seçim ikinci tura kalmıştı. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanlığı seçimi ikinci turu 28 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleşti ve bu seçimde Kemal Kılıçdaroğlu %47,82, Recep Tayyip Erdoğan ise %52,18 oy oranına ulaşarak seçimi kazandı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. Cumhurbaşkanı olarak seçildi (Gümrükçü Keskin & Karaman, 2024:337).

Cumhurbaşkanlığı seçiminde ikinci tura kalan siyasal partiler ve adaylar ile ilgili yapılan bir araştırmada, seçim turları arasındaki süreçte bazı isimler olumlu etkilenirken bazıları ise olumsuz olarak etkilenmiştir.

İki ay arayla gerçekleşen seçimde, adaylıktan çekilmesiyle negatif yönde en fazla değişime maruz kalan Sinan Oğan oldu. En etkili pozitif yönde

değişim olan Cumhurbaşkanı adayı, bir takım kaset skandallarına maruz kalmasına rağmen Muharrem İnce oldu. Seçim tahlillerinde ve değerlendirmelerde en ciddi değişim olarak görülebilecek sonuç ise altı araştırma şirketinin Kemal Kılıçdaroğlu'nu Nisan ayında %50'nin üstünde oy oranına sahip gösterirken, Mayıs ayında %50'nin altında göstermesidir. Ayrıca on dört araştırma şirketi Nisan ve Mayıs ayları arasında gerçekleşen seçimde Kemal Kılıçdaroğlu'nun oy oranının düştüğünü belirtmiştir (Öztürk, 2023:347).

10. 2023 Türkiye Genel Seçimlerinde AK Parti'nin Kullandığı Kampanyalar

10.1. Kullanılan Stratejiler

Erdoğan seçim kampanyasını kendine özgü geliştirdiği strateji ile gerçekleştirdi. Daha önceki birçok seçimde olduğu gibi bu seçimde de iktidar ve muhalefet kampanya stratejisini mezc ederek karma bir stilde başarı elde etti. Bu çerçevede Erdoğan önce gerçekleştirdiği projeleri kamuoyuna açıkladı, hatta bunların açılışlarını hemen seçim öncesinde yaptı, ardından Türkiye Yüzyılı için tasarladığı projeleri kamuoyu ile paylaştı. AK Parti'nin bu süreçte bitirdiği ve açılışını yaptığı icraatlar özetle şunlardır: TOGG, TCG Anadolu gemisi, Altay Tankı, Hürjet ve Milli Muharip Uçak Kaan, İstanbul Finans Merkezi, Ankara Sivas hızlı tren hattı, Akkuyu Nükleer Güç Santrali, Karadeniz Doğalgazı'nın sisteme verilmesi, Başakşehir-Çam Sakura Hastanesi, Kayaşehir Metro Hattı, Avrupa'nın en uzun kara yolu tüneli olan Zigana Tüneli, Kentsel Dönüşümde Yarıyı Bizden Projesi, Cudi Gabar dağında günlük 100 bin varil kapasiteli petrol keşfi gibi. Peş peşe devreye sokulan bu projeler sadece ülke içinde değil dünya kamuoyunda da büyük yankı uyandırdı. Hatta TCG Anadolu gemisi İstanbul ve İzmir'de halkın ziyaretine açıldı ve gemiyi görmeye giden on binlerce kişinin izlenimlerine medyada sürekli yer verildi (Devran, 2023).

10.2. Genel Başkan Recep Tayyip Erdoğan'ın Seçimlerdeki Yaşadığı Krizler

Seçim sürecine girerken AK Parti'nin yaşadığı en önemli kriz deprem gerçeğidir. Diğer bir kriz ise Kızılay'ın AHBAP'a çadır satmasıydı. Erdoğan ve hükümet bu hataya sahip çıkmadı. Ardından Kızılay Başkanı da televizyona çıkarak bu satışı onaylamadığını ve ilgili müdürün hatalı davrandığını açıkladı. Kamuoyunun bu açıklamalara tatmin olmadığını gören Erdoğan seçimden kısa süre önce konuya dair üzüntüsünü dile getirdi. Bu açıklamanın hemen akabinde Kızılay Derneği, genel kurul kararı aldı ve yeni bir başkan seçti. Erdoğan'ın yaşadığı diğer bir kriz ise bir TV'de katıldığı programda rahatsızlanmasıydı. Bu rahatsızlık anında kamera soruyu soran sunucuda kaldı ve ardından yayına ara veridi. Dolayısıyla Erdoğan'ın o görüntülerini izleyici göremedi. Verilen aranın ardından o bitkin ve hasta haliyle tekrar yayına çıkan Erdoğan, aşırı soğuk algınlığı nedeniyle rahatsız olduğunu ama yayına katılacağı yönünde daha önceden söz vermesi nedeniyle, izleyicilere saygısızlık yapmamak için programa katıldığını ifade etti ve izleyicilerden özür dileyerek helallik istedi (Devran, 2023).

Bu dönemde, Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 3. kez cumhurbaşkanı adayı olup olamayacağı tartışma konusu olmuştur. O dönemde muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Erdoğan'ın yeniden aday olamayacağını savunmuştur. Ancak Yüksek Seçim Kurulu (YSK), nedenleriyle birlikte Erdoğan'ın adaylığında bir sakınca olmadığını açıklamıştır.

10.3. Seçim Beyannamesi ve Teması

AK Parti seçim döneminde, 481 sayfa ve 6 kısımdan oluşan “Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar Seçim Beyannamesi 2023” başlığıyla bir seçim beyannamesi hazırlamış ve paylaşmıştır. Beyanname, ‘afetlere karşı risk ve kriz yönetimi, sağlam toplumsal yapı, istikrarlı ve güçlü ekonomi’ gibi bölümlerden oluşmaktadır. AK Parti'nin seçimlerdeki ana temasıysa ‘Türkiye Yüzyılı’ olmuştur.

10.5. Medya ve Reklam Stratejisi

AK Parti 2023 Genel Seçimlerinde strateji olarak görsel ve dijital propagandayı kullandı. Reklamlarda, markaların aynı zamanda tüm reklam alanlarında kendi çalışmalarını göstermesi olarak tanımlanan ‘roadblocking’ yöntemi kullanıldı, Youtube, Instagram ve TikTok gibi sosyal mecralarda özel içerikler üretildi.

Roadblock yöntemiyle, AK Parti’nin reklam filmi aynı anda tüm televizyon kanallarında yayınlandı. Bu yöntemle geniş kitlelerin aynı anda partinin mesajıyla karşılaşması sağlandı. 14 Mayıs 2023 yerel seçimlerinde AK Parti’nin roadblock reklamcılık tekniğiyle televizyonlarda yayınladığı “Millet Eğilmez, Türkiye Bölünmez” reklamıyla seçmen kitlesinin dikkatini çekip, kullanılan mesajlarla izleyici seçmenlerde etki yaratmaya çalıştığı görülmektedir (Erdoğan: 2024:312).

AK Parti seçim döneminde hazırladığı reklamlarda, Türkiye’nin değerlerini kullandı ve dramatik müziklerle başarılarını işledi.

Seçim kampanyası olarak kullanılan reklamlardan bir tanesi, ‘Türkiye Sana Emanet’ ismiyle hazırlandı. Reklam filminde Türkiye’nin değerleri yansıtıldı ve bu seçimlerin Türkiye için çok önemli olduğu vurgulandı. Reklam filminin sonunda, ‘Bu topraklarda herkes, sevdiğini güvendiğine emanet eder. Nice sevdaların eseri bu eşsiz vatan, Türkiye, sana emanet.’ cümlesi kullanılarak Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı adayı Erdoğan’ın oy pusulasındaki görüntüsü ekrana verildi, Türkiye’nin güveninin Erdoğan’a olduğu ifade edildi.

11. 2023 Türkiye Genel Seçimlerinde CHP’nin Kullandığı Kampanyalar

11.1. Kullanılan Stratejiler

Cumhuriyet Halk Partisi, 2023 Genel Seçimlerinde, seçimi kazanmak için bazı stratejiler uygulamıştır. Emekli maaşlarına vurgu yaparak seçmen-

lerin ekonomik beklentisini karşılamayı amaç edinmek, O dönemin CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu, İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener, DEVA Partisi Genel Başkanı Ali Babacan, Gelecek Partisi Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu ve Demokrat Parti Genel Başkanı Gültekin Uysal tarafından, seçimi kazanmak amacıyla ‘Millet İttifakı’ ismiyle bir ittifak oluşturulması ve Kılıçdaroğlu’nun ‘Sana Söz’ sloganıyla seçmene vaatlerin tutulacağına yönelik vermek istediği güvence, bu stratejilerin arasındadır. Farklı illerde düzenlenen mitinglerle, seçmenle arasında bir bağ kurmaya çalışmıştır.

11.2. Seçim Beyannamesi ve Teması

2023 seçimleri özelinde 6 farklı siyasi partinin bir araya gelerek oluşturdukları Millet İttifakı tarafından 2023 ‘de “Ortak Politikalar Mutabakat Metni” adı ile hazırlanan metin toplam 244 sayfadan ve 9 ana bölümden oluşmaktadır (Apak & Duygulu Elcim & İngün Karkış & Akıncılar Köseoğlu, 2023:587) Bu bölümler; hukuk, kamu yönetimi, yolsuzlukla mücadele, ekonomi, bilim, sektörel politikalar, eğitim, sosyal politikalar ve dış politikadır.

11.3. Medya Kullanımı

2023 yılı 12. Cumhurbaşkanlığı seçiminde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA), Demokrat Parti (DP), Gelecek Partisi, İyi Parti ve Saadet Partisi’nden oluşan Millet İttifakı’nın adayları Kemal Kılıçdaroğlu’nun yürüttüğü seçim kampanyası ile ilgili olarak hazırlanan “Sana Söz” başlıklı reklam filmi; televizyon, sosyal medya platformları ve dijital platformlarda yayınlanmıştır (Sönmez & Akmeşe Demir, 2023:880).

Seçim kampanyası amacıyla tercih edilen müzik, tazelenmeyi, yeni başlangıcı sembolize eden bahar aylarına vurgu yapmakta, ülkede yeni başlangıçların gerçekleşmesi için ittifak gurubunun bir alternatif olduğu; özgür,

bağımsız, insani olup negatif ekonomik sıkıntılardan kurtulmuş, geleceğe umutla bakan bir Türkiye için değişimin şart olduğu alt metinlerde yer verilmiştir (Sönmez & Akmeşe Demir, 2023:884).

11.4. 2023 Türkiye Genel Seçimlerinde CHP'nin Yaşadığı Krizler

Millet İttifakı'nın cumhurbaşkanı adayı belirlenirken yaşadığı kriz, seçim öncesinde yaşanan krizlerden birisiydi. Meral Akşener'in Kılıçdaroğlu'nun adaylığına itiraz etmesi, '6'lı Masa'nın dağılma noktasına gelmesine sebep oldu. Sonrasında uzlaşma sağlansa da, kriz, toplumda ittifaka olan güveni sarstı.

Mart 2023'te Kemal Kılıçdaroğlu'nun bir ziyaret esnasında çekilen bir fotoğrafının yayınlanmasıyla bir kriz daha yaşandı. Fotoğrafta Kılıçdaroğlu'nun seccadeye basarken görünmesini iktidar medyası, dini değerlere saygısızlık olarak yorumladı.

Sonuç

Siyasal reklamcılık, günümüzün siyasal seçim zamanlarının vazgeçilmez bir unsuru hâline gelmiştir. Bu dönemde yapılan çeşitli kampanyalar, seçmeni etkileyebilmekte, oy vermek istediği parti hakkında kararı değiştirebilmekte ve siyasal adayları ve onların vaatlerini, anlatılan kadarıyla daha yakından takip edebilmektedir. Teknolojik olanakların artmasıyla birlikte bu kampanyalar, geçmişe göre daha çok seçmenin karşısına çıkmaya başlamıştır. Medyanın bu kapsamda göz ardı edilemeyecek bir katkısı vardır. Siyasal adaylar, medya üzerinden hedef kitesine daha kolay bir şekilde erişebilmektedir. Siyasal reklam stratejilerini kullanarak adaylar, karalama kampanyalarıyla, rakiplerinin itibarını zedeleyebilir, haklarında yanıltıcı bilgiler yayınlatabilirler. Pozitif reklamlarla da kendi olumlu özelliklerini ön plana çıkarabilir, başarılarını ve vaatlerini anlatabilirler. İmaj ve kimlik

oluşturma stratejisi ile ise, kendilerini hakkında tutarlı bir algı oluşturarak vaatlerini ve duruşlarını etkili bir şekilde sunabilirler.

Araştırmada incelenen Türkiye’deki 2023 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde AK Parti’nin ve CHP’nin seçim beyannameleri, kullandıkları stratejileri, 2023 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ve CHP Genel Başkanı ve Millet İttifakı Cumhurbaşkanı Adayı Kemal Kılıdaroglu’nun yaşadığı krizleri ve bunları nasıl çözdükleri incelenmiştir. Erdoğan da Kılıdaroglu da yaşadıkları krizlerde sessiz kalmamış, krizi çözmeye çalışmışlardır. Seçim beyannameleriyle halkın yaşadığı problemleri çözmeye yönelik, daha refah içerisinde yaşamayı vadetmiştir.

Kaynakça

Akar, F. (2023). “Siyasal Seçim Kampanyalarında Siyasal Reklam: 14 Mayıs 2023 Seçiminde Ak Parti ve CHP Reklamlarının Analizi”. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*. 165- 182.

Apak, D. & Duygulu Elcim, Ş. & İngün Karkış, Ö. & Akıncılar Köse-oğlu N. (2023). “Cumhuriyet’in 100. Yılında Siyasi Partilerin 2023 Seçim Beyannameleri Üzerinden Türkiye Siyasetine Karşılaştırmalı Bir Bakış”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. **579- 601**.

Avcı, K. & Hülür, A. B. (2016). “Siyasal Seçim Vaatlerinin Seçmenin Oy Verme Kararına Etkisi: 2015 Kasım Seçimleri Bolu Örneği”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1638- 1651.

Aziz, A. (2014). *Siyasal İletişim*. Ankara: Nobel Yayınları.

Bodur, F. (2012). “Fotoğraflarla Siyasal Propaganda: 21 Temmuz 2007 Tarihli Gazetelerde Siyasi Partilerin Propaganda Amaçlı İlanlarında Kullandıkları Fotoğraflardaki Söylemler”. *İletişim Fakültesi Dergisi*, 39- 52.

Boiney, J. & Paletz D L. (1991), “In Search of the Model Model: Political Science Versus Political Advertising Perspectives on Voter Decision Making”, F. Biocca (Ed.), *Television and Political Advertising*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Bozkırlı, F. & Öztekin, A. 2023. “Siyasal İmaj Oluşturma Bağlamında Yerel Yöneticilerin Sosyal Medya Kullanımı: Büyükşehir Belediye Başkanları Örneği”. *Erciyes Akademi Dergisi*. 783- 805.

Bölükbaşı, M. & Macar, E. (2019). “Seçim Kampanyalarının Profesyonelleşmesi: AK Parti ve CHP’nin 2011 Genel Seçim Kampanyalarının Analizi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 939- 964.

Çağlar, N. & Gelir, Y. (2014). “Yerel Seçimlerde Aday İmajı: 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri Öncesinde Isparta Seçmeni Üzerine Bir Araştırma”. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 27- 50.

Çeliker, M. & Bayraktaroğlu, A. M. (2011). “Lider İmajının Yaratılmasında Fotoğrafın İşlevi”. Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi Art-E. 1- 29.

Devran, Y. (2004). “Siyasal Kampanya Yönetimi”. İstanbul: Odak İletişim Yayınları.

Devran, Y. (2023), “2023 Cumhurbaşkanlığı Seçim Çalışmalarının Siyasal Kampanya Tekniği Bakımından Değerlendirilmesi”, ://turkiyearchiv.org/2023/06/05/yayinlar/analiz/2023-cumhurbaskanligi-se-cim-calismalarinin/, (Erişim tarihi: 05.06.2023).

Doğan, A & Gültekin, M. (2022). “Siyasal İmaj”, İstanbul: Eğitim Yayınevi.

Eraslan, M.C, & Küçük Durur, E. (2007). “Siyasal İletişim ve Medya Bağlamında Siyasal Reklam ve Propaganda (Kavramsal Bir Değerlendirme)”. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, pp. 193- 204.

Erdoğan, M. (2024). “Yeni Bir Reklam Yöntemi Olarak Televizyonda Roadblocking Reklamcılığı: 14 Mayıs 2023 Genel Seçimleri AK Parti Reklam Örneği”. Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi. 308- 329.

Erdoğan, U. (2023). “Siyasal Reklamlarda Sosyal Sınıf ve Meslek Temsili: Akp ve Chp Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Analiz”. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi. 844- 860.

Göker, G. & Doğan, A. (2010). “Yerel Seçimlerde Aday Merkezli Siyasal Reklamlar Elazığ Örneği”. E-Journal Of New World Sciences Academy. 384- 397.

Göksu, M. 2019. “Üniversite Öğrencilerinin Rekreatif Faaliyetlere Katılımlarının ve Motivasyonlarının Akademik Başarı Düzeylerine Etkisi”. Sosyal Bilimler Enstitüsü. 1- 85.

Gümrükçü Keskin, A. & Karaman E. (2024). “Siyasal İletişim Dilinin Tipografik Analizi: 14 Mayıs 2024 Cumhurbaşkanlığı Örneği”. Sanat ve Tasarım Dergisi 141- 165.

Gündüz Erdiñ, G. & Demirtaş, M, C. (2019). “Yerel Seçimlerde Seçmen Tercihini Etkileyen Aday Karakteristikleri: Kırklareli İli Örneği”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1059- 1069.

Hale, W., & Özbudun, E. (2010). “Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey.” London and New York: Routledge.

İnal, M.E, & Karabacak, E. G. (1996). “Siyasal Pazarlamanın Gelişmesi ve İlkeleri”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 153- 160.

Kadıoğlu, E. (2013). “Siyasal Reklamcılıkta Yeni Medya Stratejileri: Amerika ve Türkiye Karşılaştırılması”, *Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*. 60-68.

Moriarty, S. (1991). “Creative Advertising”, New Jersey: Prentice-Hall,

Newman, Bruce I. & Jagdish N. Sheth. (1985). “A Model of Primary Voter Behavior”, *The Journal Of Consumer Research*, 178.

Oktay, M. (2002). “Politikada Halkla İlişkiler”. İstanbul: Der Yayınları.

Özkan, A. (2015). “Siyasetin İletişim Odağı Seçim Kampanyaları”. Konya: Eğitim Yayınevi.

Öztürk, Ö. (2023). “14 Mayıs Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Kamuyu Araştırmaları Üzerine”. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*. 335- 354.

Polat, A, B. (2024). “Siyasal Reklamcılığın Medyada Kullanılması 14 Mayıs 2023 Genel Seçimleri Millet İttifakı Örneği”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. 1- 127.

Sönmez, M. F & Akmeşe Demir, Z. (2023). “Siyasal Reklamlarda Kullanılan Temalara Göstergebilimsel Bir Yaklaşım: 2023 Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Cumhuriyet Halk Partisi’nin “Sana Söz” Reklam Filminin Analizi”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. 872- 886.

Süllü, Z. (2010). “Siyasal Halkla İlişkiler Sürecinde Hesabı Verilebilirlik”. Selçuk İletişim, 216- 228.

T.C. Yüksek Seçim Kurulu. (2023a, Mayıs 19). Yüksek Seçim Kurulunun 2023/1091 Sayılı Kararı. Ağustos 2023 tarihinde T.C. Yüksek Seçim Kurulu: <https://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/39645318/2023-1091.pdf>.

T.C. Yüksek Seçim Kurulu. (2023b, Haziran 1). Yüksek Seçim Kurulunun 2023/1269 Sayılı Kararı. Ağustos 2023 tarihinde T.C. Yüksek Seçim Kurulu: <https://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/46610370/2023-1269.pdf>.

Tokgöz, O. (2010). “Seçimler, Siyasal Reklamlar ve Siyasal İletişim”. TÜSES Vakfı Yayınları.

Tokgöz, O. (2010). “Seçimler, Siyasal Reklamlar ve Siyasal İletişim”. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Uslu Divanoğlu, S. (2008). “Seçim Kampanyalarında Siyasal Pazarlama Karması Elemanlarının Yeri ve Önemi”. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 105- 118.

Uztuğ, F. (2003). “Markan Kadar Konuş: Marka İletişimi Stratejileri”, İstanbul: Mediacat Kitapları.

Uztuğ, F. (2004). “Siyasal İletişim Yönetimi”, İstanbul: Mediacat Kitapları.

Ünal, N. & Mazman, İ. (2020). “Partilerin Televizyon ve Sosyal Medya Üzerinden Seçmeni Etkileme Stratejileri”. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 58- 78.

Yeşil, M.M, & Erdemir Kara, A. S. (2022). “Siyasette Dijital Dönüşüm Çağında Siyasal Reklam Kampanya Yönetimi- Örnek Vaka: Bir Siyasal Reklam Analizi”. Turkish Studies, 649- 670.

Extended Summary

Political advertising is the various promotional activities of political parties and their candidates during election times to get the votes of the voters. Parties try to get the voters' targets by introducing themselves to their target audience, making promises and creating a positive perception with their posters, commercials, election music, advertisements they publish in the media and various campaigns.

Although political advertising practices existed in Turkey in the 1950s, campaigns as effective as today could not be created due to insufficient opportunities and limited options. The professionalization of political advertising in Turkey began with the Justice Party working with an advertising agency in the 1977 elections. Advertising agencies tried to contribute to candidates and political parties by presenting the work done in the USA, where the advertising sector was the most developed, to Turkey. With the increase in technological opportunities, more campaigns were started, the opportunities to reach the target audience increased and voters started to easily access the work of candidates and political parties.

The purposes of political advertising include increasing the number of votes for parties, introducing party candidates to voters, convincing voters, creating and spreading campaigns, motivating voters, and informing society. Parties achieve these purposes through various media channels.

With positive advertising, smear campaigns and image and identity building strategies used in advertisements, political candidates or parties can attract voters to their side, create a positive perception in voters and damage the reputation of the rival party.

Conducting political advertising activities together with public relations activities increases the effect of advertisements positively. The use of public relations experts in today's campaigns indicates the effect of public relations on advertisements. Public relations have an effect in directing

the relationship of the candidate or party with the agenda, ensuring that the candidate's work is designed in accordance with the media, creating newsworthy articles for press conferences, election tours and rallies for the candidate or party, and planning and announcing newsworthy events.

Political advertisements help voters make an informed choice by providing them with the information they need during the decision-making process. During this period, voters form impressions about parties and candidates through political advertisement campaigns. Even if it is a party they do not support, voters who are exposed to advertisements are informed about the party and form an opinion about it. If the voter believes and trusts the message given by the political parties or candidates, they can vote for the party. It is very important for the voter's trust that these messages are accurate and convincing.

In the 2023 Turkish General Elections, the AK Party and the CHP implemented different political positions and strategies. In the elections, the Justice and Development Party, the Grand Unity Party, the New Welfare Party and the Nationalist Movement Party entered the elections by forming the 'People's Alliance', while the Republican People's Party, the Felicity Party, the Democrat Party, the Good Party, the Future Party and the Deva Party entered the elections by forming the 'Nation Alliance'. The People's Alliance nominated President Recep Tayyip Erdoğan as its presidential candidate, while the Nation Alliance nominated CHP Chairman Kemal Kılıçdaroğlu. In the election, Recep Tayyip Erdoğan's third candidacy for president caused objections in some circles, but the Supreme Election Council rejected these objections and there was no obstacle to his candidacy. In the Nation Alliance, Good Party Chairman Meral Akşener also objected to Kılıçdaroğlu's candidacy, but Kılıçdaroğlu's candidacy continued as a result. Although both sides experienced some crises during the election, solutions were found and they did not pass this period passively.

As a result of the election held on May 14, 2023, Recep Tayyip Erdoğan received 49.24% and Kemal Kılıçdaroğlu 45.07% of the votes. Although Recep Tayyip Erdoğan received more votes, he could not pass the threshold and the elections went to a second round. The results of the second round held on May 28, 2023, Recep Tayyip Erdoğan received 52.18% and Kemal Kılıçdaroğlu 47.82%. Thus, Recep Tayyip Erdoğan was re-elected President.

The election campaigns affected the election results and both parties received high voter turnout. The AKP won the re-election by maintaining its conservative and nationalist voter base. Thus, the AKP's political power was strengthened. The CHP maintained its position as the second largest party with the votes it received. The CHP, as the Nation Alliance, created a broader opposition and gained support especially from young and educated voters. The party emphasized its social, democratic and secular identity and shaped its political messages in line with economic problems and these demands.

The main goals of the AK Party's election manifesto prepared for the 2023 General Elections, which are 'A Turkey resilient to disasters', 'A strong and robust social structure', 'Economic development and employment', 'National and local policies', 'Social unity and solidarity' and 'Youth and women policies', and the election campaigns they carried out, ensured that it received enough votes from the voters to win the election.

The prominent items in the CHP's manifesto prepared for the 2023 General Elections are law, public administration, fight against corruption, economy, science, sectoral policies, education, social policies and foreign policy. Although the CHP could not win enough votes to change the president with these manifestos and the election campaigns it prepared, it achieved a high rate of votes.

BİR AYDINLANMA ELEŞTİRİSİ: KARŞI AYDINLANMA DÜŞÜNÇESİNDEN KARŞI DEVİRİM'E

Hayati Özgür*

Öz

Bir düşünsel/zihni hareketin adı olarak aydınlanma, geleceğe dönük şekilde idealize ettiği kavram, söylem ve tasarımlarıyla, insanlık tarihinde bir dönüm noktasını/kırılmayı ifade etmektedir. Aydınlanmanın gelecek anlatısı, mutlak, radikal ve evrensel yönelimlidir. Bu bakımdan aydınlanma düşüncesi, farklılıkları göz ardı eden/itibar-sızlaştıran/yok sayan bir yaklaşıma içkindir. Evrensellik söylemi üzerinden bilhassa meşruiyet devşiren bu anlayış, aydınlanmaya ilişkin eleştirel literatürün de başlıca dayanaklarından. Karşı aydınlanma düşüncesi, özde aydınlanmanın her şeyi akla dayandıran ve aynı akli mutlaklaştıran bu yaklaşımına bir itirazdır. Kavram bu yönüyle, aydınlanmanın tek tipleştirici kavramsallaştırmasına karşı, farklılıklar temelinde bir tavır olarak değerlendirilmelidir; aklın yetersizliği, toplumsal düzenin izahı ve yeniden tesisinde; tarih, gelenek, kültür, din, duygu, iman gibi unsurlara başvurulmasını gerektirmektedir. Karşı devrim olgusu, Fransız devriminde tatbik edilen sürece toptan bir reddediş haliyle izah olur. İki kavram için de aydınlanma karşısında eleştirel bir tutum içinde olma hali esastır, karşı devrimde devrimci şiddete yönelen tepki, karşı aydınlanma düşüncesinde aydınlanmanın akıl üzerinden geliştirdiği radikal söylemlerinde karşılık bulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Aydınlanma, Devrim, Fransız Devrimi, Akıl, Evrensellik.

* Hayati Özgür, Doktorant, Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Siyaset ve Sosyal Bilimler Bölümü, Orcid:0000-0003-3661-4648, E-mail: hayati_ozgur64@outlook.com
Bu makaleye atf için: Özgür, Hayati, (2025). Bir Aydınlanma Eleştirisi: Karşı Aydınlanma Düşüncesinden Karşı Devrim'e, SDE Akademi Dergisi, 5(2), 240-304

A CRITIQUE OF THE ENLIGHTENMENT: FROM COUNTER-ENLIGHTENMENT THOUGHT TO COUNTER-REVOLUTION

Hayati Özgür

Abstract

As the name of an intellectual/mental movement, enlightenment, with its idealized concepts, discourses and designs for the future, expresses a turning point/break in human history. The future narrative of enlightenment is absolute, radical and universally oriented. In this respect, the idea of enlightenment is inherent in an approach that ignores/discredits/ignores differences. This understanding, which particularly gains legitimacy through the discourse of universality, is also one of the main bases of the critical literature on enlightenment. The idea of counter-enlightenment is essentially an objection to this approach of enlightenment, which bases everything on reason and absolutizes the same reason. In this respect, the concept should be evaluated as an attitude based on differences against the standardizing conceptualization of enlightenment; the inadequacy of reason requires resorting to elements such as history, tradition, culture, religion, emotion and faith in the explanation and re-establishment of the social order. The phenomenon of counter-revolution is explained as a wholesale rejection of the process implemented in the French revolution. For both concepts, a critical attitude towards enlightenment is essential; the reaction to revolutionary violence in the counter-revolution finds its counterpart in the radical discourses of enlightenment developed through reason in the thought of counter-enlightenment.

Keywords: Revolution, French Revolution, Reason, Discourse of Universality.

Giriş

Düşünsel temellerini batı medeniyetine özgü gelişmeler üzerine inşa eden aydınlanma olgusu, yarattığı değişimin radikalliğinden ötürü mütemadiyen eleştiriye konu olmuştur. Henüz söylem düzeyinde teşhis edilen bu husus, aydınlanmanın pratik öncüllerinde gözle görülür bir mahiyete bürünür. Değişimin vaat ettiği geleceğin, gelenekten kopuş anlamında bir köktencilğe dayandırılması, aynı zamanda radikalliğin şiddetine yönelik bir gönderme de içermektedir. Gerektiğinde dini bile bahsi geçen gelecek anlatısına dahil etmekten kaçınmayan aydınlanmacı paradigma, bu yönüyle değişime direnen her türden yerleşik değerın modern olanın öncelenmesi adına sorgulanmasına yol açmıştır. Geleneğin modernlik görüntüleri karşısında bir tür meşruiyet krizine girmesi olarak da izah edilebilecek bu durum, aydınlanmanın bizatihi yürütücüleri nezdinde üstlendiği misyonu ortaya koyması bakımından kayda değerdir.

Fransız Devrimi, bu misyonun bir izdüşümüdür, aydınlanmada içselleştirilen değerlerin hayat sahası olarak da görülebilecek Devrim Fransa'sı, aydınlanmanın radikal söylemleri doğrultusunda modern dünyanın inşa edildiği bir sürece ev sahipliği yapar. Aydınlanma düşüncesinin rasyonalite anlayışında özgülenen eleştirel misyon, devrim süresince yıkıcı/kurucu bir hüviyete bürünür. Devrimi izleyen dönem, şiddetli bir değişime ev sahipliği yapar ki bu durum, literatürde terör sözcüğüyle karşılanır. Kısa vadede eski düzene dönüş niteliğinde kimi gelişmeler yaşansa da insan iradesinin geline nokta neleri başarabileceğini göstermesine bağlı olarak devrim, tarih boyunca devrimci değişimin en radikal örneği olarak hafızalardaki yerini alacaktır.

Yukarıda dile getirilenlerin ışığında, bu yazıda aydınlanma ve onun pratik bir yansıması olarak Fransız Devrimi'ne yönelik eleştirel bir değerlendirmeye yapılmaktadır. Eleştirinin kavramsal sınırları, karşı aydınlanma ve karşı devrim kavramlarıyla belirlenmiş; *karşı aydınlanma özelinde* aydınlanmanın farklı söylemlerin geliştirilmesini yok sayan tek tipleştirici/

evrensel/mutlak akılcılık anlayışını; *karşı devrim ekseninde ise* eski düzenin yok edilmesine yönelik devrimci şiddeti sorgulayan görüşlere yer verilmiştir. Burada önemli olan husus, devrimci şiddetin radikalliği noktasında tezahür eden tutumun, belirgin şekilde filozofların akla yüklediği anlamla kurduğu ilişkidir, yukarıda zikredildiği gibi aydınlanmanın radikal söylemlerine ilişkin anlatı bu gerçeğin bir ifadesi olarak okunmalıdır. Devrimci şiddetin, aydınlanmacı söylemle olan birlikteliğinin alt metninde, aklın geleneksel olanın sorgulanmasında üstlendiği misyon yer almaktadır. Karşı aydınlanmanın, aydınlanmanın akıl kavramsallaştırmasına yönelttiği eleştirinin başlıca nedeni, her şeyin yegane ölçüsünün akıl kılındığı bir toplumsal düzeni vaaz etmesi ve yine bu düzeni mutlak doğru anlamında tek tipleştirici bir söyleme tabi kılması/hapsetmesidir. Akıl bu yönüyle bir tahakkümü ifade eder ki karşı aydınlanmanın bu eleştiriye, aydınlanmanın evrenselliğine dayandırması bilhassa önemlidir. Karşı devrimci düşüncenin özünde bir hareket olarak, pratiğe dönük mahiyeti radikallik temelinde söz konusu aydınlanma-devrim ilişkisi üzerinden okunmalıdır, devrim boyunca hayata geçirilen düzenlemelerde sıklıkla aydınlanmacı düşünürlerin söylemlerine atıf yapılması, böylesi bir okumayı imkanı hale getirmektedir.

Aydınlanma düşüncesine ve Fransız Devrimi'ne yönelen eleştirel yaklaşımın izinde bu yazının, sözü edilen kavramsal çerçeveden hareketle, konuya ilişkin özgün çalışmalara kaynaklık etmesi beklenmektedir. Karşı aydınlanma düşüncesinin eleştirel söylemini, aklın mutlaklaştırıldığı görüşlere dayandırması, kavramsal çerçevenin muhtevasını genişleten bir perspektife kaynaklık etmektedir, zira aklı ilerlemenin başlıca mottosu ve yegane ölçüsü yapan anlayış, tabiatıyla aydınlanmanın tüm radikal görüntülerinde bir şekilde tezahür etmektedir. Her ne kadar, akla bu noktada yapılan itirazlar kapsamlı bir yazına hayat verecek düzeyde olsa da, karşı aydınlanmacı ve karşı devrimci görüşleri esas alan çalışmaların sınırlılığı ortadadır. Yaşadığımız dünya, her geçen gün aydınlanma aklının sınıandığı yeni gelişmelere sahne olurken, bu durum kaçınılmaz bir şekilde yeni eleştirel değerlendirmeleri/analizleri gerektirmektedir. Bu yazı, muhtevası itibarıyla böylesi bir

anlayışla, yeni sayılabilecek bir eleştirel değerlendirmenin fikri veçhesini ortaya koymak amacıyla kaleme alınmıştır.

1. Aydınlanmanın Ne Olduğu Üzerine

Bir düşünce hareketi olarak aydınlanmanın ortaya çıkışı, modern öncesi zamanların düşünsel birikiminin, modern zamanlara özgü koşullara bağlanmasını ifade eder, bu ifadeyi tersten okumak da mümkündür; modern zaman gelişmelerini, ki bir inşa süreci olarak XIX.yüzyılı işaret etmek yanlış olmaz, modern öncesi zamanların entelektüel yeterlilik üzerinden okumak, bu bakımdan aydınlanmanın insanlık tarihinde üstlendiği misyonu görmeye olanak sağlayacaktır. Aydınlanma, özünde bir yaratma eylemini anlatır; yukarıda dile getirilen inşa süreciyle birlikte değerlendirilmesi gereken bu husus; aydınlanmanın, içinden çıktığı ve adını verdiği XVIII. yüzyılın entelektüel ikliminde üretilen görüşleri geleceğe dönük tasarımlar yaratmak için kullanmasını ifade eder. Bir sonraki yüzyılda yaşanan değişimin ayırt edici vasfı; hızı, şiddeti ve geleneğe toptan karşı çıkışında mevzilenir ki bu durum, literatüre modernleşme olarak geçecektir. Aydınlanma bu haliyle, bir düşüncenin adı olduğu kadar, bir zihniyeti de karşılar; Kant'ın malum aydınlanma tanımında aklı, *ergin olma halinin yahut ergin olmama durumundan kurtulmanın başlıca da dayanağı kılması* (Kant,1784:1), kavramın nihayetinde zihniyet eksenli bir yaşam tarzına işaret ettiğini göstermektedir. Aynı aklın, geleneksel ya da yerleşik düzeyde her türden otoritenin sorgulanması ve yok edilmesine dönük biçimde kavramsallaştırılması, aydınlanmanın vaat ettiği geleceğin niteliği hakkında kayda değer ipuçları verirken, aklın yıkıcı/kurucu veya düzenleyici/dönüştürücü bir form kazanmasında da doğrudan belirleyici olmuştur.

XVIII.yüzyılı önceki dönemlerden ayıran ve bu bakımdan aydınlanma çağı olarak anılmasına neden olanbirtakım etkenler -*söz gelimi aydınlanmanın ilk büyük metni, bir tür manifestosu sayılabilecek ansiklopedinin bu dönemde tamamlanması veya dönem sonunda Fransa'da patlak veren devrim*

hadisesinin aydınlanma ile olan münasebeti-olmakla birlikte, aydınlanmacı tavrın esasen köklü bir mazisi olduğu bilinmektedir. Bu tavrın izini sürmek adına, Rönesans ile başlayan düşünen/sorgulayan insan eğilimi, kısa sürede dönemine göre devrimci diyebileceğimiz bir dizi gelişmeye yol açacak, başta orta çağın her şeyi aşkın olanın varlığı ekseninde ele alan kutsal öğretisi olmak üzere, geleneksellik atfedilen her türlü toplumsal otorite, bu eğilimin iz düşümünde meşruiyetini kaybetmeye başlayacaktır. Malum Keşifler 'in açtığı yolda yeni bilgilerin elde edilmesi, kutsal olana yönelen şüpheyi artırırken, bu durumdan en çok dinin temsilcisi konumunda bulunan kilise kurumu etkilenecektir. Evrenin merkezine insanı koyan hümanist anlayışın izinde, dinin reformize edilmesine yönelik görüşlerin dillendirilmesi, nihayetinde Tanrı'nın varlığına ilişkin yeni bir tartışmayı da beraberinde getirecektir. Aydınlanmacı tavrın yahut bakışın tedricen bir zihniyete, bir yaşam tarzına ve son kertede bir toplumsal düzenin adı olarak dönüşümüne ışık tutan bu süreç, Fransız Devrimi'nin açtığı yolda ilk kazanımlarını almaya başlayacaktır.

Aydınlanmanın ne olduğu bahsi, bu ifadelerin aydınlattığı noktada, devrimci bir değişimin fikri/düşüncel veçhesini açığa çıkarmasında izah olur. Yaşanacak değişimin devrimci bir niteliğe bürünmesi, ilk bakışta Fransız Devrimi'nde karşılık bulsa da, belirtildiği gibi aydınlanmacı bakış, akla yüklediği misyondan hareketle, devrimin de hazırlayıcısı olmuştur. Aydınlanmanın bu hususta oynadığı rolü, geliştirdiği radikal söylemlerden hareketle değerlendirmek gerekir. Söylem düzeyinde kavramsallaştırılan yaratıcı irade, devrimle birlikte imkanı hale gelmeye başlar. Şu halde aydınlanma bir okulsu, ilk öğrencileri de devrimciler olmuştur.

2. Karşı Aydınlanma ve Karşı Devrime Kavramsal Bir Girizgah

Karşı Aydınlanma kavramı tarih sahnesine William Barret'in¹ Karşı Aydınlanma (1958), adlı eseriyle ortaya çıkar. Avrupa'da ortaya çıkan modern bunalımın son tahlilde Aydınlanma düşüncesinde temellendirilmesi,

1 Türkçeye "İrrasyonel İnsan" olarak çevrilen "Irrational Man" isimli kitabında

bunalımın kaynağını ve nasıl giderileceğini felsefi bir problem olarak ele alan varoluşçuluğun da haliyle aydınlanmaya karşı pozisyon almasına neden olmuştur. Barret'in konuya dair tespitleri kuşku yok ki bu anlatımın temel unsurlarını içermektedir. Yine de 'İrrasyonel İnsan' da karşı aydınlanma kavramının izahı bahsi geçen ifadeden öteye gitmez.

Karşı aydınlanma kavramını literatüre dahil eden ve yazdığı makalelerle kavrama popülerlik kazandıran isim İsaiah Berlin'dir. 1973 yılında kaleme aldığı Karşı Aydınlanma(Counter-Enlighment)² isimli makalede aydınlanmaya yöneltile eleştirileri irdeleyen Berlin'in görüşleri temelde romantik düşünüşün söylemleri etrafından şekillenir. Berlin'in üzerinde durduğu başlıca husus, aydınlanmada içselleştirilen akıl anlatısının, ister doğada isterse insan hayatında mevcut/olası her çeşit bilinmezliğin üstesinden gelmeye muktedir olduğu yönünde işlevselleştirilmesiyle tüm bireylerin nihai amaçlarının birbiriyle uyumlu olduğu ideal bir düzene ulaşılabilmesinin mümkünlüğüne duyulan inanca (Çapan, 2015:42) ve bu durumun sonuçta farklılıkları yok sayıcı bir anlayışa kaynaklık etmesidir. Bu vadide, aydınlanma karşısındaki *ilk saldırının* İtalyan düşünür *Giam-battista Vico*'nun, bilimsel verilerle temellendirilmiş matematiksel kesinliğin yalnızca bir insan buluşu olması ve bu nedenle nesnel bir gerçekliğe dair güvenilir verilerin elde edilmesinde yetersiz kalacağı(Berlin,2008:113) görüşüyle vücuda getirilmesi, karşı aydınlanma düşüncesinintemelde aydınlanmanın bilimsel kesinliği karşısında benimsenen değerler ekseninde temellendirilmesini sağlamıştır.Vico'ya göre insan yaşadığı çağı bir tek geçmişten gelen gelenekler, inançlar ve düşünce biçimleriyle ilişki şekildeanlayabilirdi (Hampson,1991:157).

Berlin'in, karşı aydınlanma düşüncesine dair zikrettiği bir diğer isim *Johann George Hamann*'dır, görüşleriyle tipik bir romantik olan J.G.Ha-

2 Bu makalenin Türkçe'si için Berlin'in *Kirpi ve Tilki* isimli eserine bakılabilir. (İsaiah Berlin, Kirpi ile Tilki, Seçme Makaleler, Çev: Mete Tuğay-Zeynep Mertoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, Eylül 2008)

mann'ın aydınlanma karşısındaki konumu yıkıcı olarak tanımlanır.³Hamann'ın bu denli yıkıcı bir rol üstlenmesi aydınlanmanın temelden reddiyle eş düzeydedir; Berlin onu *Aydınlanma'ya en açık, şiddetli ve eksiksiz bir biçimde savaş açan ilk kişi* olarak takdim eder (Berlin,2004:66)⁴ bu radikal tutumun arkasında Hamann'ın gençliğinde geçirmiş olduğu dinsel bunalım belirleyicidir.Alman düşünürün aydınlanma karşısındaki menfi tutumu mefhum düzeyinde dönem eleştirel aklından çok da ayrılmaz, onu karşı aydınlanma düşüncesinde ayırt edici yapanbaşlıca faktör, üslubundaki sertliktir, evrenin izahında akli bütün halinde yok sayan ve yerine imanı koyan temel görüşü(2004:60), aydınlanmanın tüm değerleri üzerine sorgulayıcı bir mantık geliştirdiğini ve bu doğrultuda yıkıcı bir tesirde bulunduğunu gözler önüne serer. Alman düşünürVico gibi, aydınlanma akılcılığının evrensellik anlatısına doğrudan karşı çıkar, aklın bilimsel verilerden yola çıkarak toplumsal hayata dair genel-geçer hükümlerde bulunması, anlık deneyimlerle bir kazanım olarak ele alabileceğimiz farklılıkların ihmal edilmesine yol açacağı için, sorunludur.⁵Bu doğrultuda, aklın gerçekliğin bilgisini vermede yetkin ve verili olduğu ön savı sorgulanır hale gelir, ziraHamann'ın bu noktada usun tiranlığına ve her şeye gücü yeterlik savına mutlak anlamda karşı çıktığı görülmektedir(Copleston,2004:174).

Hamman'ın öğrencisi *Herder'in* karşı aydınlanmaya dayandırılan görüşlerinde de benzer bir dil kullandığı görülmektedir, tarihe öne çıkarma ve her bir kültürün önemini teslim etmede takındığı tavır, devrimin ardından tarihselliğe haiz tüm kurumların bütüncül olarak reddi ve son kertede bu durumun tek tip bir tarih anlayışına yol açmış olmasına dönük eleştirel bir okumadır. Her çağın kendine özgü koşulları içerdiğini savunan Herder,

3 Berlin'in Hamann'ı aynı zamanda bir *karşı devrimci* olarak zikretmesi, tam da bu noktada karşı aydınlanma ile karşı devrim arasındaki geçişkenliğin gerçekleştiği yeri görmeyi sağlar(2008:130).

4 Hamann'ın aydınlanma karşısındaki radikal tutumu Mark Lilla'nın ifadelerinde de dile getirilir, Lilla Alman Aydınlanma'sının en güçlü noktasında Hamann'ın Kant karşısında üstlendiği misyonun, *kendi kendini karşı aydınlanma olarak tanımlayan ilk aydın hareketin başlangıcına damga vurduğunu* belirtir (Lilla, 2017:506).

5 Hamann, aydınlanmanın farklılıkları yok sayan indirgemeci tutumuna itiraz eder, bunda ilgili tutumun Fransız geleneği üzerinden değerlendirilmesi belirleyicidir; *"Fransızlar bilimlerin genel önermeleriyle uğraşıyorlardı, ama bu genel önermeler hiçbir zaman yaşamın sabiden canlı, titreyen gerçekliğini yakalayamazdı* (2004:61).

aydınlanmanın Antik Yunan'ı yeniden diriltme girişimlerinin hükümsüz olduğunu, zira farklı çağların farklı idealler geliştirdiğini ve bu ideallerin her birinin kendine göre zamanı ve yeri için geçerlilik taşıdığını savunmuştur (2004:84). O halde tarihi bugünün zihniyetiyle keyfi bir şekilde kategorize etmek, her bir dönemin kendine mahsus biricikliğini görmeye mani olmaktadır. “*Her ulusun, her çağın ağırlık merkezi kendisindedir ve kendisi içindir.*” (Gökberk,1997:117) Tarihin her bir dönemini, kendi içerisinde özgün nitelikler taşıdığı bilgisinden hareketle bir bütünsellikle incelemek (Copleston,2004:181-182), tabiatıyla tarihi olaylara yönelik analizlerde, farklı milletlerin kültürel kimliklerinin dikkate alınmasına ve bu vadide karşılıklı tanınma ve hoşgörüye dayanan ilişkilerin kurulmasına vesile olmaktadır.

Karşı devrimin izahında öncelikle devrim olgusuna yakından bakma gerekir. Bilindiği üzere devrim konusundaki literatürün oluşturulmasında Devrim Fransa'sında yaşananlar belirleyici konumdadır,tarih boyunca farklı devrim tecrübeleri yaşanmış olsa da, karşı devrimci düşünce en başta ve esasen Fransa'da yaşanan devrime özgü koşulların bir ürünüdür.

Karşı devrim terimi, Fransız Devrimi sırasında Fransız düşünür Condorcet(1743-1794) tarafından türetilmiştir (Arendt,2012:20), bu ilk kullanımıyla “*ters yönde bir devrim*” olarak ifade edilen kavram, bir karşı aydınlanma düşünürü olan-bu noktada aydınlanma karşıtlığını ayırt edici kılan hususların karşı devrimci niteliğe büründüğünü söylemek yanlış olmaz-de Maistre'nin(1753-1821) 1796'da dile getirdiği “*karşı devrim, ters yönde bir devrim değil, devrimin karşıtıdır*” ifadesiyle günümüz kullanımına yakın bir anlam kazanmıştır. Dikat edilirse kavramın gelişimi Fransız Devrimi'nde yaşanan gelişmelere dayan (dırıl)maktadır. Bu hususta, karşı devrimci düşüncenin pratik öncülleri, şu iki olgu üzerinden; *devrimci şiddet* ve *mutlak ilerlemeciliğe* bağlı olarak temellendirilir, diğer bir deyişle karşı devrimin mevcut yahut potansiyel oluşum koşullarını bu iki temel bileşenden çıkarmak yanlış olmayacaktır. Çünkü bir devrimin toplumsal yapı ve kurumlar

üzerinde yol açtığı değişimin karşı devrimci bir harekete/oluşuma zemin hazırlaması doğasında var olan şiddet potansiyeli önemlidir. Şu aşamada şiddetin yöntemi, hangi araçlara başvurduğu kimi hususlar önemsizdir. Tarih bize göstermektedir ki, söylem düzeyinde devrim karşıtlığının karşı devrimci örgütlü eylemlere dönüşmesi her zaman için mümkündür ve bunlar büyük oranda şiddetin engellenemez boyutu ile ilişkilidir.

3. Karşı Aydınlanma ve Karşı Devrim'in Kullandığı Argümanlar

3.1. Bilimsel Kesinliğin Yadsınması: Akıl Eleştirisi

Aydınlanma aklı, Fransız Devrimi ile birlikte yerinden edilen dinin ve dinin varsaydığı metafizik düşünceye karşıt olarak pozitivist ve akıl ilkeleri doğrultusunda kurulan bir siyasi ve toplumsal düzen varsayımını getirmiştir. Aklın kılavuzluğu doğrultusunda gerçekleşen ilerleme, insanların karşı karşıya kaldığı sorunları ve doğa karşısındaki belirsizliği ortadan kaldırırken öte yandan akıl ilkeleri doğrultusunda geliştirilen bir siyasi yönetim tarzını ortaya koyarak egemenliğin kaynağı ve meşruiyetin gerekçesi olarak dünyevi bir yaklaşımı ortaya koyacak, bu da siyasetin sekülerleşmesiyle modernliğin önünü açan bir başka gelişme olacaktır. Nitekim aklın kılavuzluğunu esas alan bir düzenin (Kıllıoğlu,2015:335; Köktaş, 2016:561) inşa edilmesi için devrimci kadronun büyük bir çaba sarf ettiği görülmektedir. Bu süre zarfında, Fransa'da yaşanan köklü değişim aydınlanmanın rasyonalite anlayışına dayandırılmıştır. Karşı aydınlanmacı akıl söyleminin karşı devrimci bir kisveye bürünmesi tam da bu aşamada tebarüz eder. Devrim'i izleyen günlerde, bilhassa Jakobenlerin iktidarında tatbik edilenlerin sıklıkla akılcı söylemlerle temellendirilmesinde aydınlanma eleştirisi ve daha da önemlisi karşıtlığının devrimci uygulamalarla ilişkilendirilmesi belirleyici olmuştur.

Aydınlanma akılcılığının devrim üzerinden eleştiri konusu yapılmasında, yürütücü kadronun benimsediği devrimci strateji, niteliği itibarıyla

önemli bir yere sahiptir, devrimci taleplerin devamında, *-kralın kaçma teşebbüsünün bir kırılmayı ifade ettiği unutulmamalıdır*-radikal yöntemlerle hayata geçirilişi, devrimi haklılaştıran gerekçelerin sorgulanmasına neden olmuştur, aydınlanma düşüncesinin bağlamından koparıldığı kritik eşik burasıdır. Aydınlanma aklına yönelen eleştirel tutumun sertleşmesinde dönem gelişmeleri dikkate alınmalıdır. 1793-1794 yılları arasında iktidarda bulunan Jakoben akıl(Canatan,2007:49), çok sayıda düzenleme ile toplumun topyekün biçimde dönüştürülmesini amaçlamış, bu kapsamda ülkeyi adeta yeni baştan yaratmaya çalışmıştır.⁶Aydınlanma akılcılığına yöneltilen eleştirinin başlıca hareket noktası, aklın mutlaklığına duyulan inançtır, bu kapsamda, sadece doğaya dair değil, belki çok daha belirgin bir şekilde insan yaşamına dönük şekilde her şeyin akılla temellendirildiği bir düzenin aydınlanma ve onun kaçınılmaz bir sonucu olarak devrim karşısındaki eleştirel tutumun temelini meydana getirdiği görülmektedir, bu durumun gerek aydınlanma düşüncesinde gerekse devrim yıllarında geçerli hükümleri bulunmaktadır. Devrimcilerin akla yükledikleri rol, esasında aydınlanma düşünürlerinin söylemlerinde karşılık bulur ve kuru- cu rasyonalizm’de vücut bulur. Her şeyin aklın rehberliğinde yeni baştan yaratılması ve bu doğrultuda benimsenen radikal yöntemler, aklın kuru- cu misyonuna⁷ yönelik güçlü bir gönderme olarak kayda geçer. “*Akıl Çağının hakim akımı, en iyi ifadesini Fransız Aydınlanmasında bulan kurucu rasyonalizmdir*” (Duman,2010:181). Devrim’in topluma akılcı söylemler üzerinden yön vermesini böylesi bir bakışla izah etmek, tabiatıyla eleştirel tutumun gerek aydınlanmayı gerekse devrim uygulamalarını hedef alacak şekilde derinleşmesine neden olmuştur.

6 Canatan, devrimde tecrübe edilen yıkımı, iki yönlü okur; tecrübe edilen yanda ‘tarihten kopuşu’ sembolize eden adımların hayat geçmesi, diğer yanda ise radikal düzeyde ‘zamandan kopuş’a karşılık gelen gelişmelerin yaşanmasıdır. Bkz. Bilal Canatan, Fransa: Devrime Tutsak Ülke, Muhafazakar Düşünce, Yıl: 3, Sayı: 11, Kış 2007

7 Hayek, kurucu rasyonalizm’in dayanaklarını Descartes’in Kartezyen rasyonalizminde arar. Descartes’in geliştirdiği akıl anlayışının doğayla sınırlı sonuçlarına rağmen, çağdaşları ve sonraki düşünürlerce sosyal ve ahlaki argümanlar türetilecek ve bu durum bilhassa Fransız Aydınlanma geleneğinde ifade bulacaktır. Kurucu rasyonalizmin düşünsel dayanaklarını borçlu olduğu Kartezyen rasyonalizm, toplumun yeniden tesisinde bir tek aklın rehberliğini vaaz etmektedir. Bkz., Friedrich A. Hayek, Hukuk, Yasama ve Özgürlük, Çev: Atilla Yayla, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, Eylül 2012,

Eleştirel literatüre dair, belki zikredilmesi gereken ilk isim, hiç şüphesiz Edmund Burke'tür. Devrim'in daha başında muhafazakar anlayış doğrultusunda birtakım eleştirilerde bulunan Burke, doğrudan aydınlanma akılcılığını hedef alır, bu eleştirilerde, devrim kapsamında değerlendirilen kurucu akıl, teorik dogma, doktrin, jakobenizm, radikalizm gibi unsurlar merkezi bir konumdadır(Şenses,2018:79), devrimci akıl, özde aydınlanmanın soyut akıl kavramsallaştırılmasına dayandırılmaktadır, soyut aklın yerleşik değerlerden bağımsız bir içerikte formülleştirilmesi, geleneksel olanın geçmişten kopartılarak, yerlerine yenilerinin koyulması suretiyle yok edilmesine neden olmuştur. Jakoben iktidarında tatbik edilen düzenlemelere yakından bakıldığında bu durumun izlerini görmek mümkündür. Devrimin önde gelen ideologlarından Destutt de Tracy'nin yeni bir dünya görüşü ve yeni bir ahlak anlayışı ve bunlardan mütevellit adeta bir din olarak geliştirdiği ideoloji kavramı (Çaha-Şahin,2013:18) soyut aklın yıkıcı ve kurucu boyutunu açığa çıkarmaktadır. Aklın dinin yerine geçecek şekilde konumlandırılması, 10 Kasım 1793'te düzenlenen akıl festivali ile kutlanırken (2013:19), aklın düzenini inşa etmede böylece önemli bir eşik aşılacaktır.12 Mayıs 1794'te ise kabul edilen bir kanunla, bundan böyle ibadet mahallerinin ön cephesine "*Akıl Mabedi. Fransız halkı, Yüce Varlık'ın mevcudiyetini ve ruhun ölümsüzlüğünü kabul eder.*" ibaresinin yazılacağına hükme bağlanmıştır (2007:50).

Aydınlanmacıların topluma yönelik vaatleri, bilimle temellendirilmiş olguların, insan hayatının düzenlenmesine dönük şekilde değerlendirilmesine dayandırılmaktadır; "*şayet bilim, fizik dünyadaki kanunların işleyişini gösterirse, daha sonra benzer şekilde sosyal ve kültürel dünyadaki kanunlar da keşfedilebilecekti* (Zeitlin,1987:230). Doğaya dair verilen hükümlerin, insan hayatında da geçerli sonuçları olabileceğine duyulan inanç, Devrim süresince aklın düzenini inşa etme kapsamında zikredilebilecek düzenlemelerin hayata geçirilmesini sağlarken, toplumun akıl ekseninde ve bilimsel veriler ışığında tek tip bir anlayış doğrultusunda biçimlendirilmesine neden olmuştur.

Pratik öncüllerini doğrudan Devrim Fransa'sında tatbik edilen devrimlerde bulan aydınlanma akılcılığı, gerektopluumsal yaşamın inşası ve sürdürülmesinde biricik kılavuz olarak kabul görmesi gerekse kültürler üstü bir anlayışla, farklı coğrafyalarda aynı misyonu/işlevi yerine getirmeye muktedir kılınmasına bağlı olarak farklılıkları tek tiplendiren bir anlayışa kaynaklık ettiği için eleştirilmiş, özellikle İngiliz muhafazakarlığı ve Alman Romantik Okulu'ndan aklın vaat ettikleri noktasında ciddi itirazlar yükselmiştir. Aydınlanma aklının bilimle temellendirilmesi,⁸ aklın mutlaklığına götüren bir zihniyete yol açarken, bu zihniyetin bir ürünü olarak aklın düzenini inşa edici uygulamalar, devrimci şiddetin bir konusu yapılarak, toplumun radikal yollarla dönüştürülmesine hizmet etmiştir. Devrimci dönüşümden ötürü aydınlanma ve onun akıl anlatısını mesul tutan muhafazakar ve karşı aydınlanmacı filozoflar, aydınlanma aklında içselleştirilen, tüm zamanlar için geçerli hükümlere gebe evrensellik anlatısına şiddetle karşı çıkmış, devrim boyunca yaşanan şiddetin akla yönelen sarsılmaz inancın doğal bir sonucu olduğu hususunda benzer söylemler geliştirmişlerdir.

3.2. Evrensellik Yerine Farklılık

Aydınlanma düşüncesinin evrenselliği, temel anlatısını rasyonalite kavramsallaştırmasında bulur, toplumsal hayatın düzenlenmesinde aklı kılavuz kabul eden anlayışın, tüm kültürlerde geçerli hükümlerinin bulunması evveleminde dünya halklarını kucaklayıcı aydınlanmacı tavrın bir ürünü olarak ele alınsa da bu durum zamanla farklılıkların yok sayılmasında zühur eden tek tiplendirici bir yaklaşıma neden olacaktır. Her şeyin akılla temellendirildiği bir toplumsal düzene yöneltelen eleştiriler, aydınlanma akılcılığının mutlaklığı /evrenselliğine dair bir okuma sunar, çünkü aklın evrene ve insana dair her şeyi bilebileceği düşüncesi, doğal olarak aklın

8 Aydınlanma akılcılığının gerçek ifadesinin bilimcilik olduğunu söyleyen Cevzci, aydınlanma filozofları için bilimin, ilerlemenin motoru, insanı mükemmelleştirebilmenin yegane aracı, dünyayı acı ve mutsuzluktan arındırabilmenin tek yolu olarak görüldüğünü aktarır (Cevzci,2017:38).

evrensellik noktasında mutlaklaştırıldığı bir düzenin işlevselleştirilmesine yol açacaktır. İşte aydınlanmanın evrensellik iddiasına ilişkin itiraz bu aşamada tecelli eder, herkesin aynı akla sahip olduğu ve böylece aynı rasyonel tercihlerle hareket edeceği savından yola çıkan aydınlanma akılcılığı (Duman,2006:122), farklılıkların ihmal edilmesine neden olacak biçimde tek tipleştirici bir anlayışa kaynak teşkil etmekte ve bu minvalde farklı kültür ve medeniyetleri aklın ideolojik tahakkümüne tabi kılmaktadır.

Karşı aydınlanma düşüncesinin kavramsallaştırıldığı ilgili kısımda zikredildiği şekliyle, Hamann ve Herder'de bu anlatının tonu fazlasıyla belirgindir olup çok daha ötesinde belirtilmelidir ki Berlin'in karşı aydınlanma kavramsallaştırılması temelde aydınlanma akılcılığının evrensel ölçütleri karşısındaki eleştirilerle izah olur, Alman düşünce ekolüne mensup her iki düşünür de aydınlanmacıların insan doğasına yönelik genel-geçer söylemlerini çürütmek adına kültürel farklılıkların ve tarihsel koşulların özgünlüğünü savunmuşlardır; Hamann'ın tezi her hakikatin genel değil özel olduğu ön kabulünden hareket eder (2008:114),Tanrı'yı bir matematikçiden ziyade şair olarak resmetmesi, evreni bilimsel veriler ışığında bütün halinde tasarlayan aydınlanmanın rasyonalite anlayışına doğrudan karşı çıktığını gösterir. Herder'in tavrı ise bu aşamada çok daha ötesini vaat eder, öyle ki Beiser'den hareketle onun aydınlanmanın evrensellik iddiası karşısındaki mevcut konumu, milliyetçiliğin ve tarihselciliğin doğuşuyla ilişkilendirilmektedir (2018:299). Herder'in tarihe dair saptamalarında kültürel çoğulculuk vurgusu dikkat çeker, evrene, insan doğasına ve en nihayetinde tarihe ilişkin her türden değer ve söylemin evrensel standartlarda kategorize edilerek mutlak kılınması karşısında göreceliğin bayraktarlığını yapar: *"Her ekini ve ekin evresini kendi değerleri içinde incelememiz, onun karmaşık yaşamının içerisine girmeye ve daha iyi ve daha kötü, daha mutlu ve daha az gibi yargılardan kaçınarak onu içerden anlamaya çalışmamız gerekir"*(2004:181-182).

Aydınlanmanın insanı, akılcılık noktasında tek tip değer yargılarıyla değerlendirmesi karşısında dillendirilen eleştirilerin, İskoç Aydınlanmasının

dan Alman Romantik Okulu'na, karşı aydınlanmacı düşünce geleneğinden aydınlanmada konumlandırılan kimi düşünürlere dek pek çok kaynaktan beslendiği, tarihi gerçeklerle sabittir.

Karşı aydınlanmacı bir düşünür olan de Maistre, insan doğasına dair aydınlanmada çizilen iyimser tablonun aksine insanların doğaları gereği kötü olduklarına dikkat çekerek saldırgan ve tahrip edici olduklarını savunmuştur (2008:130-134). Burada açık bir şekilde aydınlanma akılcılığının evrensellik noktasında tebarüz eden iyimserliğine bir saldırı söz konusudur, bu sayede ideal eğitimle birlikte bir insanın rasyonel yetisini kullanabileceği koşulların kendiliğinden oluşacağı tezi hükümsüz hale gelir.

Aydınlanma akılcılığının, evrensellik söyleminde diğer kültürler için uyulması gereken bir ideal olarak formülize edilmesi, sonuçta farklılıkların indirgemeci bir anlayışla sınıflandırılmasına yol açmış, her şeyin akıl temelinde izah edilerek tek tipleştirilmesine neden olmuştur. *"...Aydınlanmadaki akılcılık insanı tek yanlı olarak biçimlendirir, insan yapay bir akıl mekanizması olmuştur; çok yönlü doğa insanından tek yönlü mesleki insanı olmuştur."*(Salihoglu,1988:201) Bununla birlikte insan doğasının genel geçer yasalarını ortaya koymak üzere geliştirilen evrensel söylemlerin, aklın mutlaklaştırılmasını haklılaştıran fikri zeminlerin yaratılmasında belirleyici olduğu da bilinmektedir-burada daha önce zikredildiği üzere farklı aydınlanma gelenekleriyle karşılaştırıldığında Fransız aydınlanmasının evrenselliğine ilişkin vurgusunun ayırt edici motifler taşıdığı ihmal edilmemelidir.-Devrim süresince Fransa'da yaşananlar dikkatli bir şekilde irdelendiğinde bu duruma dair izleri görmek fazlasıyla mümkündür; devrimlerin tepeden inmeci bir şekilde ve radikal bir anlayış doğrultusunda uygulanması, aklın evrenselliğinde her şeyin ölçüsü kılındığı bir düzenin topluma dayatılması anlamına gelmektedir.

Bu açıdan, devrimin geleneksel kurum ve yapılar üzerinde yarattığı yıkımı, aydınlanma akılcılığını evrenselleştirme girişimlerinden bağımsız değerlendirmek doğru olmaz (Heine,2015:19). Zira, bir söylemin geçerli-

liğine yönelen vurgunun tonu arttıkça, karşıt söylemlerin bir tehdit olarak algılanması da o düzeyde yaygınlaşacaktır. Bu durumun, şiddeti kaçınılmaz gören/kabul eden meşru zeminlerin yaratılmasında işlevsel olacağı aşıkardır.

3.3. Birey-Toplum İlişkisi ve Toplumsal Olanın Önceliği

Aydınlanma, insan hayatının modernite ekseninde yeniden düzenlenmesini hedefler, bunun gerçekleştirilmesi Kant'ın aydınlanma tanımında kavramsallaştırılan insan aklının kılavuz kabul edilmesinden geçmektedir. Aklın her türden gerçekliğin bilgisini vermeye muktedir oluşu ve ideal bir toplum düzeninin inşasında biricik kaynak olarak işlevselleştirilmesi, dönem Avrupa insanını aklı doğrultusunda hareket ettiği nispette niyet ettiği hayata sahip olabileceği yönünde yüreklendirmiştir. Bu durum, aydınlanma akılcılığının biri yıkıcı diğeri kurucu düzeyde olmak üzere iki yönlü biçimde formülize edilmesine yol açmıştır (Ağaoğulları,2011:521; Cevizci,2017:27-40). Bireyciliğin ideolojik formunu bu ifade üzerinden tanımlamak yanlış olmayacaktır; aklın kendisinden bekleneni yerine getirmesi hakim zihniyetin sorgulanması ve bu doğrultuda gerekli adımların atılmasıyla gerçekleşir; öte yanda ise aklın geleceğe dönük şekilde kurgulandığı bir anlatıma yer verilir.

Aydınlanma idealinin tanımlanmasında akla yüklenilen yıkıcı ve kurucu misyonlar bireysel etkinliği artırmakta, her şeyin akıl ekseninde belirlendiği bir toplum düzeninin temininde bireye büyük bir hareket imkanı sağlamaktadır. Aydınlanma ile birlikte, bireyin aklı doğrultusunda gerek doğayı denetleyebileceği gerekse özel ve kamusal görüntülerinde hayatını arzuladığı şekilde tesis edebileceği koşulların meydana getirildiği görülmektedir; aydınlanmanın dönem insanına yapabilecekleri bahsinde eşi benzeri görülmemiş imkanlar sunmuş olması, insan aklının bireysel yahut toplumsal kaynaklı her türden talebi karşılamaya muktedir olduğunu vaaz etmesi, pratikte akılcılık kapsamında değerlendirilen söylem ve argüman-

ların en uç noktalara varacak denli yorumlanmasına ve buradan hareketle elde edilen hükümlerin radikal bireycilik kavramsallaştırmasına hizmet edecek şekilde haklılaştırılmasını sağlamıştır.

Aydınlanma bireyciliğini eleştirenlerin hedefinde aklın güvenilirliğine duyulan mutlak inanç ve insan doğasına ilişkin iyimser görüşler yer alır, bu bahiste zikredilmesi gereken ilk eleştirel gelenek, fikri dayanakları Edmund Burke'un görüşleri ekseninde vücut bulan muhafazakar ideolojidir, aydınlanmanın akla duyduğu sonsuz güven karşısında, akla şüpheyle yaklaşan muhafazakar düşünürler (Akıncı, 2013:123), insanın doğası gereği sınırlı bir varlık olduğu görüşüne bağlı olarak, aydınlanmanın akla yüklediği kurucu misyonu çürütmeye çalışmışlardır. Muhafazakar ideolojide, insanın sınırlılığına yapılan vurgu, toplumsal kurumların gerekliliğine yönelik bir okuma içerir, diğer bir ifadeyle burada aydınlanmanın bireyi merkeze alan temel düsturu karşısında toplumsal olanın öncelendiği bir duruma yer verilmektedir. Bireyin gerek sınırlı ve kusurlu bir varlık oluşu, gerekse mükemmelleştirilemeyeceğine duyulan geleneksel inanış (Heywood, 2015:88), hem özel hayata ilişkin düzenlemelerde hem de kamuya ait konularda birey dışında toplumsallık atfedilen unsurların itibar görmesine yol açmıştır. Muhafazakarlar, bu konudaki görüşlerini, organik toplum anlayışıyla temellendirirler (Erdoğan,2004:7), toplumsal düzenin tesisi, gereklilik düzeyinde işlevselleştirilen yapıların birbiriyle uyumlu ve bütüncül bir görünüme sahip olmalarında saklıdır, bunun doğal bir sonucu bireysel çıkarın öncelenmesinde toplumsal menfaatin ikinci plana atılması, akabinde toplumu bir kargaşaya sürükleyecektir.

Bireyciliğe yönelik eleştiri kapsamında Romantik düşünüş, kendine özgü bir eleştirel anlayış geliştirir. Romantizm 'in aydınlanma karşıtlığına kaynak teşkil eden söylemleri ve Berlin tarafından tespit edildiği üzere karşı aydınlanmayla ilişkilendirilen fikri kapsamı, doğal olarak bir yönüyle aydınlanma bireyciliğini onaylamadığını göstermektedir. Ancak söz konusu eleştirel tutumu bütüncül ve tek tip bir görünüm arz ettiği yönünde değerlendirmek doğru olmaz; romantik düşünüş aydınlanmanın akılla temellendirilen bireyci yaklaşım karşısında eleştirci bir hüviyete bürü-

nür(Beiser,2018:448-449;Çolak, 2012:27); öte yandan bireyciliğe yönelik gönderme yapmayı da ihmal etmez(Aksakal,2011:54;Alatlı,2016:1138), dolayısıyla Romantizm 'in bireycilik karşısındaki tavrını en azından ilk aşamada kestirmek güçtür.⁹ Yine de şu temel ayrım belirsizliği gidermemize bir bakıma imkan sağlayacaktır; romantik düşünüşün birey vurgusu, özde sanatçının yaratıcı etkinliğini/dehasını katı kurallarla ipotek altına alan klasik akım karşısındaki konumuyla ilişkilendirilmektedir,¹⁰ burada romantizmin edebi niteliğine yönelik bir vurgu vardır, bununla birlikte politik ve toplumsal gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda romantizm toplumcu bir hüviyete bürünür, bu aşamada özellikle aydınlanma ve onun bir pratik bir yansıması olarak Fransız Devriminin modernleşme doğrultusunda yarattığı istenmeyen/beklenmedik durumların romantik düşünürler nezdinde eleştirel perspektife kaynaklık ettiği gözden kaçmayacaktır.(Heine, 2015:18-20;Aksakal,2011:19,37-39). Şu aşamada, romantiklerin; organik toplum anlayışı, bireysel çıkar karşısında toplum menfaati öne çıkaran görüşleri, toplumsal düzenin sürdürülmesinde devlet/cemaat gibi birey üstü örgütlenmelerden hareket etmeleri gibi hususlarda muhafazakarlarla mutabık oldukları görülür. (Beiser, 2018;351-378). Literatürde romantizmin bireyciliğe yönelttiği itirazlarda birtakım farklılıklar olmakla beraber, bu bölümün anlatımı açısından Romantik ekolün, birey karşısında toplumu esas alan/merkeze koyan görüşlere fazlasıyla aşina olduğu açıktır. Devrim'in bireyci bir anlayışın gelişmesine de ön ayak oluşu karşısında, (Öztürk,1997:104), romantiklerin devrime yönelik olumsuz bir tutum içinde olmalarını bu söylemin doğruluğu hususunda zikretmek yanlış olmayacaktır.

9 Romantizmin bireye bakışını belirlemenin güçlüğü, esasen kavramın bizzat kendisine yönelik bir okumayı gerektirir, zira bu konudaki literatür incelendiğinde tek bir romantizmin değil, bilakis romantizm'lerin olduğu görülecektir, bu bakımdan romantizmin birey-toplum bağlamındaki tutumunu kestirebilmenin kolay olmadığı bilhassa zikredilmeli. Bkz. Michael Löwy-Robert Sayre, İsyen ve Melankoli, Moderniteye Karşı Romantizm, Alfa Yay, İstanbul, Ocak 2016

10 Bu konuda Hasan Öztürk'ün "*Liberalizm ve Romantizm*" isimli çalışmasına bakılabilir. (Hasan Öztürk, Liberalizm ve Romantizm, Liberal Düşünce, Say: 7, Cilt: 2, Yaz 1997)

3.4. Devrim Karşıtlığı

Aydınlanma ile Fransız Devrimi arasındaki ilişki, karşı aydınlanma düşüncesinin tabiatıyla devrim kavramına dönük olarak değerlendirilmesine yol açar, kuşku yok ki burada kast edilen devrim karşıtı görüşlerin hedefinde Fransız Devrimi yer almaktadır; devrimcilerin evrensel olma niyet ve tutumlarının iz düşümünde(Koç,2018:60;Adadağ,2007:60), daha önce belirtildiği şekliyle devrim karşıtlığının izahı veya devrim karşıtlığının karşı devrimci bir oluşuma bürünmesi ve bu duruma ilişkin kavramsal çerçeveyi çizerken Fransız Devrimi merkezi bir yer teşkil eder. Devrime yöneltilen eleştirilerde ana uğrak noktasını devrimci kalkışmanın başvurduğu radikal yöntemler, diğer bir ifadeyle devrimci şiddet oluşturur.

Örneğin, Edmund Burke'un başını çektiği muhafazakar düşünürler, Fransız Devrimi'ne bağlı olarak, devrimci mantıkla gerçekleştirilmeye çalışılan bir değişimin, geleneksel kurumlar üzerinde büyük bir tahribat yaratacağını ve bu duruma maruz kalan toplumların kaosa sürükleneceğini iddia ederek, ideal değişimin ancak kademeli bir anlayışla gerçekleştirilebileceğini savunmuşlardır (2013:132). Muhafazakarlığın, doğası gereği geçmişin birikimi olan değerleri koruma eğiliminde olması, değişimden ziyade istikrarı savunmasına neden olmuştur, bu açıdan değişimin kaçınılmaz olması durumunda dahi, öncelikli ve başlıca amaç düzenin idamesidir, yani değişim bir tek düzenin temel dinamiklerinin muhafazası ile gerçekleştirilebilir¹¹(2015:83).Toplumu bir organizma olarak gören muhafazakar düşünürler, değişimi yok saymazlar; burada organizmacı bakışın bir yansıması olarak, toplumu meydana getiren unsurların önemi, insan bedeninde yer alan organların işlevselliği üzerinden ortaya konur. Toplumsal düzenin inşası ve devam ettirilmesi adına işlevsel bir konumda bulunan her bir or-

11 Bu hususa, muhafazakarlığın kurucu ismi EdmundBurke'in görüşlerinde ulaşmak mümkün; Şanlı İngiliz Devrimi ile Fransız Devrimi'ni karşılaştıran Burke, birincisinde kişilerin değişerek kurumların muhafaza edildiğini, ikincisinde ise kişilere dokunulmayarak kurumlara son verildiğini(Burke görüşlerini dillendirdiği sırada Fransa'da XVI.Louise'nin halen hayatta ve görevde olduğu unutulmamalıdır) belirtmiş,toplumsal değişimin sosyal hiyerarşilere zarar vermeden gerçekleşmesinin gerekliliğine dikkat çekmiştir Bkz. Fırat Mollaer, Rasyonalist Düşünce Geleneği Karşısında Muhafazakarlık: Burke'tenHayek'e, Muhafazakar Düşünce, Yıl:1, Sayı:2, Güz 2004,

gan, zamanın gereksinimlerine yanıt verebilmek suretiyle yenilenmelidir: “İnsan vücudunun eski dokularını kullanıp yenilerini ürettiği gibi, devlet ve toplum da zaman zaman eski usüllerini atıp yararlı yeniliklere yol açmak zorundadır.” (Kirk, 2005:13) Böylece, değişim hadisesi, devrimci baskının zorlayıcı doğasına özgü koşullarından çok, olağan bir işleyişin yansımalarına konu olacak şekilde ele alınmaktadır.

İskoç aydınlanma düşüncesinde de aynı anlatı karşımıza çıkar, nitekim Burke’in “Fransız Devrim eleştirisi” ve “devrim karşıtı sosyo-politik söyleminde İskoç düşünürlerinin fikirleri belirleyici olmuştur (2010:85). Aklın sınırlılığına dair ortaya konulan argümanlar, insan davranışında duygu, tecrübe ve alışkanlıklara yapılan vurgu, bireyciliğin toplumsal kurumların varlığıyla dengelenmesi ve bu hususta toplumsal düzen ve ilerlemenin, kendiliğinden ve bilinç dışı unsurlarca gerçekleştiğine duyulan inanç (Başdemir, 2005:29); İskoç aydınlanmasının devrim karşıtlığı anlatısına fikri düzeyde kaynaklık etmektedir. Dikkat edilirse, burada adeta her bir vurguda aydınlanma akılcılığının kurucu niteliğine yönelik bir olumsuzlama yer almaktadır, özellikle debeşeri müesseselerin ve sosyal yapıların insan davranışının niyetlenmemiş sonuçları olarak görülmesi (Davies, 2005:4) ve bu kapsamda kavramsallaştırılan kendiliğinden düzen ilkesi, insanın aklı doğrultusunda hareket etmesiyle birlikte devrimci bir dönüşümü yaratabileceği fikrine doğrudan bir meydan okumadır. Çünkü bu durumda, gelişme ve ilerleme kavramları, evrimci anlayış temelinde ele alınmakta, bu ise Fransız Devrimi’nde izlerini görebileceğimiz aklın kurucu ve yıkıcı boyutlarda işlevsel kılındığı bir toplum idealinin reddine yol açmaktadır.¹² Şu halde İskoç aydınlanma geleneği de teorik muhtevasıyla devrim karşıtlığı olgusuna düşünsel/fikri açıdan kaynaklık etmekte ve eleştirel pozisyonunu Fransız Devrimi’ne bağlı olarak devrim(ler)in radikalliğine dayandırmaktadır.

12 “Kıta Avrupa’sının akılcılığına karşı gerçekleşen isyanın bayraktarlığını yapan İskoç düşünürlere göre, bireysel düzeyde olduğu gibi, sosyal düzenin tekamül ve işleyişinde de, sosyal kurumların ve sosyal ilişkilerin kurallarının oluşmasında aklın gücü sınırlıdır.” (Zariç,2017:47)

Fransız muhafazakar geleneğin başlıca temsilcisi olan de Maistre, sosyal hayatın değişiminde tarihsel deneyimin önemine dikkat çeker ve mevcut nizamı ıslaha kalkışmadan önce her detayın bilhassa ele alınması gerektiğini savunur. (Demirel,1950:215). De Maistre'yi tipik bir muhafazakar düşünür vasfına haiz kılan bu ifade esasında çok daha keskin ve radikal bir tutumun habercisi niteliğindedir, değişim bahsinde tecrübeyle birlikte geçmişe yapılan vurgu ve daha temkinli/ihtiyatlı olunmasına yönelik çağrı, açıkça devrimci mantığın olumsuzlanması anlamına gelmektedir. İnsanoğlunun rasyonel bir varlık olmaktan uzak, aciz ve yetersiz oluşuna bağlı olarak yetkin topluma ulaşamayacağı (Dural, 2004:1222) ya da doğasından ötürü kötülük yapmaya meyilli olmasının insanı rasyonel tercihlerden çok arzularıyla hareket etmeye yönlendireceği ve bu durumun her türden otoriter yönetimi toplumsal düzenin tesisinde zorunlu kılacağı (2008:131) yahut organizmacı anlayışın iz düşümünde ani ve köklü değişikliklerin toplumsal sistemin sonunu getireceği gibi(2015:96)söylemlerden hareketle çok daha ötesine geçerek katı bir devrim karşıtlığı çıkar bu hususlarda karşımıza. De Maistre'nin öncülüğünde kıta muhafazakarlığı, bu konuda, tam manasıyla değişim karşıtı ve devrim öncesi ancien rejimin tüm yönleriyle korunmasına dayalı bir manzara sunar (2004:173). Bu durum kuşkusuz devrimci kalkışmanın radikalliğinde ve şiddete içkin doğasında belirir. Zira de Maistre'nin görüşleriyle öncülük ettiği kıta muhafazakarlığının Fransız Devrimi'ne yönelik eleştirilerinde, devrimcilerin tarihselliğe haiz her türden geleneksel ve kültürel değere meydan okuyan yaklaşımları bu bakımdan kayda değerdir (Çaha, 2004:17).

Alman felsefe geleneği de aynı düşünsel tutumu sürdürür; romantik yahut muhafazakar olarak kabul edilen herhangi bir Alman düşünürün¹³ Fransız devrimine yönelik muhalif tavrı temelde Fransız Devrimi'nin şiddete içkin radikalliği üzerine temellen (diril)ir. Devrim, henüz ilk aşamada

13 Romantizm ile muhafazakarlık arasındaki yakın ilişki, iki olgu arasındaki geçişkenliği olanaklı hale getirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Frederick, C. Beiser, Aydınlanma, Devrim ve Romantizm, Ayrıntı Yay., 2018, İstanbul

Romantik düşünce geleneğinin önde gelen mensupları arasında kabul görür (2011:18), bilhassa devrimin özgürlük, eşitlik ve hümanizm ilkelerinin mevcudiyetinde aydınlanma idealinin uygulayıcısı olarak görülmesi, romantiklerin devrimin adeta bayraktarlığını yapmalarında etkili olmuştur. (2018:355). Ancak zamanla ortaya çıkan şiddet, devrimcilerin sözü edilen ideali eyleme geçirmek amacıyla başvurdukları radikal yöntemler romantik duruşun konumunu sarsmış ve devrimin gerçekte ne kadar aydınlatıcı olduğu eleştirilmeye başlanmıştır.¹⁴Heine, Jaakoben terör neticesinde akan kanın, romantik düşünürlerin devrimden uzaklaşmalarında, ayrıca her türlü devrim fikrine mesafeli durmalarında belirleyici olduğunu aktarır (2015:18). Şu halde, Alman romantizm okulunun devrim karşıtlığı okuması doğrudan Fransız Devrimi özelinde deneyimlenen devrimci şiddet ekseninde karşılık bulur, nihai aşamada aydınlanma kapsamında idealize edilen toplumsal tasarımlar ideal dışı araçlarla hayata geçirilmeye çalışılmış, bu ise doğrudan devrim kavramının olumsuz bir çağrışım kazanarak sorgulanmasına neden olmuştur.

3.5. Aydınlanma Düşüncesinde Tarih Yazımı ve İlerlemecilik

Fikrinin Eleştirilmesi

Aydınlanmanın tarihe bakışı, Hristiyanlığın kendisi kadar köklü bir maziye dayanan, Rönesans Avrupa'sında yaşanan gelişmelere bağlı olarak önemli bir kırılmaya maruz kalan ve en nihayetinde Aydınlanma düşünürlerinin söylemlerinde bugünkü temel formuna ve ideolojik anlatımına kavuşan ilerlemecilik fikri üzerine temellenir. İlerlemeci tarih anlayışının, aydınlanma ile birlikte yeni bir kimliğe bürünmesi ve Fransız Devrimi'nin açtığı yolda bir toplum tasarımı olarak işlevselleştirilmesi, ilerlemeciliği modernleşmeden hareketle temel bir yol ayrımına getirmiştir, zira aydınlanma felsefesinin devrim süresince modern dünyanın inşasında üstlenmiş

¹⁴ “19.yüzyıl boyunca, Aydınlanmanın idealleri ile sert pratik arasında derin bir uçurum olduğu anlaşıldı. Fransız Devrimi, öyle bir siyasal ortam yaratmıştı ki, burada özgürlük, eşitlik ve kardeşlikten eser yoktu.” (Loo-Eijen,2003:79)

olduğu ayırt edici misyon, tabiatıyla bir aydınlanma söylemi olarak ilerleme olgusunu modern olanın ilgi alanına dair kılmıştır.

Tarihin bir ilerleme tasarımı olarak ele alınışına dönük itirazlarda birkaç hususa tesir edildiği görülür, bunlardan ilki geçmiş zaman anlatısında tebarüz eder, aydınlanmanın mevcut toplum düzeninin sorgulanması ve yeni bir dünyanın inşasında akla yüklediği misyon, dönem düşünürlerini yaşadıkları zamanı eski çağlardan ayıran başlıca özelliklerin neler olduğu bahsi üzerinde durmaya sevk etmiştir, bu durumun geçmişe dair negatif bir eğilime yol açması,¹⁵ her tarihi çağın en az aydınlanma çağının kendisi kadar önemli/değerli olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Erken aydınlanma dönemi filozofu Giambattista Vico'nun, tarihi çağlara/geçmiş dönemlere ait değerlerin, yaşadığımız dünyanın inşasında oynadıkları role ilişkin vurgusu (2008:111-112) ya da Alman Romantik Okulu mensubu Herder'in her bir dönemin, eşsiz bir karaktere sahip olmasından hareketle kendi bütünselliği içerisinde ve tarihselliği noktasında incelenmesinin gerekliliğine yönelik yaklaşımı (İplikçi, 2017:127), aydınlanmanın geçmişe yönelen menfi tavrına eleştirel bir bakış niteliği taşır. Geçmişin toptan reddi ve bir o kadar Avrupa merkezli bir tarih anlayışının haklılaştırılmasına dayanak kılınması, akabinde ayrıntıların göz ardı edildiği genellemelerin, güvenilirliği tartışmalı, geçerlilikten yoksun çıkarımlara neden olmuş, bu ise geçmiş, şimdi ve gelecek bağlamında tarihin ve zaman kavramının radikal bir anlayışla yeniden anlamlandırılarak adeta kurgulanmasına yol açmıştır.¹⁶ Geçmiş karşısında takınılan bu menfi tutumun, bir diğer tesiri de tarihi çağların sınıflandırılması meselesinde ortaya çıkar, aydınlanma döneminin biricikliğine duyulan inanç, tarihin bu yolda keyfi ve pragmatist bir tutumla dönemleştirilmesinde belirleyicidir, özellikle de Ortaçağ anlatımı

15 Bu aşamada, söylemleriyle Aydınlanma döneminin tarih anlatısının biçimlendirilmesinde önemli bir rol oynayan Voltair'e in geçmişe yönelik sözlerini hatırlamakta fayda bulunmaktadır: “*Elbette hoş ve yararlı olan bugünün tarihidir. İyi düşünenlerimizden birinin söylediği gibi tüm eski tarihler benimsemiş masallardır, yeniler için bunlar belli bir düzene sokulamayacak olan bir karmaşadır.*” Kaynak: Afşar Timuçin, Aydınlanma Düşüncesi, “Toplumbilim”, İstanbul, 11 Temmuz 2000

16 Fransız Devrimi ile ilerlemecilik fikri arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir, Aydınlanmada içselleştirilen tarihte bir ilerleme olduğu şeklindeki hakim görüşü benimseyen devrimciler, izleyen süreçte bir dizi girişimde bulunarak toplumu ilerlemecilik kapsamında dönüştürmenin ilk örneklerini vermişlerdir.

böyle bir okumaya mündemiçtir, aydınlanma dönemine özgü gelişmeleri tüm zamanların ötesine taşıyarak bir bakıma zamansızlıkla irtibatlandırmak ve diğer kültür ve medeniyetlerin üstünde idealize etmek amacıyla bir ülkü/ideal/tasarım düzeyine çıkarmak için, ortaçağ tarihi karanlık imgelemiyile yeniden kurgulanmıştır (Aktay, 2007:109).

Aydınlanmanın ilerlemeci tarih anlatısı, Avrupa'nın diğer kültür ve medeniyetlerden üstün olduğu tezine ideolojik bir dayanak işlevi gördüğü için de eleştirilmiştir, ilerleme eksenli fikirlerin Avrupa'nın üstünlüğüne dönük şekilde kavramsallaştırılması özde Aydınlanma dönemine özgü bir gelişme olsa da bu bahiste oldukça eskiye dayanan dini temelli bir birikimin olduğu unutulmamalıdır, Aydınlanmanın bu anlayışa getirdiği yenilik, şüphesiz evrensellik argümanında cisimleşir. Rönesans'la birlikte insana verilen değer bir ölçüsü olarak teamüle dair her türden yerleşik öğretinin sekülerleştirilmesine yönelik adımlar, tarihi olayların izahında dini referans alan görüşlerin haliyle sorgulanmasına yol açmıştır, bu bağlamda Orta çağ'ın din eksenli ilerlemeciliğinden bir kopuş niteliği taşıyan Rönesans ilerlemeciliği, Aydınlanma düşüncesinde evrensel bir kategori haline gelmiş ve o nispette de Avrupa merkezci bir mahiyete bürünmüştür (Durgun, 2013:290-291). Bu bakımdan daha önce belirtildiği şekliyle, aydınlanma ilerlemeciliği yeni bir oluşumdur, sonuçta tarihin bir ilerleme tasarımı olarak kavramsallaştırılması aydınlanma dönemi zihniyetiyle gerçekleştirilmekte, bu da ilerleme mottosunun adeta aydınlanma ideali ile bir tutulmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Avrupa'nın üstünlüğü savı bir gerçeklik olarak sunulur, *-Her toplum aynı aşamada değildir, Avrupa en üst ilerleme noktasındadır*(Çaykent, 2017:93)-zira sözü edilen idealin teorik temelleriyle pratik tezahürlerinin ilk kez Avrupa'da ortaya çıkması bu gerçeğin ideolojik argümanlarına hayat verir.İlerlemecilik fikrini sorunlu kılan bir diğer husus, farklı ilerleme anlatıları kapsamında hangisinin benimseneceği-*benimsenmesi gerektiği*-bahsinde tebarüz eder, tarihin nihai bir amaca içkin olduğu ve aynı amaç doğrultusunda düz bir istikamette seyrettiği düşüncesi, Kant nezdinde “insanın özgürlüğünde”, Hegel'de “ti-

nin açılımında”, Comte açısından “*üç hal*”de, Marks’ta ise “*tarih yasasında*” mevzilenir (Şafran-Şimşek,2009:21). Şu halde, ilerlemeci tarih anlayışından hareketle geliştirilen politika ve stratejilerin benimsetilmesinde hangi ilerleme tasarımının kabul edileceği yanıtlanması gerekli bir soru olarak önümüzde durmaktadır; “...*bu kadar farklı ve çok sayıda tarihsel tasarım varsa bunlardan hangisi gerçeği yansıtmaktadır?*”(Aysenever, 2001:183) Yine de sözü edilen ilerleme tasarımlarının, ilerlemecilik fikrini radikal- leştiren bir etkide bulunduğunu da belirtmek gerekmektedir, pratikte bu denli çeşitlilik arz eden bir ilerleme yazınının, son tahlilde hangisinin uygulanacağı noktasında derin ve köklü fikir ayrılıklarının oluşmasına ve tabiatıyla önü alınmaz, radikal ve şiddet içeren gelişmelerin yaşanmasına yol açacağı unutulmamalıdır.¹⁷

İlerlemecilik, nihai aşamada meydana getirdiği toplumsal tasarımların gerçeklikle ne ölçüde örtüştüğü bahsinde de ayrıca irdelenmiştir, ilerlemenin tarihselliği tezi kapsamında ileri sürülen argümanların sınanabilir koşullarla tespit edildiği sayısız yaşanmışlıkta gözlemlendiği kadarıyla ilerleme düşüncesi, gerçekte yaşanan olumsuzluklara bağlı olarak fiiliyatta yahut uygulamada gereksinim duyulan pratik dayanaklardan mahrum kalmış, çoğunlukla da niyet/beklenti safhasıyla sınırlı kalmıştır. Aysenever, gerçeklikle anlam arasında ideal şekliyle tam bir örtüşmenin imkansız olduğunu, nitekim tarihsel sürecin devamlı surette yeniden yaratılmasına yönelik girişimlerin bu duruma engel olduğunu aktarır (Aysenever,2001:183). Şu halde, tarihin istisnasız olarak hep daha iyiye doğru evrildiği düşüncesi- nin, gerçekliğin çok boyutlu ve karmaşık doğası dikkate alındığında geçerli olmadığı görülmektedir, tarih, ilerleme kapsamında değerlendirilebilecek gelişmeler kadar gerilemeyle ilişkilendirilebilecek durumlara da kaynaklık eder.

17 Hegel’in tarihe ilişkin görüşlerinin Alman Faşizmi’ne düşüncel/fikri düzeyde kaynaklık edışı yahut Marx’ın tarih anlayışının 1917 Rus Devrimi’yle sonuçlanması bu hususta dile getirilecek örneklerdir, kuşkusuz pratik deneyimin, teorik öncülle ne derece örtüştüğü/bütünleştiği meselesini gözden kaçırmamak koşuluyla.

Sonuç

Karşı aydınlanma ve karşı devrim kapsamında karşılık bulan karşıt görüşlerin muhtevası, genel olarak aydınlanmaya dönük eleştirel literatürü meydana getirir. Bu eleştirel bakış, esasen aydınlanma akılcılığında içselleştirilen, bilimsel kesinlik ve evrensellik vaazına bir tepki mahiyeti taşır, aklın her şeyi bilebileceği ön kabulüne şiddetle karşı çıkan karşı aydınlanmacı düşünürler, bu hususta genel geçer/evrensel bilgi mottosuna da doğrudan tavır alırlar. Bu yönüyle karşı aydınlanma, tekçi/monist anlayışa doğrudan bir meydan okumadır. Farklılıkların vurgulanması hem bilgi düzeyinde hem de kültürel düzlemde gerçekleşir. Aydınlanmanın evrensellik anlatısına yönelen bu eleştirel tutum, karşı aydınlanma düşüncesini diğer eleştirel söylemlerden belirli ölçüde farklılaştırmaktadır. Kavramın düşüncel temellerini açığa çıkaran Berlin, karşı aydınlanmanın söz konusu muhtevasından hareketle, çok sayıda ideoloji, öğreti ve disiplinle ilişkilendirilebileceğini belirtir. Bu yazıda daha çok kavramın temel argümanları üzerinde durulmuş olsa da, karşı aydınlanmanın farklı söylemlerin geliştirilmesine imkan veren ilgili mevcut potansiyeli, yeni çalışmalar için bir hareket noktası olmaya devam edecektir. Karşı devrim olgusu, Fransız Devrimi özelinde devrime yönelen bir topyekün reddediş halini ifade eder. Devrim karşıtlığında eleştirinin kapsamını değişimin devrimci bir yöntemle gerçekleştirilmeye çalışılması meydana getirir, aksine karşı devrimci bir kalkışma devrime bütüncül şekilde karşı çıkmaktadır ki bu durum kuşkusuz bahse konu olan devrimin kendine özgü koşullarını da kapsamaktadır. Karşı devrimci literatürün belirlenmesinde bu bakımdan Fransız devrimi belirleyicidir. Devrimin yarattığı yıkım ve radikal etkileri, geleneksel olanın korunması adına karşı devrimci bir zihniyetin belirmesine yol açmıştır. Karşı devrim, esasında pratiğe dönük bir durumu ifade eder, ancak bu, kavramın fikri bir veçheye sahip olmadığını anlamına gelmez, karşı aydınlanma düşüncesiyle karşı devrim arasındaki ilişkinin mahiyetini bu doğrultuda okumak yanlış olmayacaktır. Karşı aydınlanmanın ayırt edici vasfı, aydınlanmaya yöneltilen eleştirileri oldukça erken bir dönemde, neredeyse

aydınlanma ile koştur ve eş zamanlı bir şekilde karşılaşmasında tezahür eder. Aydınlanma'nın Fransız Devrimi ile olan önlenemez birlikteliği, söz konusu *karşı devrimin fikri veçhesini karşı aydınlanma üzerinden temin eden ilgili anlatıya* geçerlilik kazandırmaktadır. Karşı aydınlanmanın akla yönelttiği itirazların iz düşümünde, devrimcilerin her şeyi aklın kılavuzluğu/ rehberliğinde tatbik eden tutumu, karşı aydınlanmadan karşı devrime uzanan düşünsel sürece ışık tutmaktadır. Burada tipik bir karşı devrimci olarak ün salmış Joseph de Maistre'nin konumu bilhassa zikredilmelidir zira de Maistre, Berlin'in karşı aydınlanma isimli yazısında görüşleriyle karşı aydınlanmacı bir düşünür olarak da ele alınmaktadır. Düşünün, karşı devrimci tutumunu, karşı aydınlanmacı zihniyete dair kılan bu tarihsel temellendirme, en nihayetinde karşı aydınlanma-karşı devrim geçişkenliğini mümkün hale getirmekte ve Fransız Devrimi özelinde karşı devrimci bir kalkışmanın düşünsel temellerini karşı aydınlanma üzerinden inşa etmeyi olanaklı kılmaktadır. Şüphesiz burada aydınlanma düşüncesinin belirleyici konumda olduğu unutulmamalı. Aydınlanmanın söylem düzeyinde geleceğe yönelen radikal tavrı, devrimle birlikte şiddete meyleden/yönelen bir iradeye dönüşmüş, bu ise devrime karşı çıkanların itirazlarını aydınlanma ekseninde dillendirmelerine neden olmuştur. İki kavram arasındaki birlikteliği, bu doğrultuda değerlendirmek gerekir. Karşı aydınlanma düşüncesinin, aydınlanmanın kendisi kadar uzun bir geçmişe dayanıyor olması ve muhtevasının farklı düşünsel analiz ve değerlendirmelere kapı açacak denli genişliği, literatürün derinleştirilmesi adına yeni çalışmaların yapılmasına ön ayak olacaktır.

Kaynakça

Adadağ, Özgür, (2007). Fransız Devriminin Evrenselliği Üzerine, Muhafazakar Düşünce, Yıl:3, Sayı:11, Kış, ss. 55-77

Ağaoğulları, Ali, Mehmet, (2011). Sokrates'ten Jakobenlere, Batı'da Siyasal Düşünceler, İletişim Yay., İstanbul

Akıncı, Mehmet, (2013). Muhafazakarlık, Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler, Derleyenler: Ömer Çaha-Bican Şahin, Orion Yay., Ankara

Aksakal, Hasan, (2011). Aydınlanma Çağından Karanlık Yüzyıla, Politik Romantizm ve Modernite Eleştirileri, Kadim Yay., Ankara

Aktay, Yasin, (2007). Modernizmin Aydınlanma Vehmi, Toplumbilim, Aydınlanma Özel Sayısı, Sayı: 11, İstanbul, ss. 103-112

Atatlı, Alev, (2016). Batı'ya Yön Veren Metinler III, Aydınlanma/Burjuva Yüzyılı/Bilim Çağının Zaferi (1650-1800), Kapadokya Meslek Yüksekokulu, Alfa Yay., İstanbul

Arendt, Hannah, (2012). Devrim Üzerine, Seçme Eserler 7, İletişim Yay., İstanbul

Aysenever, Kubilay, (2001). Bir İlerleme Tasarımı Olarak Tarih, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 41, 1, ss. 171-186.

Barret, William, (2016). İrrasyonel İnsan, Çev: Salih Özer, Hece Yay., Ankara

Başdemir, Yücel, (2005). Hasan, İskoç Aydınlanması Etiği: Hutcheson, Hume Smith, Liberal Düşünce, Cilt 10, No: 37, Kış, ss. 27-44

Beiser, c. Frederick, (2018). Aydınlanma, Devrim ve Romantizm, Ayrintı Yay., Çev: Aslı Önal, İstanbul

Berlin, İsaiah, (2008). Kirpi ile Tilki, Seçme Makaleler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul

Berlin, İsaiah, (2004). Romantikliğin Kökleri, Hazırlayan: Henry Hardy, Çev: Mete Tunçay, Yapı Kredi Yay., İstanbul

Bozkurt, Nejat, (2015). Seçilmiş Yazılar, İmmanuel Kant, Sentez Yay., İstanbul

Canatan, Bilal, (2007). Fransa: Devrim'e Tutsak Ülke, Muhafazakar Düşünce, Yıl:3, Sayı:11, Kış, ss. 9-22

Cevizci, Ahmet, (2017). Aydınlanma Felsefesi, Felsefe Tarihi-4, Say Yay., İstanbul

Copleston, Frederick, (2004). Aydınlanma, Felsefe Tarihi, İdea Yay., Çev: Aziz Yardımlı, İstanbul

Çaha, Ömer, (2004). Muhafazakar Düşüncede Toplum, Liberal Düşünce, Sayı 34, ss. 15-24

Çaha, Ömer ve Şahin, Bican, (der.), (2013). , Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler, Orion Yay., Ankara

Çapan, Alişan, (2015). İsaiah Berlin: İki Özgürlük Arasında, On İki Levha Yay., İstanbul

Çaykent, Özlem, (2017). Aydınlanma Tarih Yazıcılığı ve Edward Gibbon, Dünyada Tarihçilik, Dönemler/Okullar/ Yaklaşımlar ve Tarihçiler, Editör: Ahmet Şimşek, Pegem Akademi Yay., Ankara

Çolak, Yılmaz, (2012). Haklar ve Aidiyet Arasında Birey, Muhafazakar Düşünce, Yıl:8, Sayı: 32, Nisan-Mayıs-Haziran, ss. 21-46

Davies, Stephen, (2005). Aydınlanma, Liberal Düşünce, Yıl 10, Sayı 37, Kış, 5-10

Demirel, Hakkı, (1950). Joseph De Maistre'in Siyasi Fikirleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 3, ss. 214-226

Duman, Fatih, (2010). Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına, Liberte Yay., Ankara

Duman, Fatih, (2006). Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği: Fransız Aydınlanması Versus İskoç Aydınlanması, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 61, Sayı 01, ss. 117-151

Dural, Baran, (2004). Muhafazakarlığın Tarihsel Gelişimi ve Muhafazakar Söylem, Muhafazakar Düşünce, Yıl:1, Sayı:1, ss. 121-133

Durgun, Fatih, (2013). Rönesans'tan 19. Yüzyıla Avrupa Tarihyazımında İlerleme Fikri, Dönemselleştirme ve Orta Çağ Avrupa Tarihi Algısı, İnsan&Toplum, 3(6), ss. 283- 304

Erdoğan, Mustafa, (2004). Muhafazakarlık: Ana Temalar, Liberal Düşünce, Sayı 34, ss. 5-9.

Gökberk, Macit, (1997). Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları, Yapı Kredi Yay., İstanbul

Hampson, Norman, (1991). Aydınlanma Çağı, Çev: Jale Parla, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul

Hayek, Von., A., Friedrich, (2012). Hukuk, Yasama ve Özgürlük, Çev: Atilla Yayla, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul

Heine, Heinrich, (2015). Romantizm Okulu, Çev: Ömer B. Albayrak, Yapı Kredi Yay., İstanbul

Heywood, Andrew, (2015). Siyasi İdeolojiler, Liberte Yay., Ankara

İplikçi, Alper, (2017). Johann Gottfried Herder'de Milliyetçilik Düşüncesi, Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, ss. 126-135

Kılıoğlu, İsmail, (2015). Aydınlanmanın Felsefi Temellerinin Tartışılması II, FSM İlmi Araştırmalar, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı 5, ss. 333-359

Kirk, Russell, (2005). Muhafazakarlık Fikri, Liberal Düşünce, Sayı:37, Yıl:10, ss. 137-143

Koç, Kemal, Akif, (2018). İngiliz ve Amerikan Devrimlerine Fransız Devrimi Üzerinden Bir Bakış, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl:23, Sayı: 91-92, ss.52-72.

Köktaş, Mümin, (2016). Aydınlanma, Siyasi Düşünceler Tarihi, ss.537-573, Editörler: Hamit Emrah Beriş-Fatih Duman, Orion Yay., Ankara

Lilla, Mark, (2017). Karşı Aydınlanma, Siyaset Felsefesi Sözlüğü, ss. 503-508, Yayına Hazırlayanlar: Philippe Raynaud-Stephane Rials, İletişim Yay., İstanbul

Loo, D., Van, Hans-Reijen, V., Williem, (2003). Modernleşmenin Paradoksları, İnsan Yay., İstanbul

Löwy, Michael- Sayre, Robert, (2016). İsyen ve Melankoli, Moderniteye Karşı Romantizm, İstanbul

Mollaer, Fırat, (2004). Rasyonalist Düşünce Geleneği Karşısında Muhafazakarlık: Burke'ten Hayek'e, Muhafazakar Düşünce, Yıl:1, Sayı:2, ss. 157-191

Öztürk, Hasan, (1997). Liberalizm ve Romantizm, Liberal Düşünce, Say: 7, Cilt: 2, ss. 100-109

Safran, Mustafa-Şimşek, Ahmet, (2009). Tarih Yazımında Bir Sorun: Tarih ve Zaman İlişkisi, Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, ss. 9-26

Salıhoğlu, Hüseyin, (1988). Alman Edebiyatında Fırtına ve Tepki, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 3, ss.199-208

Şenses, Mihriban, (2018). Edmund Burke'ten Hareketle Devrim Eleştirisi, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl:23, Sayı: 91-92, ss.73-91

Şenses, Mihriban, (2016). Devrim, Binyılcılık ve Ütopya, U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:20, Sayı:31, ss. 229-240

Şekerci, Erhan, Ahmet, (2015). Aydınlanma ve Bilim: Bilimsel Zihnin Yeniden İnşası ve Dönüşüm, Bilim Tarihi ve Felsefesi Sempozyumu, Martin, ss. 353-373

Timuçin, Afşar, (2007). Aydınlanma Düşüncesi, Toplumbilim, Aydınlanma Özel Sayısı, Sayı 11, İstanbul, ss. 51-56

Zariç, Sami, (2004). Tarihsel Kökeninden Ülkelere Göre Türlerine Aydınlanma Felsefesi (Çağı) ve Türkiye Cumhuriyeti, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:28, Yıl: 2017/3, ss. 33-54

Zeitlin, M., Irwing, (2002). Aydınlanma: Felsefi Temeller, Çev: Mustafa Tekin, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2002, Cilt: 13, Sayı:13, ss. 229-235

Extended Summary

Enlightenment, as the name of an intellectual/rational movement, expresses a turning point/break in human history with its idealized concepts, discourses and future designs. Among the countless events of change in which human will has been the subject throughout history, enlightenment has a distinctive feature in terms of the role it has played in the construction of modern times. The radicalism and totality of the change called modernization is based on the uniqueness and uniqueness of change that encompasses all times, which once again reveals the importance of the mission of enlightenment in human history. The future narrative of enlightenment is absolute, radical and universal. In this respect, while the idea of enlightenment makes the idealized values accessible to all cultures, on the other hand, it subjects the same values to the scope of a single type of idealization depending on this narrative. This conceptual content, which can be easily detected in the transition from the embracing attitude at the point of accessibility to a kind of encompassing attitude that makes reaching absolute, finds its counterpart in the discourse of the universality of enlightenment itself. Therefore, enlightenment is inherent in an approach that ignores/devalues/does not care about differences. The fact that universality has taken on a monist/uniformist character over time is also a fundamental issue that critical literature on enlightenment has focused on. The idea of counter-enlightenment is essentially an objection to this enlightenment approach that bases everything on reason and absolutizes the same reason. From this perspective, the concept should be evaluated as an attitude against the uniform conceptualization of enlightenment based on differences. Nevertheless, it should be noted that it intends much more than what is promised with counter-enlightenment. It can be said that the initial attitude of the concept in taking a position against enlightenment is not an opposition to the project of a universal social order based on reason and science, but rather an objection to reaching this project. Indeed, opposition to the idea that reason can know everything and is competent

to make judgments valid all over the world is not essentially a rejection of reason, but on the contrary, it means accepting the competence of reason with some reservations. However, when the views of the names mentioned within the scope of counter-enlightenment thinkers are examined, it is seen that the issues voiced regarding the objection gradually turn from thinking differently to opposing and eventually almost to a complete rejection. Undoubtedly, the promises of enlightenment in the name of radicalism and the events experienced in Revolutionary France have an important place in this. The phenomenon of counter-revolution is explained as the total rejection of the process implemented in the French Revolution. In this respect, it is seen that the concept has a two-way use, one practical and the other theoretical: practical in the range indicated by what happened directly in Revolutionary France, and theoretical in relation to the intellectual climate from which the practice emerged. Far from determining the actual projection of the conditions under which a revolution evolves into a counter-revolution, the fact that the counter-revolutionary uprising is also inherent to a thought in the French Revolution is explained by the inevitable relationship between enlightenment and Revolution. Having a critical attitude towards enlightenment is essential for both concepts. The reaction to revolutionary violence in the counter-revolution finds its counterpart in the radical discourses of enlightenment developed through reason in the thought of counter-enlightenment. Developing a discourse opposing the standardizing/generalizing attitude of the reason of enlightenment through the importance of differences, the thought of counter-enlightenment has also constituted the intellectual dimension of the counter-revolutionary uprising in this respect. In the case of the French Revolution, the conditions that gave birth to a counter-revolutionary uprising taking on an intellectual identity through the concept of counter-enlightenment gives this unity a historical dimension. Undoubtedly, the fact that de Maistre, known for his devastating criticisms of the Enlightenment, was a typical counter-revolutionary is also effective

in this. While the critical views of the French thinker made his relationship with the thought of counter-enlightenment possible, they also paved the way for the same relationship to be addressed in a counter-revolutionary manner. The fact that de Maistre's attitude towards enlightenment manifests itself as a complete rejection makes it possible to determine the integrative nature of the critical attitude from counter-enlightenment to counter-revolution. Of course, it would not be correct to say that a counter-enlightenment attitude has a counter-revolutionary dimension in an absolute sense and under all circumstances, or to reach a conclusion that it will evolve into a counter-revolutionary uprising. Counter-revolution indicates a situation that precedes practice and essentially includes a reading of the French Revolution. In fact, it is quite doubtful that the names mentioned in this article about the idea of counter-enlightenment, other than de Maistre, have a counter-revolutionary identity, which will reveal the fact that such a counter-enlightenment idea does not have to take on a counter-revolutionary guise. However, de Maistre also took part in a counter-revolutionary uprising in the true sense of the word.

MİLLİ GÜÇ KAVRAMININ DÖNÜŞÜMÜ: ASKERİ GÜÇ KAVRAMINI YENİDEN TANIMLAMAK

Asım Öztürk*

Öz

Jeopolitik alanında ele alınmakta olan milli güç kavramı ve alt bir unsuru olarak askeri güç kavramı, teknolojik gelişmeler ile 20. yüzyıl sonları ve 21. yüzyıl başlarında iki önemli dönüşüm yaşamıştır. Bu dönüşümlerden ilki; Endüstri 3.0, Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0 dönüşümleri ile endüstride yaşanan teknolojik gelişmelerin etkisi sonucu kavramsal bir derinleşme ile gerçekleşmiştir. Kavramlardaki ikinci dönüşüm alansal olarak yaşanmış olup; dış uzay ve siber uzay alanlarının eklenmesi ile devletlerarası gücün tespitinde kara, deniz ve hava değerlemesine uzay ve siber alanlarının dahil edilmesi sureti ile gerçekleşmiştir. Jeopolitik, milli güç ve askeri güç kavramları bu iki dönüşüm sonucu kavramsal bir derinleşme ve genişleme geçirmiştir.

Gelinen noktada askeri güç kavramı geleneksel anlamdaki formu ile kara, deniz ve hava konseptinde tank, gemi vb. karşılaştırmalarının ötesinde; uzay-siber uzay denklemlerini de içeren ve otonom, akıllı, insansız teknolojileri de kapsayacak bir forma dönüşmüştür. Artık akıllı mühimmatların ve insansız kara, deniz, hava araçlarının sahada yer aldığı bir döneme girilmiştir. Devletler uzay ve siber komutanlıklarını kurarken, güç ölçümlemelerine uzay ve siber kapasiteleri ile akıllı ve insansız teknolojilerin dahil olduğu bir dönem başlamıştır. Bu çalışmada teknolojinin jeopolitik, milli güç ve askeri güç kavramlarını anlamsal derinleşme ve genişleme bağlamında nasıl dönüştürdüğü; sahadaki yansımaları ile askeri güç kavramının yeni dönemde nasıl ele alınması gerektiği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milli Güç, Askeri Güç, Teknoloji, Uzay, Siber Uzay.

* Dr., Uluslararası İlişkiler, İstanbul, Türkiye.
E-mail: iletisim@asimozturk.com, Orcid: 0000-0003-4910-2860.
Bu makaleye atıf için: Öztürk, Asım. (2025). Milli Güç Kavramının Dönüşümü: Askeri Güç Kavramını Yeniden Tanımlamak, SDE Akademi Dergisi, 5 (2), 306-333.

TRANSFORMATION OF THE NATIONAL POWER CONCEPT: REDEFINING THE CONCEPT OF MILITARY POWER

Asım Öztürk

Abstract

The concept of national power which is being addressed in the field of geopolitics and military power as one of its sub-elements, had two significant transformations with technological developments in the late 20th and early 21st centuries. The first of these transformations occurred through a conceptual deepening because of technological developments in the industry with the transitions of Industry 3.0, Industry 4.0 and Industry 5.0. The second transformation in the concepts took place in the spatial domain; and by the articulation of outer space and cyberspace, it occurred with the integration of outer space and cyberspace to the evaluation of land, sea, and air domains in the interstate power assessments. The concepts of geopolitics, national power and military power have undergone conceptual deepening and broadening as the result of these two transformations.

At this point, the concept of military power has evolved into a form that encompasses autonomous, smart and unmanned technologies by also including space-cyberspace equations; beyond its traditional form involving comparisons of tanks, ships, etc. in land, sea and air themes. Now, an era has started where smart munitions and unmanned ground, sea, air vehicles are present on the battlefield. A period has begun in which power measurements include space and cyber capacities, as well as smart and unmanned technologies; while states are establishing their space and cyber commands. This research discusses how technology has transformed the concepts of geopolitics, national power and military power in terms of semantic depth and breadth; and determines how the concept of military power should be approached with its implications on the battlefield in the new era.

Keywords: National Power, Military Power, Technology, Space, Cyberspace.

Giriş

20. ve 21. yüzyıllar teknolojik gelişmelerin birbirini takip ettiği, haberleşme ve ulaşımın hızlandığı, birçok alanda küreselleşmenin ve küyelleşmenin çeşitli varyasyonlarda ortaya çıktığı, iletişim ve erişimin anlık hale geldiği, bu cihetle de devletlerin güç ve güvenlik algılamalarının form değiştirdiği bir döneme tekabül etmektedir. Geleneksel anlamda ifade edilmiş birçok kavram bu süreç içerisinde anlam dünyasında bir derinleşme yaşamıştır. Bu bağlamda gerek temel odağı güç ilişkilerine ve güç ilişkilerinin analizine dayanan jeopolitik kavramı gerekse jeopolitik bağlamda tartışılmakta olan milli güç kavramı, teknolojik gelişmeler ve dönüşümler ile anlamsal bir derinleşme yaşamıştır (Alpar, 2023: 11). Daha önceleri jeopolitik alanında kara-deniz-hava alanları ve ilgili olarak tank-gemi-uçak-füze kapsamında ileri sürülmüş fikirler; teknolojik gelişmeler ve uzay-siber uzay eklemlenmesi ile günümüzde apayrı bir mahiyet kazanmış ve form değiştirmiştir. Tank, gemi, uçak, füze merkezli güç bağlamı Endüstri 3.0, Endüstri 4.0, Endüstri 5.0 dönüşümleri ve uzay-siber uzay genişlemesi ile; günümüzde kara-deniz-hava-uzay-siber uzay alanlarını kapsamakta olan, akıllı ve otonom insansız teknolojilerin zikredilen alanlarda sahaya yansımaları ile değişmiştir. Geline nokta da askeri gücün yeniden tanımlandığı güncel şartlar ve gelişen yeni teknolojilerle anlamsal olarak derinleşmiş, teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan yeni analiz alanları ile alansal olarak genişlemiş bir kavramsal bağlam ile milli güç ve askeri güç analizi açısından yeni bir döneme girilmiştir.

1. Jeopolitik Bağlamında Güç, Milli Güç ve Askeri Güç Kavramları

Coğrafyanın uluslararası ilişkiler ile ilişkisi jeopolitik temelinde ortaya çıkmaktadır. Uluslararası ilişkilerin coğrafi analizi olarak ifade edilebilen jeopolitik kavramı, temel olarak güç kavramı ve güç ilişkileri merkezinde bir analiz boyutudur. Jeopolitik güç, gücü oluşturan unsurlar, bu unsurların mekânsal anlamı, yatay (bölgesel ve küresel) ve dikey (ülkesel) dağılımı,

bağlı olarak ilişki seviyesi gibi hususları incelemektedir. Ayrıca mekânsal birikimin siyasi değerini analiz etmek suretiyle benzerlik ve farklılıklara dayanan güç aktörlerini irdelemektedir (Hacısalihoğlu, 2006: 3-4, 6). Güç kavramı, milli güç kavramı ve alt bir unsuru olarak askeri güç kavramı literatürde jeopolitik alanında tartışılmaktadır. Jeopolitik kavramı ilk kez İsveçli siyasi coğrafya uzmanı Rudolf Kjellen (1864-1922) tarafından ileri sürülmüş olup; kavramın bilimsel açıdan temelleri Alman coğrafya uzmanı Friedrich Ratzel (1844-1904) tarafından atılmıştır (İşcan, 2004: 49). Jeopolitik kavramı arz ve yer gibi anlamlara sahip “geo” ve politika anlamında kullanılmakta olan “politik” kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşmuştur. Jeopolitik kelimesi “coğrafi politika”, “arz politikası”, “coğrafyaya dayanan politika” gibi çeşitli anlamları bünyesinde taşımaktadır (Kılıç, 2002: 45-47). Jeopolitik kavramsal olarak;

“Bir milletin, milletler topluluğunun veya bir bölgenin, mevcut coğrafi bölge üzerinde, değişen unsurları (politik, ekonomik ve askeri değerler; sosyo-kültürel yapı...) ve değişmeyen unsurları (arz üzerindeki yer, arazi, coğrafi karakter...) göz önünde bulundurularak, güç değerlendirmesi yapan, etkisi altında kaldığı günün küresel ve bölgesel güç merkezlerini ve güçlerini inceleyen, değerlendiren; hedefleri ve hedeflere ulaşma şart ve aşamalarını araştıran, belirleyen bilim.”

anlamında tanımlanmakta ve kullanılmaktadır (İlhan, 1985: 609-10). Yeryüzünün bir kısmını ele geçirmeyi, elde tutmayı veya kontrolünü sağlamayı amaçlayan askeri faaliyetler mekân açısından coğrafyayı gerektirmektedir (Tezkan ve Taşar, 2013: 15). Bu açıdan coğrafya, stratejinin mekân-zaman-kuvvet ilişkisinde mekâna tekabül etmektedir (Tezkan, 2005: 13). Jeopolitik ise küresel coğrafyanın coğrafi yapı ve değerlerini analiz etmek sureti ile devlet, bölge ve dünya bağlamlarında siyaset ve güç seviyelerinde hareket usullerini araştırmakta; bir devletin, bölgenin veya uluslararası topluluğun güç değerlemesini yapmak sureti ile küresel ve bölgesel güç merkezlerini incelemektedir (İşcan, 2004: 52).

Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanı bağlamında güç kavramı Türk Dil Kurumu kaynaklarında “bir ulus, bir ordu vb.nin ekonomik, endüstriyel ve askeri potansiyeli” ve “siyasi, ekonomik, askeri vb. bakımlardan etki ve önemi büyük olan devlet, devletler topluluğu” ifadeleri ile tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, t.y.). Literatürde güç kavramı tanımlanması ile ilgili olarak değişkenlikler, belirsizlikler ve karmaşıklıklar mevcuttur. Güç kavramı aktör, ortam, sorunsal bağlam, oyunun kuralları vb. faktörlere göre farklılık göstermektedir. Kavram mekân, zaman ve konu açısından farklı değerlendirildiğinde tanımlar değişkenlik göstermektedir (Özdemir, 2008: 113). “A aktörünün B aktörü üzerinde sahip olduğu ve B’nin aksi takdirde yapmayacağı bir şeyi, B’ye yaptırmaya yarayan unsur” tanımı güç kavramı açısından kapsamlı, bununla birlikte indirgenmiş bir tanımlama olarak kabul edilebilir (Dumankaya, 2019: 4-5). Bu tanıma ek olarak uluslararası ilişkiler bağlamında güç kavramı “bir devletin çıkarlarını muhafaza etmesi ve taleplerini diğer devletlere kabul ettirmesi hususundaki maddi ve manevi potansiyeli” olarak değerlendirilebilir (Boztaş, 2020: 664). Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, uluslararası ilişkiler açısından güç kavramı “devletlerin bulundukları uluslararası konjonktürel yapı içerisinde birbirlerine karşı göreceli üstünlüklerini sağlayabildikleri tüm unsurların kapasiteleri toplamı” olarak ifade edilebilir.

Güç kavramı insanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren süregelen bir kavram olsa da anlam ve algı düzeyinde farklı aşamalardan geçmiş; ulus devletler dönemine geçilmesini takip eden süreçte güç kavramı, milli güç kavramı olarak ele alınmaya başlamıştır. Milli güç kavramı genel olarak “bir millete ait ve o milletin özünde mevcut tüm güçler” anlamına gelmekte olup, devleti tesis eden güç birimlerinin toplamını ifade etmek bağlamında kullanılmıştır (Ünsal, 2010: 28). Milli güç unsurları çeşitlenmekte olup, milli güç değerlendirmelerinde en çok ön plana çıkan güç unsuru askeri güçtür. Güç kapasitesi tespitinde önemli bir yer teşkil eden askeri güç özünde milli savunma sanayisinin varlık ve etkinliği, teknoloji üretim ve strateji kapasitesi, uluslararası teşkilatlanmadaki konumu ve et-

kinliği, caydırıcılık potansiyeli unsurları ile ilgili olarak değerlendirilebilir (Hacısalihoğlu, 2006: 9).

Güç, milli güç ve askeri güç kavramları jeopolitik alanında ele alınmakta olup, tarih boyunca coğrafya ile ilişkili olarak değerlendirilmiştir. 20. yüzyılda teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve endüstriyel dönüşümler bir yandan otonom, akıllı ve insansız teknolojileri de beraberinde getirirken bir yandan da dış uzay ve siber uzay alanlarının da oluşmasına vesile olmuştur. Bu gelişmeler milli güç ve askeri güç kavramlarının da dönüşümü ile sonuçlanmıştır.

2. Milli Güç ve Askeri Güç Kavramlarının Derinleşmesi: Teknolojik Dönüşüm

Milli güç ve bir unsuru olarak askeri güç kavramları tarihsel süreç içerisinde farklı şekillerde algılanagelmiştir (Alpar, 2020: 289). Ulus devletler dönemi ile ortaya çıkan milli güç kavramı ilk dönemlerde daha siyasi, iktisadi ve askeri güç bağlamında değerlendirilirken; yeni teknolojiler ve gelişmeler ile siyasi, iktisadi ve askeri bağlama eklemlenen enerji, teknoloji, uzay, siber uzay, çevre, gıda, toplum, kültür vb. alanlar ile daha disiplinlerarası bir analiz bağlamında ele alınmaya başlanılmıştır. Askeri güç kavramı da gelişen yeni teknolojiler ile dönüşmüş olup; tank-gemi-uçak formundan, uzay-siber uzay alanları ile belki tank-gemi-uçak-mekik-işlemci olarak ifade edilebilecek daha kapsamlı bir forma evrilmeye başlamıştır. Dünya tarihinde yaşanan teknolojik dönüşümler ile anlamı da dönüşen milli güç unsurları kavramının endüstriyel anlamda da beş dönemsel süreçten geçtiği ifade edilebilir. Bu bağlamda mekanizasyon dönemi Endüstri 1.0, seri üretim dönemi Endüstri 2.0, otomasyon dönemi Endüstri 3.0, akıllı teknolojiler dönemi Endüstri 4.0 ve insansız teknolojiler dönemi Endüstri 5.0 dönüşümlerinin (Ermağan, 2022: 11) yaşandığı süreçlerde milli güç ve ilişkili olarak askeri güç kavramlarının kavramsal yapısı da dönüşüm yaşamıştır. Bu süreçlerde teknoloji, coğrafyayı ve ilgili olarak siyaseti yeniden tanımlamıştır.

Milli güç ve askeri güç kavramlarının her dönemde dönemin teknolojik yapısı ve bağlamı içerisinde farklı bir anlamsal muhtevayı ve kavramsal çerçeveyi tanımlamakta olduğu; kavramların anlamsal açıdan kademe kademe bir derinleşme yaşadığı ifade edilebilir. Mekanizasyonun olduğu fakat henüz seri üretime geçilmediği Endüstri 1.0 dönemi fosil yakıtlardan elde edilen buhar gücü ile çalışmakta olan makinelerin kullanımı ile gelişmiştir (Dengiz, 2017: 38). Seri üretimin olduğu fakat henüz otomasyonun olmadığı Endüstri 2.0 dönemi ise elektrik ve kimyasal yöntemlerin ön planda olduğu bir dönemdir (Sektörel Araştırma ve Strateji Geliştirme Dairesi, 2020: 7). Otomasyon dönemi olan Endüstri 3.0 döneminin öne çıkan özelliği elektronik ve bilişim teknolojilerinin kullanımına başlanmış bilgisayar destekli üretim sürecine geçilmiş olmasıdır (Dengiz, 2017: 38). Akıllı teknolojiler dönemi olarak Endüstri 4.0 döneminde ise otomasyona ek olarak büyük veri, bulut sistemleri, yapay zeka, robotik, makine öğrenimi ve nesnelerin internetini kapsayan akıllı sistemler ile dijitalleşmenin ön plana çıktığı dönem olarak geçmektedir (Yücebalkan, 2020: 243). İnsansız teknolojiler dönemi olarak Endüstri 5.0 dönemi içinde ise artık otomasyona ek olarak akıllı sistemler ile entegre robotik ve yapay zeka destekli (Demir, Döven ve Sezen, 2019: 689-90) insan ile etkileşimli insansız ve otonom teknolojilerin (Usluer, 2021: 104) üretim süreçlerinde ve ürünlerde yer almaya başladığı ifade edilebilir (Ermağan, 2022: 11).

Teknolojik dönüşüm süreçleri her kademesinde askeri teknolojileri de dönüştürmüş, askeri güç ve milli güç kavramlarının anlamsal olarak derinleşmesine sebep olmuştur. Endüstri 1.0 döneminde mekanizasyon ile askeri güç kavramı artık mekanikleşmeye başlayan bir anlam dünyasını beraberinde getirmektedir. Endüstri 2.0 döneminde seri üretimin getirdiği anlam dünyasında ise askeri güç kavramı artık sürüm halinde üretilebilen silah ve mühimmatlar üzere daha kümülatif bir bakış açısını içermektedir. Endüstri 3.0 dönemi ile askeri güç kavramı artık otomasyonun sağlanabildiği seri üretime dayalı bir anlam dünyasını bünyesinde barındırmaktadır. Endüstri 4.0 döneminde ise akıllı ve insansız bir fikri düzleme sıçrama ya-

pılmıştır. Endüstri 5.0 döneminde ise artık yapay zeka ve robotik merkezli kendi kendine görev icra edebilen yeni bir askeri güç bağlamı oluşmuştur. Özellikle 21. yüzyılda yaşanan Endüstri ve 4.0 ve Endüstri 5.0 dönüşümleri askeri teknolojilerde akıllı ve insansız teknolojilerin de sahada yer alması ile sonuçlanmıştır. Teknolojik dönüşümlerin devamı olarak Endüstri 3.0, Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0 dönüşümleri; insanlık tarihinin daha farklı bağlamlarda değerlendirilmesine sebep olmuştur. Endüstri alanında yaşanan bu dönüşümler askeri teknolojileri de dönüştürmüştür.

Gelinen noktada kara, deniz ve havada insansız araçların varlığı ile akıllı mühimmat gibi teknolojiler gücün ve savaşın mahiyetini de değiştirmektedir. Artık insansız kara araçları (İKA), insansız deniz araçları (İDA) (Tutak, 2022: 98-99), insansız sualtı araçları (İSA) (Aksan, 2023),¹ insansız hava araçları (İHA) (Kasapoğlu ve Kırdemir, 2018: 1) ile bu teknolojilerin silahlı varyasyonları olarak silahlı insansız kara araçları (SİKA) (Serper, 2016), silahlı insansız deniz araçları (SİDA) (Meteksan, 2021), silahlı sualtı araçları (SİSA) (TurDef Global Defence News, 2023), silahlı insansız hava araçları (SİHA) (BAYKAR, 2023), Muharip İnsansız Uçak Sistemi (MİUS) (BAYKAR, 2023) ve entegre akıllı mühimmatlar (TRT Haber, 2022) ön plana çıkmakta; hatta uçak gemilerine ek olarak SİHA gemilerinin öne çıkmakta olduğu bir döneme doğru geçiş yaşanmaktadır (Yanık, 2023).

3. Milli Güç ve Askeri Güç Kavramlarının Genişlemesi: Uzay ve Siber Uzay Eklemlenmesi

20. yüzyıl ortaları ve 21. yüzyıl başlarını kapsayan süreçte yaşanan teknolojik dönüşüm ulaşım ve haberleşme sistemlerini de dönüştürmüş olup, mekânsal anlamda bir genişleme yaşanması ile sonuçlanmıştır. Artık ula-

1 “İnsansız Sualtı Araçları” (İSA), bazı kaynaklarda “İnsansız Denizaltı Araçları” (İDA) olarak yer almaktadır. “İDA” ibaresinin yaygın olarak “İnsansız Deniz Araçları” kavramı için kullanılıyor olması sebebi ile, ibarenin “İnsansız Denizaltı Araçları” için kullanımı karışıklığa sebep olacaktır.

şımın saatlere ve dakikalara düştüğü, haberleşmenin anlık sağlanabildiği yeni bir döneme geçiş sağlanmıştır. Ulaşım ve haberleşmenin hızlandığı bu noktada mekân kavramı kolay erişilebilir bir muhteviyat kazanırken; sanal mekân algıları ile uzay ve siber uzay gibi alanlar ile daha farklı bir bağlama taşınmıştır. Askeri anlamda da geleneksel bağlamda ifade edilen kara, deniz ve hava bağlamındaki coğrafyanın ötesinde dış uzay ve siber uzay alanları güç tartışmalarına eklenmiştir. Gelenen noktada coğrafyanın siyaseti anlamında kullanılan jeopolitik kavramı gibi, dış uzay ve siber uzay alanlarındaki tartışmaların siyasetin gündemine girmesi ile *siberpolitik* (Rothkopf, 1998: 325) ve *astropolitik* (Tezkan ve Taşar, 2013: 162) kavramları da literatürdeki tartışmalarda yer bulmaya başlamıştır.

Şekil 1. Kavramsal Genişleme Bağlamında Yeni Milli Güç Alanları

Küresel rekabetin sahası olarak dünya, günümüz teknolojileri ile dış uzay ve siber uzay olmak üzere iki sınıfta ele alınabilecek uzay sahalarında genişleme yaşamıştır. Askeri güç kavramı da ilişkili olarak gelişme ve genişleme yaşamış olup, bu alanlardaki askeri teknolojilere daha çok ağırlık verilmeye başlanmıştır (Erdem ve Örki, 2019: 13, 23). Ulaşılan noktada hareket alanlarında kullanılan harp silah ve araçlarındaki gelişmelere bağlı olarak askeri gücün etkinliğinde de gelişmeler yaşanmıştır. Yaşanan gelişmeler ile askeri gücün geleneksel anlamda değerlendirilen kara, deniz, hava alanlarını kapsayan formunda bir genişleme yaşamıştır. İlişkili olarak milli gücün de formunda bir genişleme yaşandığı ifade edilebilir. Geleneksel formunun ötesinde yeni bir forma dönüşmesi sebebi ile milli güç alanlarında yaşanan dönüşüm “Yeni Milli Güç Alanları” olarak Şekil

1'deki üzere ifade edilebilir. Gelineen noktada milli güç alanındaki değerlendirmelerin kara, deniz, hava, uzay ve siber uzay alanlarını kapsayan bir bağlamda yapılmakta olduğu bir döneme girilmiştir. Güç alanları ayrıca milli menfaatler açısından da değerlendirilebilir. Daha önceleri devletlerin kara, deniz ve hava alanlarındaki milli menfaatlerine uzay ve siber uzay da eklenmiştir. Devletlerin milli menfaatlerine zarar verebilecek hale gelen siber tehditler ile yine teknolojinin getirdiği yenilikler olarak hizmete sokulan siber hizmet varlıklarının muhafaza edilmesi devletler için bir ihtiyaç haline gelmiştir. Uzayı kullanma ve uzaydan gelebilecek tehditler ile siber tehditlere karşı savunma maksadıyla askeri gücün formunda, genişliğinde ve boyutlarında ilaveler artık bir zaruret haline gelmiştir.

Modern anlamı ile uzay araştırmaları I. Dünya Savaşı'na kadar uzanmaktadır. I. Dünya Savaşı sonrası başlayan füze ve roket araştırmaları II. Dünya Savaşı akabinde de devamlılık göstermiş ve uluslararası ilişkiler alanında askeri güç bağlamında yeni bir dönemin başlamasına vesile olmuştur (Erdem, 2018: 432). Modern anlamdaki ilk sıvı yakıtlı roket 1926 senesinde fırlatılmış olup, takip eden dönemde 1942 senesinde Almanların ilk balistik füze denemesi olan V2 testi gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı süresince Almanlar, İngiltere ve kıtaya 2800 civarı balistik füze ateşlemesi gerçekleştirmişlerdir. 1945 senesine gelindiğinde ABD ilk atom bombasını kullanmıştır. 1957 senesinde ise Sputnik isimli ilk uydu ile Ruslar tarafından ilk uydu fırlatılışı yapılmıştır (Preston vd., 2002: 6-9). 1958 senesinde Rusların ilk uydu fırlatışından takriben dört ay sonra Amerikalılar tarafından Explorer I uydusu gönderimi gerçekleştirilmiştir (Hansen, 1995: 173). 1961 senesine gelindiğinde Rus kozmonot Yuri Alexseyevich Gagarin, Vostok 1 uzay aracı ile uzaya ilk gönderilen insan olarak kayıtlarda yerini almıştır (NASA, 1996). Takip eden dönemde 1969 senesinde Apollo 11 uzay aracı ile aya ilk başarılı iniş yapılmış (Aydıngöz, 1989: 12), Amerikan astronot Neil Armstrong aya ayak basan ilk insan olarak kayıtlara girmiştir (NASA, 2021).

Uzaya uydu ve insan gönderimlerinin başarılı sonuçlar verdiği dönemlerden bu yana devletler uzayda var olmanın mümkün olduğunu anlamıştır. Takip eden dönemlerde uzay alanı, devletler arasında bir güç ve rekabet alanı olarak değerlendirilmiştir. Uzayın ulusal bir aidiyetinin olmaması, uzaya stratejik bir değer yüklemektedir (Boniface, 2018: 50). Uzay gücü “bir devletin niyet ve hedeflerine ulaşmak için diğer devletleri, olayları ve çevreyi etkileyecek şekilde uzayı kullanma kabiliyeti” olarak tanımlanmış olup (Lutes vd., 2011: xiv), mevcut gözlem uyduları kapasitesi ile egemenlik ihlali yapmaksızın diğer ülkelere ait verilerin toplanması açısından önem arz etmektedir (Boniface, 2018: 50). Son otuz senelik dönem göz önünde bulundurulduğunda küreselleşmenin tesiri ile uzay sistemleri ve uzay teknolojilerine yönelik bir bağımlılığın ortaya çıktığı bir sürece giriş yapılmıştır. Bu bağımlılık da devletler açısından stratejik bir mahiyet kazanan uzay alanının hakimiyeti ve kontrolünü kapsayan bir mücadele ve rekabet alanının oluşmasını desteklemektedir (Erdem, 2018: 432).

Uzay alanı gibi genişleme yaşanmış diğer bir alan olan siber uzay alanı ise bilgisayarın icadından takriben 15 sene sonrasında 1960’lı yıllarda başlayan bilgisayar ağları araştırmalarına kadar uzanmaktadır. Bilgisayarlar ile ilgili çalışmalar savunma uygulamalarında kullanılabilir görüldüğü için ABD Savunma Bakanlığı tarafından desteklenmiştir. Takip eden süreçte internetin ilk hali olan ARPANET’in 1970’li yıllarda ilk uygulaması olarak elektronik mektup ortaya çıkmıştır (Başaran, 2006: 13-15). ARPANET bilgisayarları birbirine bağlamakta başarılı olsa da radyo ve uydu üzerinden bağlantı konusunda ek çalışmalara ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla 1970’li yıllarda radyo dalgaları üzerinden bağlantı sağlayan ALOHANET ile PRNET ve uydu üzerinden bağlantı sağlayan SATNET geliştirilmiştir. Ayrıca ARPANET’e erişimi olmayan eğitim ve araştırma kuruluşları için CSNET kurulmuştur (Cohen-Almagor, 2011: 49-50). 1980’li yıllara gelindiğinde internet alt yapısı askeri amaçlı kullanıma ek olarak araştırmacıların ve akademisyenlerin bilgi alışverişi ortamı haline gelmiştir. ARPANET ikiye ayrılmış olup; ARPANET eğitim, araştırma ve sanayi alanında

kullanıma devam ederken MILNET askeri amaçlı olarak kullanılmaya başlamıştır. Akabinde 1985 senesinde NSFNET ve sonrasında 1990'lı yılların başında World Wide Web (WWW) ile ticari bir mahiyet kazanmıştır (Başaran, 2006: 17-18). 1990'lı yıllara kadar devlet tekelinde devam etmiş internet çalışmaları 1990'lı yıllar itibari ile sivilin kullanımına açılmıştır (Öğün ve Kaya, 2013: 149).

Siber alan bilgisayar sistemleri, iletişim ağları, bilgi teknolojileri, internet, gömülü işlemciler, kontrol birimleri alt yapılarından oluşmakta; küresel çapta birbiri ile ilişkili ağlardan oluşan bilgi ortamı olarak tanımlanmaktadır. Siber güç kavramı, bu bilgi ortamına hükmedebilme ve bu alanı kontrol edebilme anlamına gelmektedir. Siber gücün optimum seviyeye erişebilmesi, devletlerin mevcut askeri güçlerinin teknik ve teknolojik açıdan milliliği ile ilgilidir. Güvenlik alanında milli olmayan herhangi bir girişimin doğru bir sonuca ulaşmayacağı ortadadır (Boztaş, 2020: 666, 668-70). Zira devletlerin mevcut milli verilerinin diğer devletlerin ve gayri milli güç merkezlerinin eline geçmesi her vakit ilgili devlet için bir güvenlik açığı oluşturacaktır. Ayrıca veri toplama, propaganda, dezenformasyon, sabotaj, hassas alt yapılara saldırı, hizmet reddi gibi çeşitli yöntemler ile devletlere yönelik siber saldırılar da düzenlenebilmektedir. Bu sebeple günümüzde çok sayıda devlet, siber ordularını kurmuş bulunmaktadır. Bununla birlikte siber uzay, hala olası savaşların şekil ve sonuçları açısından belirsiz bir alan olarak önümüzde durmaktadır (Boniface, 2018: 52-53).

4. Kavramsal Genişleme ve Derinleşme: Askeri Güç Kavramının Dönüşümü

Gerek teknoloji alanındaki ilerlemeler sonucu yaşanan derinleşme, gerekse dış uzay ve siber uzay eklemlenmesi ile yaşanan genişlemeler; milli güç ve askeri güç kavramlarının kavramsal olarak dönüşümü ile neticelenmiştir. Artık milli güç kavramı değerlemelerinde uzay ve siber uzay alanları

da mevcut tartışmalara eklenmiş, küresel devletler uzay gücü² ve siber güç³ açısından da değerlendirilmeye ve endekslenmeye başlamıştır. Devletlerin askeri kapasitelerini uzay komutanlıkları ve siber komutanlıklar seviyesinde genişletmeleri de göz önünde bulundurulduğunda geleneksel anlamda devam edegelmiş olan kara-deniz-hava formasyonunun da kara-deniz-hava-uzay-siber uzay olacak şekilde bir dönüşüm geçirdiği ortadadır. Bu bakış açısı ile askeri güç unsurlarının Şekil 2'deki üzere kara gücü, deniz gücü, hava gücü, uzay gücü ve siber güç olarak yeni bir sınıflandırma ile ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

Şekil 2. Yeni Milli Güç Alanları Bağlamında Askeri Güç Unsurları

Endüstri dönüşümleri ile farklı bir boyut kazanan askeri teknolojiler ile dış uzay ve siber uzay alanlarında yaşanan genişleme askeri güç kavramını da dönüştürmektedir. Bu dönüşüm sürecinde askeri teknolojilerde otonom, akıllı ve insansız sistemler ön plana çıkmakta; devletlerin yeni rekabet alanları zikredilen teknolojiler cihetinden tanımlanmaktadır. Devletlerin askeri güçleri tank, gemi, uçak sayılarına ek olarak uzay ve siber uzay kapasiteleri üzerinden de karşılaştırılmaya başlanmıştır. Teknolojik yeniliklerin her geçen gün hızlı sıçramalar ile geliştiği bir dönemde, uzay gücü ve siber güç birçok devlette komutanlıklar veya komutanlık alt birimleri kurulmak sureti ile askeri güç bağlamında yerini almaya başlamıştır.

Askeri gücün bir unsuru olarak uzay gücüne yönelik çalışmalar kapsamında bir kısım devletlerin bağımsız uzay komutanlıkları kurdukları,

2 Örnek bir endeks çalışması olarak bkz. (World Population Review, 2023), Erişim Tarihi: 25.06.2023.

3 Örnek bir endeks çalışması olarak bkz. (Voo, Hemani ve Cassidy, 2022), Erişim Tarihi: 25.06.2023.

bir kısım devletlerin de hava kuvvetlerine uzay kuvvetlerini de ilave etmek sureti ile hava ve uzay komutanlığı minvalinde müşterek bir çatı oluşturdıkları görülmektedir. Bununla birlikte uzayı uydular bağlamında haberleşmenin bir unsuru olarak değerlendirmek sureti ile dış uzay ve siber uzayı birlikte değerlendiren bir bakış açısı da mevcuttur. Uzay alanındaki ilk komutanlık çalışması Çin tarafından 2015 senesinde (Lau, 2022) siber uzay ve dış uzay alanlarını müşterek bir komutanlık çatısı altında stratejik destek kuvveti olarak PLASSF (Ministry of National Defense of the People's Republic of China, 2023) (People's Liberation Army Strategic Support Force) (Kania, 2017) isimli komutanlık ile başlatılmıştır. Alandaki diğer bir komutanlık çalışması da ABD tarafından gerçekleştirilmiştir. ABD, 2019 senesinde bünyesindeki diğer komutanlıklardan ayrı bağımsız USSF (United States Space Forces) isimli komutanlığı kurmuştur (USSF, 2023). Bunlara ek olarak Rusya'ya ait hava ve uzay komutanlığı VKS (Vozduzhno-Kosmicheskie Sily) (Myers, 2018: 91), Fransa'ya ait hava ve uzay kuvvetlerini kapsamakta olan CDE (Commandement de l'Espace) (Armée de l'Air et de l'Espace, 2023) ve İspanya'ya ait hava ve uzay komutanlığı Ejército del Aire y del Espacio (Ministerio de Defensa de España, t.y.) dış uzay ve hava kuvvetlerini bir çatı altında değerlendirmiş komutanlıklara örnek olarak verilebilir. Türkiye de hava kuvvetleri komutanlığına bağlı olarak bir uzay komutanlığı kurulmasına yönelik çalışmalarını başlatmıştır (TRT Haber, 2023).

Tüm bu örnekler bir arada değerlendirildiğinde ABD örneğinde olduğu gibi uzayı bağımsız bir komutanlık olarak değerlendiren; Rusya, Fransa, İspanya ve Türkiye örneklerinde olduğu gibi hava ve uzayı beraber ele alan; Çin örneğinde olduğu gibi dış uzay ve siber uzayı bir çatı altında toparlayan üç farklı bakış açısının olduğu görülmektedir. ABD'nin uzay konusundaki göreceli ileri çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda (World Population Review, 2023), bağımsız bir komutanlık olarak uzay komutanlığı kurmuş olması anlam kazanmaktadır. Uzayı müşterek olarak değerlendiren devletlerin uzay kapasitelerinin bağımsız bir komutanlık se-

viyesine ulaşmadığı, bağımsız bir komutanlığa ihtiyaç duymadıkları veya bağımsız bir komutanlığı stratejik olarak tercih etmedikleri ifade edilebilir.

Askeri gücün bir diğer unsuru olarak siber güce yönelik çalışmalar, 2000'ler akabinde devletlerin siber güç kapasitelerini bağımsız bir siber komutanlık kuracak seviyeye çıkarmaları ile sonuçlanmıştır. Bazı devletler ise çeşitli komutanlıklar veya kurumlar altında birimler oluşturmayı tercih ederek siber kuvvet oluşturma sürecine girmişlerdir (Blessing, 2021: 254-55). Herhangi bir siber komutanlığa sahip olmayan devletlere bir örnek olarak Rusya siber faaliyetlerini başkanlık idaresi ve güvenlik konseyi üzerinden yürütmektedir (Soldatov ve Borogan, 2022). Türkiye de bağımsız bir siber komutanlığı olarak olmasa da siber alanda yürüttüğü çalışmalar kapsamında 2012 yılında TSK Siber Savunma Merkezi Başkanlığı'nı kurmuştur. Bu merkez 2013 yılında TSK Siber Savunma Komutanlığı'na dönüştürülmüştür (Uslu, 2016). Türkiye'de de siber çalışmalar bu komutanlık bünyesinde devam ettirilmekte olup; T.C. Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde Genelkurmay Başkanlığı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı olarak mevcut olan teşkilat şemasına ek bağımsız bir siber kuvvetler komutanlığı kurulması stratejik olarak tercih edilmemiş veya henüz bağımsız bir siber kuvvetler komutanlığı kurulacak seviyede alansal bir kapasite birikimine ulaşılmamış olması sebebi ile gerekli görülmemiştir (Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı, 2023). Ayrıca Çin tarafından 2015 senesinde (Lau, 2022) stratejik destek kuvveti şeklinde kurulan bir komutanlık olan PLASSF (Ministry of National Defense of the People's Republic of China, 2023) örneğinde olduğu gibi uzay kuvvetleri ile siber uzay kuvvetlerini bir arada değerlendiren bir yaklaşım da mevcuttur.

Ordusu bünyesinde web askerlerinden teşekkül eden bir birimini açıklayan ilk NATO üyesi ülke olan Almanya 2009 senesinde 76 kişilik bir takım ile çalışmalarına başlamıştır. 2015 senesinde 6000 kişiye ulaşan Alman siber kuvvetleri (Çelik, 2015: 32-33). "Siber & Bilgi Komutanlığı"

adı altında bağımsız bir komutanlığa dönüştürülmüş, 2023 senesi itibari ile 6 sinyal taburu ve 4 elektronik harp taburundan müteşekkil 14.500 kişilik kapasiteye ulaşmıştır (IISS, 2023: 95-97). Benzer bir şekilde 2018 senesinde ABD, Stratejik Kuvvetler Komutanlığı altında yer alan Siber Güvenlik Komutanlığı'nı "Müşterek Harekat Komutanlığı" adı altında bağımsız bir komutanlık seviyesine yükseltmiş, personel sayısını 800'den 6.000 kişi civarına çıkarmıştır (İleri, 2018; STM ThinkTech 2023). Singapur Silahlı Kuvvetleri de 2022 senesinde kara, deniz ve hava komutanlıklarına ilaveten dördüncü bir komutanlık olarak siber komutanlığını kurmuştur (MINDEF Singapore, 2017). "Dijital & İstihbarat Hizmetleri" adı altında 1000 kişilik siber komutanlığı ile Singapur, ayrı bir komutanlık oluşturmuş devletlerden biri olarak önümüzde durmaktadır (IISS, 2023: 288). Devlet alt yapıların siber alana taşındığı günümüz dünyasında siber kuvvetlerin varlığı devletler için kaçınılmaz bir noktaya gelmiştir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, devletlerin siber kuvvetlerinin de uzay gibi bağımsız bir komutanlık veya birleştirilmiş bir komutanlık olarak teşekkül ettiği veya ilgili bir devlet kurumunun altında kuvvet unsuru olarak teşkilatlandığı görülmektedir. Devletlerin mevcut kapasite ve stratejilerine göre teşkilatlanmalarında revizelere gittikleri ve gerekli dönüşümleri hayata geçirdikleri de görülmektedir. Günümüz dünyasında kara, deniz ve havaya ek olarak uzay ve siber kuvvet komutanlıklarının da önemi kritik bir seviyeye ulaşmış durumdadır. Bu dönüşümleri hızlı gerçekleştiren devletlerin diğer devletler ile rekabette öne çıkacağı kaçınılmaz bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır.

Değerlendirme

20. ve 21. yüzyıllar, teknoloji alanında yaşanan gelişmelerin hızlandığı ve teknolojik sıçramaların sıklaştığı bir dönem olarak önümüzde durmaktadır. Son yüzyıl içinde yaşanan Endüstri 3.0, Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0 dönüşümleri mevcut teknolojileri ve üretim süreçlerini de dönüştürmüş-

tür. Bilgisayar destekli üretim süreci elektronik ve bilişim teknolojilerinin kullanıldığı otomasyon dönemi Endüstri 3.0'ı beraberinde getirmiştir. Müteakiben yapay zeka, bulut sistemleri, büyük veri, nesnelerin interneti, makine öğrenimi ve robotik sistemleri kapsayan dijitalleşme ve akıllı teknolojiler dönemi olan Endüstri 4.0 dönemi başlamıştır. Nihai olarak yapay zeka ve robotik teknolojiler ile etkileşimli otonom insansız teknolojiler dönemi olarak Endüstri 5.0 dönemine giriş yapılmıştır. Bu dönüşümde askeri teknolojiler de otomasyon açısından gelişme yaşamış, akıllı ve insansız teknolojilerin ön plana çıktığı bir sıçrama yaşamıştır. Artık akıllı mühimmatların ve silahsız insansız araçların ön plana çıktığı yeni bir anlam dünyası ile askeri güç kavramı, mevcut yeniliklerin kavramsal muhteviyatına dahil edilmesi suretiyle anlamsal bir derinleşme sürecinden geçmektedir.

Uzay ve siber uzay alanlarındaki gelişmeler geleneksel güç değerlendirmelerini zorlayacak bir noktaya ulaşmıştır. Teknolojik gelişmeler bir yönü ile devletlerarası mücadele alanlarını da genişletmiş, uzay ve siber uzay alanlarının yeni rekabet alanları olarak ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Bu alansal genişleme akabinde jeopolitik ile ilgili kara, deniz ve havadan oluşan değerlendirmeler kavramsal tartışmalar açısından yeterli olmamaktadır. Gelineen noktada uzay ve siber uzay alanlarının da jeopolitik alanına ilave edilmesi ile milli güç unsurlarının kara, deniz, hava, uzay, siber uzay olmak üzere 5 alanda ele alındığı bir döneme girilmiştir. Bu genişleme bağlamında askeri güç alanları da kara gücü, deniz gücü, hava gücü, uzay gücü ve siber güç olmak üzere 5 ana sınıf altında ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu açıdan bir değerlendirme yapıldığında; teknolojik gelişmeler ile yaşanan alansal genişlemenin jeopolitik ve milli güç kavramları ile milli güç unsurlarının en önemli alt sınıfı olan askeri güç kavramını, kavramsal ve anlamsal açıdan genişlettiği görülmektedir. Günümüzde gelinen noktada jeopolitik, milli güç ve askeri güç kavramlarının; kara, deniz, hava, uzay ve siber uzay alanlarını kapsayan genişlemiş ve yeni bir tartışma bağlamı bulunmaktadır.

Son yüzyıl içerisinde yaşanan teknolojik gelişmelerin jeopolitik, milli güç ve askeri güç kavramlarını dönüştürdüğü görülmektedir. Bu dönüşümlerin sahada derinleşme ve genişleme olarak iki yansıması bulunmaktadır. Askeri teknolojiler akıllı ve otonom teknolojilerin sahada yer alması ile bir dönüşüm yaşamaktadır. Dünya devletleri arasında farklı usullerde olsa da kara, deniz ve hava komutanlıklarına ek olarak uzay ve siber komutanlıklarının eklenmesi yönündeki trend; teknolojik gelişmelerin askeri teşkilatlanmaları da dönüştürmekte olduğunu göstermektedir. Teşkilatlanma usulleri değişse de uzay ve siber uzayı kapsayan mevcut genişlemenin, teknolojiye yeni değişiklikler ile devletlerin askeri ve ilgili teşkilatlanmalarının formlarını dönüştürmekte olduğu gözlemlenmektedir. Netice itibarıyla bu dönüşümleri hızlı geçiren devletlerin yeni dönemde daha başarılı olacağı öngörülebilir.

Türkiye dünyada yaşanan gelişmeleri yakından takip etmekte olup, çağın gerektirdiği geliştirme ve dönüşümleri uygulamaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de de kara, deniz ve havaya ek olarak dış uzay ve siber uzay alanlarında çok çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Askeri açıdan değerlendirilecek olursa Türkiye, Hava Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde uzay komutanlığı kurmak için çalışmaları başlatmış bulunmaktadır. Türkiye’nin siber alandaki çalışmaları daha eskiye gitmektedir. Türkiye, siber komutanlığını kurmuş ve çalışmalarını komutanlık seviyesinde devam ettirmekte olan devletler arasındadır. Bununla birlikte uzay ve siber uzay alanlarının ikisinde de henüz kara, hava ve denize ek olarak bağımsız uzay kuvvetleri ve siber kuvvetler komutanlıklarının tesisi için çalışmaların daha da genişletilmesi ve derinleştirilmesi gerektiği görülmektedir. Dünyadaki diğer devletlerin bu alandaki çalışmaları da göz önünde bulundurulduğu vakit, ilerleyen süreçte çalışmaların ilerlemesi ile mevcut teşkilatlanmaların yeterli olmayacağı ve dahi bağımsız komutanlık teşkilatlanmaların zaruri olacağı, bağımsız komutanlık safhasına erken geçebilen devletlerin alansal ihtisaslaşma ile rakiplerini geride bırakacağı öngörülebilmektedir. Küresel konjonktürdeki gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, uzay ve siber komutanlıkla-

rının bağımsız kuvvetler komutanlıkları seviyesinde değerlendirilmesinin daha uygun olacağı görünmektedir. T.C. Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde Genelkurmay Başkanlığı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı olarak süregelmış teşkilat yapısının Genelkurmay Başkanlığı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Uzay Kuvvetleri Komutanlığı ve Siber Kuvvetler Komutanlığı olarak genişletilmesi günümüz şartlarına uygun teşkilat yapısının tesis edilmesi açısından önem arz etmekte ve teklif edilmektedir. Türkiye'nin bağımsız uzay kuvvetleri ve siber kuvvetler komutanlıklarına yönelik çalışmalarının ihtisaslaşmayı ve alansal derinleşmeyi beraberinde getirmesi sureti ile milli güç ve hususen asker güç kapasitesine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

Aksan, Sertaç. (2023). “Sayılı Ülkede Var: Kaşif-3 İlk Kez Görücüye Çıktı”. TRT Haber. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/dunyada-sayili-ulkede-var-kasif-3-ilk-kez-gorucuye-cikti-684318.html> (18.06.2023).

Alpar, Güray. (2020). Türkiye’nin Güvenliğini Anlamak, Nobel Yayınları: Ankara.

Alpar, Güray. (2023). From Geopolitic to Geostrategy, Palet Yayınları: Konya.

Armée de l’Air et de l’Espace. (2023). “Statement from French Space Commander”. <https://air.defense.gouv.fr/asterx/fiche/statement-french-space-commander> (15.06.2023).

Aydınöz, Üstün. (1989). “Ay’dan Dünya’ya: “...‘Kartal’ İndi...””. Bilim ve Teknik 22 (263): 8-13.

Başaran, Funda. (2006). “Bir Teknolojik Yenilik Olarak İnternetin Tarihi”. Kültür ve İletişim 9 (2): 9-32.

BAYKAR. (2023). “Bayraktar KIZILELMA”. <https://baykartech.com/tr/uav/bayraktar-kizilelma> (07.06.2023).

BAYKAR. (2023). “Bayraktar TB2”. <https://baykartech.com/tr/uav/bayraktar-tb2> (07.06.2023).

Blessing, Jason. (2021). “The Global Spread of Cyber Forces, 2000- 2018”. 2021 13th International Conference on Cyber Conflict, CyCon. Tallinn, Estonia: IEEE (Institute of Electrical and Electronics Engineers): 233-55.

Boniface, Pascal. (2018). Herkes İçin Jeopolitik, Erdem Yayınları: İstanbul.

Boztaş, Asena. (2020). “Uluslararası Güç Konseptinin Dönüşümü: Askeri Güç = Siber Akıllı Güç”. Yeni Dünya Ekonomi ve Güvenlik Mimarisi-New World Architecture of Economy and Security, editör R. S. S. Bıçer ve A. Yıldız, TASAM Yayınları: İstanbul. s. 663-71.

Cohen-Almagor, Raphael. (2011). "Internet History". International Journal of Technoethics 2 (2): 45-64.

Çelik, Minhaç. (2015). "Siber Ordu Kurmak için Devletler Özel Sektör ile Çalışıyor". TMMOB Bilgisayar Mühendisleri Odası Dergisi, Aralık, 32-34.

Demir, Kadir Alpaslan, Gözde Döven ve Bülent Sezen. (2019). "Industry 5.0 and Human-Robot Co-working". Procedia Computer Science (158): 688-95.

Dengiz, Orhan. (2017). "Endüstri 4.0: Üretimde Kavram ve Algı Devrimi". Makina Tasarım ve İmalat Dergisi 15 (1): 38-45.

Dumankaya, Elif Merve. (2019). Uluslararası İlişkiler ve "Güç" Kavramı.

Erdem, Tolga. (2018). "Uluslararası İlişkilerde Yeni Perspektif: Astropolitik Giriş". Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 20 (1): 431-46.

Erdem, Tolga ve Armağan Öрки. (2019). "Uluslararası İlişkilerde Klasik Askeri Güç Anlayışının Evrimi: Dış Uzak Sahası". İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2 (1): 12-28.

Ermagan, İsmail. (2022). Uluslararası İlişkiler ve Teknoloji İlişkisi: Endüstri 4.0, Siber Uzak ve Uzak Dünyası. 1. Baskı. Nobel: Ankara.

Hacısalıhoğlu, Yaşar. (2006). "Kuramsal ve Kavramsal Bir Çözümleme: Mekân-Güç-Çatışma ve Jeopolitik". Türk Coğrafya Dergisi (47): 1-14.

Hansen, James R. (1995). Spaceflight Revolution: NASA Langley Research Center From Sputnik to Apollo. Washington, D.C.: NASA.

IISS. (2023). The Military Balance 2023, The Annual Assessment of Global Military Capabilities and Defence Economics. Routledge Taylor & Francis Group: London.

İleri, Kasım. (2018). "ABD'den Siber Güvenliğe Bağımsız Komutanlık". Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdden-siber-guvenlige-bagimsiz-komutanlik/1135725> (04.07.2023).

İlhan, Suat. (1985). “Jeopolitik ve Tarihle İlişkileri”. *Belleten* 49 (195): 607-24.

İşcan, İsmail Hakkı. (2004). “Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”. *Uluslararası İlişkiler* 1 (2): 47-79.

Kania, Elsa. (2017). “PLA Strategic Support Force: The ‘Information Umbrella’ for China’s Military”. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2017/04/pla-strategic-support-force-the-information-umbrella-for-chinas-military> (15.06.2023).

Kasapoğlu, Can ve Barış Kırdemir. (2018). *The Rising Drone Power: Turkey on The Eve of Its Military Breakthrough*.

Kılıç, Mehmet. (2002). “Yeni Türk Devletinin Kurumsal Yapılanmasında İktisadi Gücün Oluşumu ve Diğer Ulusal Güç Unsurlarıyla Etkileşimi”. Ankara Üniversitesi: Ankara.

Lau, Jack. (2022). “China’s Strategic Support Force: What Do We Know About the Hi-Tech Military Branch?” *South China Morning Post*. <https://www.scmp.com/news/china/military/article/3203702/chinas-strategic-support-force-what-do-we-know-about-hi-tech-military-branch> (15.06.2023).

Lutes, Charles D., Peter L. Hays, Vincent A. Manzo, Lisa M. Yambrick ve M. Elaine Bunn, ed. (2011). *Toward a Theory of Space-power: Selected Essays*, National Defense University Press: Washington.

Meteksan. (2021). “Türkiye’nin İlk Silahlı İnsansız Deniz Aracı ‘ULAQ’ Mavi Vatan ile Buluştu”. <https://www.meteksan.com/tr/haberler/ulaq-mavi-vatan-ile-bulustu> (18 Haziran 2023).

MINDEF Singapore. (2017.) “About”. <https://www.mindef.gov.sg/web/portal/mindef/about-us/history> (04.07.2023).

Ministerio de Defensa de España. (t.y.) “Ejército del Aire y del Espacio”. <https://www.defensa.gob.es/fuerzasarmadas/ea> (15.06.2023).

Ministry of National Defense of the People's Republic of China. (2023). "Military Services". <http://eng.mod.gov.cn/xb/MilitaryServices/index.html> (15.06.2023).

Myers, Nicholas. (2018). "The Russian Aerospace Force". WSB University Security Forum 2 (1): 91-103.

NASA. (1996). "Astronomy Picture of the Day". <https://apod.nasa.gov/apod/ap960412.html> (29.05.2023).

NASA. (2021). "Biography of Neil Armstrong". <https://www.nasa.gov/centers/glenn/about/bios/neilabio.html> (29.05.2023).

Öğün, Mehmet Nesip ve Adem Kaya. (2013). "Siber Güvenliğin Milli Güvenlik Açısından Önemi ve Alınabilecek Tedbirler". Güvenlik Stratejileri Dergisi 9 (18): 145-81.

Özdemir, Haluk. (2008). "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 63 (3): 113-44.

Preston, Bob, Dana J. Johnson, Sean J. A. Edwards, Michael Miller ve Calvin Shipbaugh. (2002). Space Weapons Earth Wars. Kaliforniya: RAND.

Rothkopf, David J. (1998). "Cyberpolitik: The Changing Nature of Power in the Information Age". Journal of International Affairs 51 (2): 325-59.

Sektörel Araştırma ve Strateji Geliştirme Dairesi. (2020). Toplum 5.0: Ankara.

Serper, Emre. (2016). "Terörle Mücadele Kapsamında İnsansız Kara Araçlarının Kullanımı". TASAM. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/29877/terorle_mucadele_kapsaminda_insansiz_kara_araclarinin_kullanimi (04.07.2023).

Soldatov, Andrei ve Irina Borogan. (2022). "Russian Cyberwarfare: Unpacking Kremlin Capabilities". The Center for European Policy Analysis (CEPA). <https://cepa.org/comprehensive-reports/russian-cyberwarfare-unpacking-the-kremlins-capabilities> (04.07.2023).

STM ThinkTech. (2023). “2023 ve Sonrasında Savunma Sanayi Trendleri ve Teknolojileri”. STM Teknolojik Düşünce Merkezi. <https://thinktech.stm.com.tr/tr/2023-ve-sonrasında-savunma-sanayii-trendleri-ve-teknolojileri> (04.07.2023).

Tezkan, Yılmaz. (2005). Jeopolitikten Milli Güvenliğe, Ülke Kitapları: İstanbul.

Tezkan, Yılmaz ve M. Murat Taşar. (2013). Dünden Bugüne, Jeopolitik Dünya ve Türkiye, Ülke Kitapları: İstanbul.

Türk Dil Kurumu. (t.y.) “Güç”. <https://sozluk.gov.tr> (19.09.2021).

Tutak, Eda. (2022). 21. Yüzyılda Türkiye’nin Deniz Stratejisi: Denizlerin ve Deniz Gücünün Önemi. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.

TRT Haber. (2022). “Akıllı Dolanan Mühimmat Alpagut İlk Kez Tanıtıldı”. <https://www.trthaber.com/haber/bilim-teknoloji/akilli-dolanan-muhimmat-alpagut-ilk-kez-tanitildi-719055.html> (04.07.2023).

TRT Haber. (2023). “Adım Adım Uzay Vatan’a! MSB Düğmeye Bastı: Uzay Komutanlığı Kuruluyor”. <https://www.trthaber.com/haber/bilim-teknoloji/akilli-dolanan-muhimmat-alpagut-ilk-kez-tanitildi-719055.html> (11.11.2023).

TurDef Global Defence News. (2023). “The First Combat Set of Poseidon Nuclear UUV is Ready”. <https://www.turdef.com/article/the-first-combat-set-of-poseidon-nuclear-uuv-is-ready> (04.07.2023).

Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı. (2023). “Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı Teşkilatı”. <https://www.msb.gov.tr/Bakanlik/TeskilatSemasi> (20.01.2024).

Türkiye Uzay Ajansı. (2022). Milli Uzay Programı Strateji Belgesi 2022-2030: Ankara.

Uslu, Sinan. (2016). “Türk Ordusunun Yeni “Kuvveti” Siber Savunma”. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turk-ordusunun-yeni-kuvveti-siber-savunma/584061> (11.11.2023).

Usluer, Hasan Bora. (2021). “Endüstri 5.0 ve Küresel Denizcilik Unsurlarına Etkileri”. Endüstri 5.0 Dijital Toplum, editör G. İ. S. Bolatan (Ekin Yayınevi: Bursa): 95-116.

USSE. (2023). “About the United States Space Force”. <https://www.spaceforce.mil/About-Us/About-Space-Force> (15.06.2023).

Ünsal, Şamil. (2010). “Milli Güç, Bileşenleri ve Vasıtaları”. Türk Dünyası Araştırmaları 187: 27-50.

Voo, Julia, Irfan Hemani ve Daniel Cassidy. (2022). National Cyber Power Index 2022.

Yanık, Tolga. (2023). “Dünyanın İlk SİHA Gemisi TCG Anadolu Hizmete Girdi”. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/dunyanin-ilk-siha-gemisi-tcg-anadolu-hizmete-girdi/2868516> (18.06.2023).

Yıldırım, Serdar Hüseyin. (2022). “Uzayda Millî Teknoloji Hamlesi”. Millî Teknoloji Hamlesi Toplumsal Yansımaları ve Türkiye’nin Geleceği, editör Mehmet Fatih Kacı, Muzaffer Şeker ve Mürsel Doğrul. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi: 485-96.

Yücebalkan, Benan. (2020). “Endüstri 4.0’dan Endüstri 5.0’a Geçiş Sürecine Genel Bakış”. Pearson Journal of Social Sciences & Humanities 5 (9): 241-50.

World Population Review. (2023). “Countries with Space Programs 2023”. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/countries-with-space-programs> (19.05.2023).

Extended Summary

The 20th and 21st centuries are periods where technological advancements have followed one another, communication and transportation have accelerated, globalization and glocalization have emerged in various variations in many fields, communication and access have become instantaneous; and as a result, the perception of power and security of states has undergone a transformation in these periods of time. Many concepts that were evaluated in the traditional sense have experienced a deepening in their meaning world during this process. Both the concept of geopolitics and the concept of national power discussed within the geopolitical context have also undergone semantic deepening due to technological advancements and transformations. Ideas previously put forward in the field of geopolitics related to land-sea-air domains and tanks-ships-planes-missiles; have now acquired a distinct nature and undergone a transformation nowadays with the developments in technology and the articulation of cyberspace-outer space. With the transformations of Industry 3.0, Industry 4.0, Industry 5.0 and the expansion of space-cyberspace; the context of power, centered around tanks, ships, planes, and missiles, has changed today with the reflections of smart and autonomous unmanned technologies in the mentioned domains, including land, sea, air, space, and cyberspace. At this point, a new era has been started with a deepened and expanded conceptual context where military power is redefined. Today, the new form of the military power concept carries deeper meanings, covering more areas within its expanded domain.

Mankind has been living through many innovative developments in technology, especially in the 20th and 21st centuries, since the transformations of Industry 3.0, Industry 4.0 and Industry 5.0 occurred with an expansion in outer space and cyberspace. As transportation and communication have become faster, technological transformations have become more frequent, according to previous centuries. The

transformations in the final centuries have also transformed existing technology and production processes. While computer-aided production processes led the automation era (Industry 3.0), where electronic and information technologies were used in both production phases and products; the era of digitalization and smart technologies (Industry 4.0) was covered with technologies of artificial intelligence, machine learning, robotics, big data, cloud systems and the internet of things. The era of interactive autonomous unmanned technologies (Industry 5.0), in addition to artificial intelligence and robotic technologies, brought a new sense and understanding in many areas. These industrial transformations also transferred military technologies in terms of automation in production, and appearance of smart and unmanned technologies.

Technological transformations have also expanded the areas of interstate competition and resulted with emergence of space and cyberspace as new areas of rivalry. With this spatial expansion, evaluations based solely on land, sea and air areas are not sufficient in terms of conceptual discussions in geopolitics. At this point, with inclusion of space and cyberspace to the areas of geopolitics, a new era has started where national power elements are considered in five domains: land, sea, air, space, and cyberspace. As an element of national power, military power fields have also expanded with as new classification covering five main classes: land power, sea power, air power, space power and cyberspace power. When evaluated from this perspective, it is observed that the spatial expansion occurred with technological developments, has expanded conceptually and semantically the concepts of geopolitics, national power and military power as the most significant subcategories of national power elements. Today, there is a new discussion context about the concepts of geopolitics, national power and military power with the expanded domain covering land, sea, air, space, and cyberspace.

As the technological transformations within the last two centuries have transformed the concepts of geopolitics, national power, and military

power; these transformations have also had two reflections in the field: deepening and expansion. Military technologies have been experiencing a transformation with the presence of smart and autonomous technologies on the battlefield. A trend of articulation of space and cyberspace commands to the existing land, sea and air commands can be observed; though applied through different organization structures among world states, which shows that technological transformations also transform military organizations. It can be observed that while some states prefer an independent command organization in space or cyberspace, some others prefer a unified command organization or a force element under a current state institution. Although the applications of command organizations change, the rising trend covering expansion in space and cyberspace is obvious and shows that the form of the army and related organizations in states has started to change with new developments in technology. Moreover, it can be foreseen that states that implement the transformations quickly will be more successful in the new era.

Türkiye is following the current developments in the world and applies the necessary upgrades and transformations. In this context, Türkiye has widespread studies on outer space and cyberspace in addition to land, sea and air domains. In the military context, Türkiye announced its space command under air forces. Türkiye's studies in cyber domain goes earlier times by establishing cyberspace command before. Ultimately, it is proposed to widen and deepen studies on independent space and cyberspace commands for specialisation.

HAKEMLİ SDE AKADEMİ DERGİSİ

YAZIM KURALLARI

I. Genel Kurallar

Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE) Akademi Dergisi yılda üç sayı (Ocak, Mayıs, Eylül) olarak yayımlanan hakemli akademik bir dergidir.

Dergi; uluslararası ilişkiler, sosyal bilimler, ekonomi – finans, hukuk, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, güvenlik, enerji alanlarında araştırma ve incelemeye dayalı çalışmalara yer vermektedir.

SDE Akademi Dergisi’ne Türkçe gönderilecek makaleler için 150-250 kelimelik İngilizce özet, İngilizce gönderilecek makaleler için 150-250 kelimelik Türkçe özet verilmesi gerekmektedir. Türkçe yazılan makalelerin 750 kelimedenden az olmamak kaydıyla Genişletilmiş İngilizce özet “Extended Summary” eklenecektir. Aynı şekilde İngilizce yazılan makaleler için makale sonuna 750 kelimedenden az olmamak kaydıyla “Genişletilmiş Özet” eklenecektir. Verilen Türkçe ve İngilizce özetler, çalışmanın amacını, yöntemini, kapsamını ve temel bulgularını kapsamalıdır.

Hangi dilde yazılmış olursa olsun yazının başlığının Türkçe ve İngilizce olarak yazıya eklenmesi ayrıca yine Türkçe ve İngilizce olarak (3) anahtar sözcüğün belirtilmesi gerekmektedir.

Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yazıların uzunluğu 5.000-8000 sözcük arasında olmalıdır. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde SDE Akademi Dergisi bütün yayın haklarına sahip olacaktır. Yayın Kurulu’nun, makale kabulü konusunda hem içerik hem de biçim bakımından nihai karar hakkı saklıdır.

Dil ve anlatım bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır. Çalışma, iyi tanımlanmış bir problematiğe dayanmalı ve başlıklar bu problematikle uyumlu olmalıdır. Yararlanılan kaynaklar, çalışmanın kapsamını yansıtacak zenginlik ve yeterlikte olmalıdır.

Yazarlar tarafından sisteme yüklenen makaleler editör kurulu tarafından incelenerek makalenin değerlendirilmeye alınıp alınmamasına karar verilir.

Dergiye verilecek yazılar Yayın Kurulu'nca ilk değerlendirilme yapıldıktan sonra iki hakeme gönderilecek, hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine ya da üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayımlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.

Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adreslerini, telefon numaralarını, e-posta adreslerini ve Orcid (Open Researcher ve Contributor ID) numarasını bildirmelidir. (<http://orcid.org>)

Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç (1) ay içerisinde yapılarak Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.

SDE Akademi Dergisi'ne gönderilen yazıların yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu, yazarın e-posta aracılığıyla yazı için "basıla" verdiği kabul edilecektir. Yazı teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için ayrıca yazara gönderilmeyecektir. Bu nedenle yazım yanlışlarının olağanın üzerinde olması yazının geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.

II. Yazım Kuralları

Yazı, word formatında, 1.5 satır aralığında, ana bölümlerinde 12 punto; dipnot, özet, kaynakça, tablo gibi bölümlerinde ise 10 punto harf büyüklüğünde ve Times (New Roman) karakterinde yazılmalıdır.

Yazının giriş ve sonuç bölümlerine numara verilmemelidir. İzleyen bölümler yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde numaralandırılmalıdır.

III. Atıflar, Dipnot ve Kaynakça:

Metin içinde yapılacak atıflar ayrıca içinde gösterilecektir. Kaynakça da bu atıf sistemine uygun olarak hazırlanacaktır. Aşağıda farklı nitelikteki kaynakların metin içindeki atıf ve kaynakçadaki yazılış biçimleri örneklerle gösterilmiştir:

Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Kitap için metin içi yollama:

(Karpat, 2011:49).

Kaynakçada:

Karpat, Kemal H. (2011). Türk Siyasi Tarihi, Çev. Ceren Elitez, İstanbul: Timaş Yayınları.

Makale için metin içi yollama:

(Tanrısever, 2015:11).

Kaynakçada:

Tanrısever, Oktay. (2015). “Energy Diplomacy in an Increasingly In-terdependent and Globalizing World”, Energy and Diplomacy Journal, 1(1), s. 5-16

Editöryal yayınlar içinde yer alan makaleler:

Metin içindeki yollamada:

(Alpar, 2020: 273).

Kaynakçada:

Alpar, Güray. (2020), “Clifford Geertz”, Erdem, T. (Ed.), Milliyetçilik, İstanbul: Otorite: 271-281.

Kurum yayınları:

Metin içindeki yollamada:

(DPT, 1989: 145).

Kaynakçada:

DPT (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994 (Ankara).

İnternet kaynakları:

Metin içindeki yollamada:

(Pınar, 2020).

Kaynakçada:

Pınar, Abuzer. (2020), “Corona Pozitif Faiz Negatif”, <https://www.sde.org.tr/abuzer-pinar/genel/corona-pozitif-faiz-negatif-kose-yazisi-16531>, (20.09.2020)

Metin içindeki yollamada:

(Dışişleri Bakanlığı, 2010).

Kaynakçada:

Dışişleri Bakanlığı (2010), <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> (16.06.2010).

Yollamalar dışındaki açıklamalar için dipnot kullanılmalıdır.

İletişim Bilgileri

Adres: Stratejik Düşünce Enstitüsü

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12 Çankaya-Ankara

Yazılar Word formatında tek dosya halinde
makale@sdeakademidergisi.org mail adresine gönderilmelidir.

Tel : +90 312 473 80 45

Fax : +90 312 473 80 46

E-mail : makale@sdeakademidergisi.org

Web sitesi : www.sdeakademidergisi.org

Taranan Indexler ve Veri Tabanları
Indexes&Databases

ASOS
indeks

”ACARINDEX

derginin indirme linki

Aşağı Öveçler Mah. 1330 Cad. No:12
Çankaya-Ankara

Telefon: (0312) 473 80 45

E-posta: makale@sdeakademidergisi.org
www.sdeakademidergisi.org

